

GUDEN & GUDINNAN – OLIKA LIKAR?

– maskulint och feminint som tes, antites och syntes –

Examensuppsats

Pernilla Svensson
Grupp: MC1
2004 termin 6

SAMMANFATTNING

Är vi män och kvinnor lika varandra eller olika? Beror i sådana fall dessa likheter respektive olikheter på arv eller miljö? Här uppehåller sig de vetenskapliga paradigmen i sina frågeställningar. Hjälper svaren på dessa frågor oss som individer? Jag tror att vi mer än att definiera *hur vi är* behöver reflektera över *hur vi har det*, i relation till oss själva och till varandra.

I sökandet efter vilka vi är ingår detta att vara man eller kvinna. Men vi är *mer* än biologiska varelser. Vi är också sociala och kulturella varelser. Liksom vi har vår individuella historia är vi även bärare av en kollektiv livshistoria. Framförallt är vi dock meningsskapande varelser. Vetenskapen befinner sig inom en ram som bär en i grunden begränsad och begränsande syn på människan. Vill vi förstå människovarelsen behöver vi därför även sträcka oss utanför det strikt vetenskapliga. Vi behöver närma oss de symboliska, mytologiska och de mystiska dimensionerna. Genom att betrakta kvinnligt och manligt, feminint och maskulint som energier som vi *alla* är bärare av, oavsett kön, kan vi överkomma antikens dualistiska antingen-eller-tänkande och komma vidare.

Frågan om likhet eller olikhet handlar kanske i grunden mer om strävan efter jämlikhet och tron att likhet är en förutsättning för lika värdering. Denna strävan efter likhet har lett till en utjämning mellan könen som emellertid snarare består av en maskulinisering av det feminina. Ramen är fortfarande densamma, en patriarkal värld som undervärderar och förtrycker det feminina – ett förtryck som utövas *av* såväl kvinnor som män, *över* såväl kvinnor som män. Förlorat går det som var menat. Det självklara måste sägas. I grunden är vi alla människor som möts i vår gemensamma mänsklighet. Men, vi är också kvinnor och män med såväl feminina som maskulina energier som möjligheter. Vi är både och. *Vi är olika likar med helt lika värde*. Detta är grundläggande, för oss som individer och som kollektiv. Vi strävar efter jämlikhet men uppnår det inte, så länge vi lever i denna obalans mellan maskulina och feminina värden.

Vårt samhälle präglas av snabba beslut, i bland febril aktivitet och ”att göra” snarare än ”att vara”. Vi sätter oss över naturen, när en övertro på vetenskapen och intellektuella förmågor, på bekostnad av det icke-synliga, som intuition, fantasi, närvaro, stillhet. Vi har därmed beskurit oss ena halvan av vår mänsklighet och priset är högt, såväl på ett personligt plan som på ett samhällsekonomiskt.

Vi är skapande varelser som begåvats med fri vilja. Vi kan alla börja med att undersöka vårt eget bidrag till helheten. Genom att göra det omedvetna medvetet och undersöka de föreställningar som anger den fiktiva ramen för vårt skapande.

Vi rör oss här genom olika nivåer, den personliga, kollektiva, andliga. På makronivå har de feminina värdena varit förringade, vilket har inneburit ett förtryck av såväl män som kvinnor – i grunden ett förtryck av det mänskliga. Genom det psykosyntetiska arbetet kan vi återge dessa värden sin tyngd. På mikronivå är feminina och maskulina energier viktiga aspekter av var och en av oss, framförallt möjligheter vi alla kan utveckla. Men de är också två aspekter av det som vi kan välja att kalla för det Gudomliga i människan, det vill säga Guden och Gudinnan inom oss. Vi kan betrakta det djupa inåtgående arbete psykosytesen erbjuder som ett återerövrande av det förlorade feminina, i sig en skapande process genom vilken vi kan närma oss det maskulina på nya sätt. Återföreنا Guden med sin jämbördiga partner, Gudinnan. En möjlighet till kreativ syntes.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	4
2. BAKGRUND	5
2.1 Ämnets komplexitet.....	5
2.2 Kön och/eller genus	7
3. SYFTE	8
4. METOD	8
5. GENOMFÖRANDE & RESULTAT	9
5.1 Den splittrade psykologin	9
5.1.1 Biologiska riktningar.....	9
5.1.2 Sociala/kulturella riktningar	16
5.1.3 Interaktiva riktningar	22
5.1.4 Humanistiska riktningar	27
5.2 Strukturella perspektiv	28
5.2.1 Feministiska teorier	29
5.2.2 Ur organisatorisk synvinkel.....	32
5.3 En historisk tillbakablick	36
5.3.1 Ett par hundra år inom samma ram	37
5.3.2 Någonting annat har funnits	39
5.4 Ett mytologiskt/symboliskt perspektiv	41
5.4.1 Den gudomliga symboliken.....	42
5.4.2 Jung.....	45
5.4.3 Jungianerna	47
5.5 Psykosyntes	51
6. DISKUSSION	54

KÄLLFÖRTECKNING

1. INLEDNING

Jag har valt att låta mitt uppsatsarbete handla om de kvinnliga och manliga aspekterna av det mänskliga livet. Jag ser det som en feminin och en maskulin princip som är allestädes närvarande, i det inre såväl som det yttre. Anledningen till detta val är framförallt min upplevelse av att det finns ett behov, eller snarare kanske ett utrymme, inom psykosyntesen att utforska dessa aspekter av människan vidare.

Personligen har jag under en längre tid funderat över frågor som har att göra med det feminina och det maskulina inom mig själv, på olika nivåer. Men också reflekterat över det feminina och det maskulina som manifesteras utanför mig, liksom mellan mig och andra. Det inre arbetet är ingalunda ”färdigt” utan i högsta grad pågående, ibland överväldigande pågående, och jag misstänker att det kommer att så vara. Livet ger mig återkommande nytt ”stoff” att arbeta med och ständigt föds nya frågor. Ur arbetet och frågorna stiger emellanåt förnyad förståelse och nya insikter, men framförallt föds nya frågor. Att fundera över mig själv och världen i dessa termer är för mig oerhört givande. Jag vill också rikta ett varmt tack till Lisa Forstenius för ovärderliga samtal, sann inspiration och kärleksfull vägledning genom åren.

I mina studier av psykosyntesen har jag saknat uttalade tankegångar om det feminina och det maskulina inom oss. Under min studietid har jag också mött andra som uttalat en liknande saknad. Hela tiden har jag upplevt att utrymmet finns för detta sätt att reflektera inom psykosyntesen. Jag upplever också att det finns ett behov. Vems är behovet? Kanske mitt. Men, jag tror att det samtidigt handlar om någonting mera, om ett kollektivt behov, fött av den tid vi lever i. Även i mitt arbete med träningsklienter känner jag av detta och i bland är det som om en del av mina klienter ytterligare leder mig vidare i denna riktning. Jag tror att det för många av oss är viktigt att medvetandegöra och arbeta med dessa aspekter av livet. På såväl individuell som kollektiv nivå. I den personliga utvecklingen hos den enskilda individen, såväl som mellanmänniskt och hos oss människor som kollektiv. Jag tror också att psykosyntesen, i såväl teori som praktik, både kan tillföra och tillföras av detta perspektiv på människan. I grunden ett perspektiv på ”vad det innebär att vara människa” och på ytan reflektioner kring vad det innebär att vara man och människa liksom vad det innebär att vara kvinna och människa. Ett perspektiv med många dimensioner och många bottnar, alltför vitt för att rymmas inom ramen för denna uppsats.

Min ursprungliga intention med uppsatsen fick jag lämna. Arbetet blev alltför omfattande och framförallt var det svårt att finna vetenskaplig förankring. I stället bestämde jag mig för att undersöka vad olika paradigmer säger om kvinnligt, manligt, feminint och maskulint. Vad säger vetenskapen egentligen och kan vi använda oss av det? Och framförallt, vad tillför ett psykosyntetiskt perspektiv?

Min personliga utgångspunkt är att vi som individer alla är bärare av såväl ”det maskulina” som ”det feminina”, oavsett kön. Det betyder att jag således erkänner att det finns något som vi kategoriserar eller föreställer oss som maskulint respektive feminint. Framförallt är vi dock människor som möts i vår *gemensamma mänsklighet*, oavsett könsbestämmelse. De feminina värdena är på intet sätt kopplade endast till kvinnor, lika lite som de maskulina värdena uteslutande är kopplade till män. Vi är alla bärare av båda dessa möjligheter.

Jag skriver här om den feminina och den maskulina *principen* och i mina egna uttryck använder jag ord som feminina och maskulina *värden*, feminina och maskulina *kvaliteter*. I

grunden ser jag detta som två olika *energier*, två olika möjligheter som vi alla är bärare av – eller kanske snarare – som vi alla kan begagna oss av. Men som det mesta är detta, det vill säga mitt sätt att betrakta och förstå verkligheten, bara en modell. Det *är* givetvis inte verkligheten utan endast *ett* sätt att tolka, i syfte att skapa förståelse, för oss själva, varandra och den värld vi lever i. Om mitt bidrag ger dig något – bra! Om inte så lägg det åt sidan. Min förhoppning är dock att mina tankar kanske väcker andras tankar, andras frågor och på så sätt kan vi gemensamt utforska detta omfattande område av det mänskliga.

2. BAKGRUND

2.1 Ämnets komplexitet

Jag börjar med att hålla med Tuija Muhonen, forskare i arbetsvetenskap vid psykologiska institutionen i Lund, när hon säger att forskning kring frågor som på något sätt berör kön eller genus både är fascinerande och väldigt angelägen, men samtidigt förknippad med många svårigheter (Muhonen, 1999). En svårighet består i att människor har sina privata teorier om kön, dess innebörd och dess betydelse (Alvesson & Billing, 1999). Vad menar vi till exempel egentligen när vi talar om feminint och maskulint, manligt och kvinnligt? Alla lägger vi olika, mer eller mindre medvetna, betydelser i dessa begrepp. Vi har alla idéer om kvinnor och män, föreställningar som är sammankopplade med manligt och kvinnligt. Det kan vara klagande att se att det ena handlar om kön och det andra om genus. Könet är en del av varje persons identitet, varför det är helt naturligt att personliga uppfattningar, erfarenheter och förhållningssätt ligger till grund för hur vi tolkar begreppen.

Just detta är också en del av den problematik som jag har mött i mitt arbete med denna uppsats, framförallt när det gäller jämförelsen av olika material. De olika teorierna är laddade med grundläggande, i bland uttalade, antaganden om världen. På så vis är de laddade med tro, det vill säga vad vi har bestämt oss för att tro om oss själva och den värld vi lever i. Därför blir det viktigt att även försöka se vilka bakomliggande tankestrukturer som ligger till grund för de olika uttalanden som skall jämföras. Det gäller även för så kallade fakta. Forskaren är alltid en del av det som studeras, trots strävan efter objektivitet. Det som kallas för fakta är därmed aldrig bara fakta utan alltid på något sätt också teoriladdat (Alvesson & Sköldberg, 1994). Fakta är alltid laddade med någon form av tro skulle man kunna säga. Ett sätt att handskas med denna svårighet är att lyfta fram och problematisera själva subjektiviteten. Detta är viktigt att ha i åtanke. Kanske särskilt viktigt när vi tar del av så kallat vetenskapligt förankrat material, där forskaren skulle kunna uppfattas företräda någon form av objektiv sanning. Ytterligare en svårighet när det gäller könsrelaterad forskning av olika slag är att det inte finns några enkla sanningar (Alvesson & Billing, 1999). Däremot finns det många olika teorier, som i sin tur är baserade på olika grundläggande antaganden (Muhonen, 1999). Ämnet är komplext. Vi har att göra med vad det innebär att vara man/kvinna, att vara manlig/kvinnlig, att vara maskulin/feminin. Inte nödvändigtvis antingen eller men så kan det också vara. Inte heller nödvändigtvis både och.

Om vi börjar med att titta på orden *man* och *kvinna* kan vi ändå troligen bestämma oss för att dessa begrepp är relativt enkla att utreda, eftersom de vanligen används för att definiera det *biologiska könet*. Jag skriver relativt enkla eftersom det även här kan vara mera problematiskt, exempelvis när individer föds med eller utvecklar vad som rent fysiskt bedöms eller upplevs som oklar könstillhörighet. Men vi befinner oss på en konkret, fysisk nivå där skillnaderna brukar vara uppenbara. Det handlar om kön, det vill säga "egenskapen att vara hane eller

hona” (Bonniers Svenska Ordbok 1989: 296). Så, den rent fysiska och biologiska grunden har vi således avklarat, man eller kvinna. Dock finns det samhällen och kulturer som anser att det finns fler kön, från tre och uppåt, något som vi inte skall gå in på här men som ändå kan vara bra att ha i medvetandet (Thurén, 2002).

Nå, om vi då går vidare och försöker att definiera *kvinnligt* respektive *manligt* blir det genast mer komplicerat. Inte minst på grund av att olika discipliner strider om såväl begreppens innebörd som orsaken till innebörden. Men också på grund av de mer eller mindre medvetna/omedvetna antaganden och värderingar som var och en av oss lägger i betydelsen av kvinnligt och manligt. I ett försök att börja så enkelt som möjligt kan vi se att ordboken säger att ordet kvinnligt betyder ”av honkön; som utmärker kvinnan, feminin” (Bonniers Svenska Ordbok 1989: 292). Ordet manlig avser enligt samma källa ”av mankön; som utmärker mannen, maskulin, viril” (1989: 327). Med tillägget ”viril” anas att vi nu påbörjat en rörelse mot den mera subjektiva föreställningsvärlden. Slår vi vidare upp ordet viril får vi veta att det betyder ”manlig, kraftfull” (1989: 625), vilket torde kunna tolkas som att det, enligt ordboken, kan betraktas såsom manligt att vara kraftfull. Redan här skönjer vi också ett grundläggande tema i vårt västerländska sätt att tänka som är högst relevant för detta arbete, nämligen att hela vår kultur är uppbyggd kring motsatspar, så kallade dikotomier (Puranen, 1994, Moxnes, 1999). Att exempelvis vara kraftfull betyder något bara *i relation* till något annat, en förmodad motsats eller kanske snarare en polaritet. I fallet kraftfull är motsatsen kraftlös. I fallet man är polariteten kvinna.

En del av komplexiteten i att försöka strukturera manligt respektive kvinnligt ligger i att människan är såväl en *biologisk*, som *social* och *kulturell* varelse. Hon är också en *historisk* varelse och inte minst en *positionerad* varelse, det vill säga befinner sig alltid i olika position i förhållande till andra, vilket betyder att vi även har ett maktperspektiv att ta hänsyn till. Människan är också en *meningsskapande* varelse, såväl individuellt som kollektivt. Själva betydelsen och eventuella försök till definitioner av manligt och kvinnligt är i hög grad beroende av vilka perspektiv vi utgår från. Vi har alla våra grundläggande antaganden om tingens ordning – som sagt mer eller mindre omedvetet. Antaganden som kan begränsa oss eller hjälpa oss vidare. Vi behöver också vara medvetna om att alla försök att definiera kan fungera både klagörande och begränsande.

Att könet (det vill säga att vara kvinna eller man) är biologiskt bestämt ter sig tydligt om vi ser till kvinnors och mäns olika könsorgan, hormoner och roll i reproduktionen. Men hur är det med vår benägenhet att anta biologiska förklaringar även till innebörder av kvinnligt och manligt och därmed också till olika beteenden som verkar skilja mellan kvinnor och män (det vill säga genus), frågar sig läkaren Gunilla Risberg i en artikel i Läkartidningen (Risberg, 2000) – en mycket intressant fråga i detta sammanhang. En fråga som också berör en grundläggande uppdelning inom genusforskningen, där vi förenklat finner modeller som hänvisar till *biologiska* förklaringar och andra modeller som hänvisar till *sociala* förklaringar till de skillnader vi ser i mäns och kvinnors beteende. På senare tid har det blivit allt vanligare med förklaringsmodeller som betonar *interaktionen* mellan olika faktorer. När det gäller att belysa eller förklara likheter och skillnader mellan kvinnor och män räcker det inte med att vi stannar vid det biologiska, utan vi behöver också sätta denna biologiska varelse i sitt sociala och kulturella sammanhang, säger till exempel Bi Puranen (Puranen, 1994). Därav också den rörelse vi påtalat ovan, från det objektiva mot det mera subjektiva.

Jag har i detta arbete valt att använt uppdelningen biologiska, sociala/kulturella och interaktiva perspektiv. Vidare har jag använt mig av ett historiskt perspektiv, ett strukturellt och slutligen ett mytologiskt/symboliskt perspektiv. Psykosyntesen presenterar jag separat.

2.2 Kön och/eller genus

I vetenskaplig forskning används numera ofta begreppet *kön*, för att beteckna *det biologiska könet* och begreppet *genus* för att studera *relationer mellan könen* på individuell, social och strukturell nivå. Ursprungligen användes termen *genus* som språklig indelningskategori för maskulin och feminin samt, i en del språk även för en eller flera mer neutrala kategorier (Arwill-Nordbladh, 2001). Termen *genus* introducerades inom forskningen för drygt 20 år sedan för att särskilja och förtydliga de sociala, kulturella, ideologiska och politiska aspekterna av begreppet *kön*. I dag brukar *genus* användas och förstås som de sociala och kulturella tolkningarna av biologiska olikheter mellan kvinnor och män, det vill säga att vad som uppfattas som kvinnligt respektive manligt kan variera socialt och kulturellt. ”Medan det biologiska könet avser biologiska skillnader mellan kvinnor och män, som olikheter i kromosomer, hormoner och reproduktiva organ, handlar *genus* om hur manligt och kvinnligt skapas i olika sociala och kulturella sammanhang”, säger till exempel Anne Hammarström, som är professor i folkhälsovetenskap med inriktning mot *genus*forskning (Hammarström, 2001). Att *genus* som analytiskt begrepp befinner sig i utveckling och att samstämmighet inte råder, varken i fråga om detaljer i definition eller i användningsområde, betonas dock av Eva Magnusson, docent i psykologi vid Umeå Universitet (Magnusson, 2003).

Det hela blir inte heller enklare av att det engelska ordet ”*gender*” kan användas både i bemärkelsen biologiskt kön och socialt/kulturellt kön. Före år 1963 användes begreppet i stort sett enbart i den förstnämnda bemärkelsen och aldrig som en motsats till ”*sex*” (biologiskt kön), vilket sker i dag då ”*sex*” är synonymt med biologiskt kön och ”*gender*” vanligen detsamma som socialt/kulturellt kön. Men, eftersom ”*gender*” numera kan användas i båda dessa bemärkelser kan ordet ”*gender*” inte alltid generellt översättas med den svenska motsvarigheten *genus* (Stainton & Stainton, 2002).

Ju mer *genus* på senare kommit att användas som analytiskt begrepp har forskarna funnit att konceptet som sådant har såväl sina styrkor som svagheter, vilket bland annat har lett till att själva begreppet nu alltmer problematiseras och diskuteras. Men, detta gäller även för det biologiska könsbegreppet. Många uppfattar det biologiska könet som någonting grundläggande stabilt och den sociala aspekten som underordnad den biologiska. Andra menar att även biologin är socialt konstruerad. ”Den upplevda biologin, eller snarare kroppsligheten, medvetandegörs alltid i kulturella termer. En ”ren” biologi förblir en omöjlighet, säger exempelvis Elisabeth Arwill-Nordbladh, fil. dr. i arkeologi med inriktning mot *genus*forskning (Arwill-Nordbladh, 2003).

Alltfler forskare sällar sig till uppfattningen att vi med nödvändighet måste lyfta fram det nära samspel som finns mellan biologiska och sociokulturella faktorer, vilket innebär att även biologiska förhållanden behöver problematiseras utifrån ett samhällsperspektiv och en konstruktivistisk ram (Hammarström, 2001). Forskning inom humaniora och samhällsvetenskap lär oss att kön inte enbart bestäms av biologi. Vad som anses vara kvinnligt och manligt skapas också i samspel mellan samhället och den enskilde individen, utifrån rådande normer och värderingar. Forskning som handlar om könskonstituering, det vill säga de livslånga komplexa processer där varje individ, i samspel med andra, ständigt skapar och

återskapar kön med det omgivande samhällets struktur och värderingar som ram, betraktar kön som social konstruktion (Risberg, 2000).

Jag har i detta arbete använt begreppen genus och kön, liksom manligt och kvinnligt, feminint och maskulint på samma sätt som respektive forskare eller författare använder dem.

3. SYFTE

Syftet med mitt arbete är egentligen flera. Dels är syftet att undersöka fältet och presentera vad olika riktningar har att säga om kvinnligt och manligt, feminint och maskulint. Dels vill jag lyfta fram behovet av att medvetandegöra våra underliggande föreställningar, såväl för individen som för oss som kollektiv. Så vill jag slutligen låta detta utmynna i psykosyntesen och reflektera över om och hur vi i psykosyntes kan arbeta med detta perspektiv i åtanke. Detta sistnämnda är naturligtvis uppsatsens egentliga syfte.

Min personliga önskan är som nämnts ovan i inledningen, att frågor, tankar och reflektion skall väckas hos läsaren. Inte nödvändigtvis att väcka gillande. Ett avståndstagande från det som jag presenterar här är lika intressant.

Som läsaren märker har jag ingen egentlig frågeställning som skall besvaras. Detta är medvetet. Jag blir nämligen alltmer övertygad om att det inte finns några entydiga svar att komma med. Själva resan och det som väcks på vägen är av större intresse än att presentera ett svar.

Möjligen kan man tänka sig tre underliggande frågeställningar;

1. vad har egentligen olika riktningar att säga om maskulint/feminint, kvinnligt/manligt?
2. vad tillför detta perspektiv oss?
3. kan vi använda oss av psykosyntesen?

4. METOD

Detta är som sagt framförallt en undersökande och komparativ uppsats, då jag avser att utröna och redogöra för vad olika riktningar och discipliner säger om ämnet och slutligen föra relevanta delar in i psykosyntesen. I det inledande arbetet har jag använt mig av litteraturstudier. Ämnet är brett varför jag har sökt brett. Jag har sökt material från olika discipliner som kan vara av intresse; från biologiskt inriktade paradig, sociologiska och kulturella, antropologiska till mera fenomenologiska. I insamlingen av material har jag framförallt sökt på bibliotek och Internet efter litteratur, dokument, vetenskapliga artiklar, tidningsartiklar etc.

5. GENOMFÖRANDE OCH RESULTAT

5.1 DEN SPLITTRADE PSYKOLOGIN

Ända sedan psykologin blev en självständig vetenskap mot slutet av 1800-talet har det funnits ett antal motsättningar inom ämnet. En generell sådan är splittringen mellan en å ena sidan naturvetenskapligt inriktad psykologi, som försöker förklara och komma fram till lagbundenheter och å andra sidan en humanvetenskaplig inriktning, som försöker tolka och förstå utifrån människors upplevelser. Den första är mera positivistisk, där forskningens mål är att uppnå en så objektiv och tillförlitlig kunskap som möjligt, en riktning utformad av den franske filosofen Auguste Comte vid mitten av 1800-talet. För Comte stod positivismen för det givna och det faktiska till skillnad från det spekulativa och överkliga (Schultz-Larsen, 1997). Psykologin som ämne har från början skilt sig från de övriga samhällsvetenskaperna i just detta att man faktiskt hämtade många av sina teorier direkt från naturvetenskaperna, i synnerhet från biologin (Stainton & Stainton, 2002). Den humanvetenskapliga riktningen vilar däremot på en helt annan grund, den hermeneutiska (grek: att tolka, att tyda), där den enskilda del som studeras endast kan förstås utifrån den helhet som delen tillhör, samtidigt som helheten inte är densamma utan den enskilda delen. Helhetsuppfattningen är inte en gång för alla given, utan förändras i takt med att förståelsen förändras. Forskaren strävar inte efter objektiv kunskap eller förståelse utan försöker komma fram till en så meningsfull förståelse som möjligt (Schultz Larsen, 1997). De två traditioner skiljer sig såväl i metod som i människosyn och grundläggande verklighetsuppfattning.

Dessa i grunden olika förhållningssätt till världen och människan i världen följer psykologin, och teoretiker inom ämnet skiljer sig i centrala frågeställningar. Exempel på detta är frågan om huruvida vi människor är medvetna varelser som själva styr med hjälp av vilja och medvetna val eller om det är omedvetna aspekter som styr oss. En annan stor fråga, kanske särskilt inom personlighetspsykologin och genuspsykologin, har handlat om huruvida vi är de vi är och beter oss som vi gör på grund av arvs massa och/eller miljöpåverkan, på grund av biologiska orsaker och/eller social och kulturell påverkan. Vi skall titta lite på vad de olika riktningarna faktiskt har att säga om kön och genus och alldeles särskilt vad de säger om eventuella skillnader/likheter mellan kvinnor och män. Jag använder indelningen biologiska riktningar, sociala/kulturella riktningar och interaktiva riktningar, men det är viktigt att komma i håg att skiljelinjerna här emellan inte alltid är tydliga, utan riktningarna överlappar varandra.

5.1.1 Biologiska riktningar

Den konventionella psykologin har inriktat sig på att upptäcka och förklara de biologiska processer genom vilka vi förvärvade de egenskaper och förmågor som gjorde oss mänskliga, det vill säga den *biologiska grunden* för människans beteende och erfarenheter. Fyra interagerande aspekter lyfts här fram som centrala processer:

Evolution – den utvecklingsprocess ur vilken mänskligheten som art anses ha uppkommit och som anses ha frambringt de grundläggande egenskaper som alla människor bär.

Det genetiska arvet – den genetiska process genom vilken vi som individer anses förvärva särskilda egenskaper redan vid befruktningen. Det genetiska arvet anses vara bestående och oföränderligt.

Fysiologi – de kemiska processer i kroppen genom vilka generna anses utöva sin påverkan på människans beteende. När det gäller kön är hormonernas inverkan särskilt intressant.

Morfologi– de processer av fysiologisk påverkan varigenom kroppens form anses utvecklas. När det gäller kön är särskilt två aspekter intressanta, den ena handlar om utvecklingen av synliga kroppsskillnader och den andra rör hjärnans utformning, som i sin tur påverkar de kognitiva processerna (Stainton & Stainton, 2002).

Hormoner och kön

Vid befruktningen, när ägget och spermien möts, är det lilla embryot varken flicka eller pojke. Hormonproduktionen sätter i gång i den sjätte fosterveckan. I ett icke-hormonpåverkat tillstånd är embryot en flicka – oavsett genetiken - men om det utsätts för en dos av manliga hormoner, främst testosteron, kommer det att bli en pojke. Om det inte finns några manliga hormoner bildas en flicka. Det verkar som om det inte krävs någon särskild hormonmiljö för att en kvinna skall skapas medan en man endast bildas när testosteron produceras av testiklarna i kombination med att organismens vävnad reagerar på detta hormon. Det finns till och med de som hävdar att den grundläggande formen hos däggdjur är honan och att hanen därmed kan betraktas som en variant av honan. Hos embryot utvecklas testiklarna tidigare än äggstockarna, eventuellt för att den grundläggande tendensen att en hona bildas skall övervinnas (Kimura, 2001). Inte bara genitaliernas utveckling påverkas i denna process utan även hjärnan och utvecklingen av olika nervbanor. Man kan säga att nervsystemet och hormonerna tillsammans utgör kroppens styrsystem (Puranen, 1994).

Kroppens totala hormonbalans påverkas av olika faktorer men styrs av hypothalamus, som kan betraktas som en sorts kontrollcentral. Direkt kopplad till denna kontrollcentral är hypofysen, men hormoner bildas även på andra håll i kroppen, till exempel i sköldkörteln, binjurarna, mag-tarmkanalen och hos kvinnor i livmoder och äggstockar samt hos män i testiklarna. Hormonnivåerna i kroppen förändras ständigt i ett komplicerat samspel mellan olika hormoner och organ. Hormoner och humör kan sägas höra samman inte minst då våra känslor påverkar hormonerna som i sin tur påverkar kroppens inre ordning (Puranen, 1994).

Våra könshormoner kan delas in i de två huvudgrupperna *androgener* och *östrogener*. Vi talar ofta om androgener som manliga hormoner och östrogener som kvinnliga, men det är viktigt att komma i håg att båda könen producerar båda typerna av hormoner. Dock har män, i allmänhet, större mängd androgen och mindre mängd östrogen verksamt i kroppen och kvinnor omvänt. Vanligast av androgenerna är testosteron och det vanligaste östrogenet är östradiol. Intressant är att äggstockarna till en början producerar androgener, av vilka de flesta dock redan i äggstocken omvandlas till östrogener. Testiklarna i sin tur producerar testosteron men omvandlar en del av detta till östrogen. Dessutom producerar binjurarna hos båda könen androgener. För att komplicera det hela ytterligare utsöndrar könsorganen, det vill säga testiklarna och äggstockarna (även kallade gonaderna), en tredje typ av hormon, progestinerna, där den vanligaste är progesteron. Huvuduppgiften för progesteronet är att efter befruktning förbereda kvinnans kropp för graviditeten. Dock avsöndrar också män detta hormon, om än i små kvantiteter, men dess funktion hos män har man ännu inte kunnat fastställa (Stainton & Stainton 2002/Kimura, 2001).

Efter det intensiva hormonpådraget under den tid embryot utvecklas till pojke respektive flicka följer en lugnare period. Vid puberteten aktiveras sedan åter hormonerna och sexualiteten börjar vakna på ett nytt sätt i kroppen. Hos pojkar är produktionen av androgener jämförelsevis högre än produktionen av östrogener under tonårstiden och för flickor gäller

relativt sett det omvända förhållandet. Från puberteten och därefter fungerar kvinnors hormoner i cykliska förlopp. Hos män är hormonproduktionen inte cyklisk, men inte heller helt stabil (Stainton & Stainton, 2002).

Hypotalamus organiserar hormonerna på helt olika sätt beroende på om det rör sig om en man eller en kvinna. Under en stor del av kvinnans livstid kretsar hennes biologi kring ägglossningen och den cyklicitet på ungefär 28 dagar som hypothalamus funktion till stor del åstadkommer i hennes kropp. Det rör sig om relativt korta och mycket rytmiska svängningar som påverkar kvinnor på en mängd olika sätt, enligt en del i lika hög grad som årstiderna påverkar naturen (Puranen, 1994). Att vara kvinna är sannerligen, åtminstone rent biologiskt, att vara cyklisk. Fem dagar före menstruation är progesteronhalten upp till tjugo gånger högre än efter ägglossningen. Upp till etthundrafemtio olika symptom har beskrivits variera med menscykeln, inklusive huvudvärk, svullnad, ryggsmärtor, spänningar och lättretlighet. Symptom som försvinner tre till fyra dagar efter menstruationens start, då kvinnan generellt återfår sin energi och går in i vad som kan betraktas som en mer utåtriktad fas, vars topp infaller strax före ägglossningen (Puranen, 1994).

Det är i och för sig inte så konstigt att vårt beteende varierar cykliskt. Även det manliga könshormonet testosteron varierar och ligger exempelvis i betydligt högre nivåer på morgonen än på kvällen. Det finns också kopplingar mellan testosteronnivå och aggression (Stainton & Stainton, 2002). Men en intressant fråga är om det finns några studier som tittat på dessa variationers koppling till mäns förmåga att tänka, på samma sätt som den kvinnliga kroppens biologi ofta kopplas till kvinnans intellekt?

Den danska psykiatrikern Jytte Willadsen kritiserar den patriarkala psykiatrin för vad hon menar är omedvetenhet om vilka könade diagnoser den bidrar till att skapa (Thurén, 2002). Enligt henne påverkar det omgivande samhällets könsrollsmönster de psykiatriska diagnoserna på så sätt att till exempel depression kodas feminint. I artikeln "Depression, ditt namn är kvinna" argumenterar hon för att kvinnors reproduktiva cyklicitet betraktas som avvikande från den manliga normen och att detta är en viktig faktor i kvinnors översjuklighet i depression. Under "Aggression, ditt namn är man" lyfter hon omvänt fram att det typiskt är kvinnoforskningen som betraktar karaktärsavvikelse som aggressivitet och psykopati som ett snedvridet manligt uttryck. Willadsen menar att vi skiljer oss åt fysiologiskt, liksom hormonellt och att detta har stor betydelse men att män framförallt socialiseras till en könsroll som innefattar aggression, alkohol och våldsbrott medan kvinnor i sin tur socialiseras till en köns- och sjukdomsroll innefattande depression, neuroser, ätstörningar (Thurén, 2002). Vi kan bara konstatera att vi är komplexa varelser och att det inte alltid är lätt att urskilja vad som beror på vad.

Andra fysiologiska skillnader/kön och kroppen

Det finns forskning som tyder på en större tendens för tillväxt på höger sida av kroppen hos män och på vänster sida av kroppen hos kvinnor. I självrapporteringsstudier har man exempelvis funnit att män oftare verkar ha större högerstik och kvinnor oftare har större vänsterbröst. I en studie med hermafroditer, personer med både manliga och kvinnliga gonader, fann man att de oftare har äggstockar på vänster sida och testiklar på höger sida. Detta tyder på kroppsliga asymmetriska mönster som i tester också har uppvisat samband med kognitiva mönster hos kvinnor och män. Individer med asymmetri åt höger tenderade att prestera bättre, oavsett om de var män eller kvinnor, i uppgifter som män generellt presterar bättre i och det omvända förhållandet åt vänster och så kallade kvinnofavoriserande uppgifter (Kimura, 2001).

Tack vare de hormonella skillnader vi tittat på ovan utvecklas pojkar och flickor olika under puberteten. Vi vet att pojkars kroppar exempelvis producerar förhållandevis mer muskler och mindre fett än flickors kroppar. Kroppsvikten hos män består till omkring 40 % av muskler, medan kvinnors kroppsvikt endast till 23 % är muskelmassa, generellt sett. Män tenderar att kroppsligt vara längre och tyngre, även om variationsrikedomen naturligtvis är avsevärd. Män tenderar också att ha snabbare ämnesomsättning, varför män vanligen har lättare för att gå ner i vikt än kvinnor. Den högre halten av androgener i manskroppen leder också till andra skillnader i ämnesomsättningen, till exempel har män högre nivåer av proteinsynteser, vilket gör att deras kroppar behöver mer protein i kosten (Stainton & Stainton, 2002).

Dessa fysiologiska skillnader mellan kvinnor och mäns kroppar kan bidra till mäns högre mottaglighet för somliga sjukdomar, exempelvis cancer och hjärt-kärlsjukdomar. Sannolikheten för att dö av hjärt-kärlrelaterade sjukdomar är mycket högre hos män än hos kvinnor, särskilt i åldern 35-37 år. Att dödligheten är högre bland män än bland kvinnor oavsett ålder, är ett mönster över hela världen och så har det sett ut sedan lång tid tillbaka, åtminstone under det senaste århundradet. Men även när vi talar om sjukdomar och kopplingar till biologin är det viktigt att komma i håg att det är mycket svårt att urskilja vad som egentligen orsakar vad. Mäns högre dödlighet i hjärt-kärlsjukdomar *kan* vara direkt relaterad till fysiologi. Exempelvis vet vi att stress utgör en riskfaktor för hjärt-kärlsjukdomar samt att män tenderar att frigöra mer adrenalin än kvinnor när de utsätts för stress och att adrenalin i sin tur höjer både hjärtfrekvens och blodtryck. Samtidigt vet vi att det finns många andra faktorer som påverkar, exempelvis livsstil och könsrollsmönster (Stainton & Stainton, 2002).

Det är också viktigt att här lyfta fram att den medicinska forskningen länge präglats av ett biologiskt tolkningsföretade, där kön- eller genustänkande inte ansetts nödvändigt. Indelningen i kvinnor och män har snarare betraktats som fullkomligt kroppslig och görs efter könsorgan. Modern forskning har dock visat att kärlekskramp ter sig annorlunda hos män och kvinnor. Exempelvis kan arbets-EKG (där hjärtat undersöks medan patienten cyklar) se normalt ut trots att en kvinna faktiskt har kärlekskramp. Vid sidan av de vanliga förklaringsmodellerna arvsanlag eller hormonell påverkan finns andra tänkbara orsaker till detta. Man har till exempel kunnat se att patienters smärtbeteende förändras beroende på omgivningens sätt att reagera. Men, det intressanta är att patienterna dessutom anger att själva *smärtan* förändras. Det har nu utvecklats teorier om att omgivningens bemötande faktiskt påverkar biologin och i relation till smärta förändras sannolikt smärtcirkulärerna redan på nerv och receptornivå. Detta kan innebära att omgivningens förhållningssätt till kvinnor respektive män med smärta leder till att vi som grupper utvecklar olika biologiska reaktionsmönster, vilket också betyder att dessa kan förändras när det sociala sammanhanget förändras (Thurén, 2002). Återigen kan vi reflektera över behovet av att problematisera förhållandet mellan biologi och kultur. Många medicinska genusforskare betonar också att i stället för att försöka definiera hur kvinnor *är*, borde medicinen mera intressera sig för hur kvinnor *har det* och detsamma gäller naturligtvis för män. Det vill säga titta på de livsvillkor vi lever under och hur detta påverkar oss biologiskt (Thurén, 2002).

Kön och hjärnan/ morfologi

Förutom uppenbara yttre kroppsskillnader hos kvinnor och män, till exempel olika mönster för bröstutveckling, kroppsbe håring och hårfall, diskuteras skillnader i hjärnans utformning och arkitektur. Alltsedan psykologin grundades som ämne har en del psykologer hävdats att det finns skillnader mellan mäns och kvinnors hjärnor. Då hävdade man att kvinnor var

intellektuellt underlägsna män och att deras hjärnor inte lämpade sig för vetenskaplig verksamhet. Påståendena speglade den tidens syn på kvinnan och grundades till en början på observationen att kvinnors hjärnor tenderade att vara mindre än mäns. Senare kunde man konstatera att det faktiskt var tvärtom, om hänsyn som sig bör också togs till kroppsvikt. Men det skulle dröja ända till slutet av 1960-talet innan man började undersöka huruvida mäns och kvinnors hjärnor är olika organiserade, något man senare funnit stöd för (Stainton & Stainton, 2002).

En stor del av forskningen har ägnats åt att undersöka eventuella skillnader i lateraliseringen. Hjärnbarken är indelad i två hemisfärer, två halvor, vilka sammanfogas av ett stort knippe nervfibrer, kallat hjärnbarken. Hos vuxna individer har vardera hemisfären utvecklat vad man kan kalla för en specialisering. Vanligen är den högra hjärnhalvan specialiserad på spatiala färdigheter medan den vänstra är specialiserad på språkfärdigheter, något som framkommit i samband med att effekterna av stroke undersökts. Dock skiljer sig detta generella mönster något för vänsterhänta. Det finns forskning som tyder på att män är mer lateraliserade än kvinnor, det vill säga att funktionsskillnaden mellan höger och vänster hjärnhalva är mer markant hos män. I en omtalad studie av Shaywitz m.fl. år 1995, undersökte man neurologisk aktivitet i hjärnan hos kvinnor och män som löste språkliga problem. Studien visade att samtliga män som deltog endast visade aktivitet i den vänstra hemisfären, medan de kvinnor som deltog verkade använda båda hemisfärerna. I rapporten talade man om tydliga belägg för könsskillnader i hjärnans språkorganisation och att studien visade på anmärkningsvärda skillnader mellan kvinnor och män. Det finns emellertid andra studier där skillnaderna inte påträffats (Stainton & Stainton, 2002). Ytterligare andra menar att kvinnor verkar ha större områden med sammanbindande fibrer mellan de två hemisfärerna, vilket i sin tur gör det troligt att kommunikationen mellan deras hemisfärer underlättas (Kimura, 2001).

Förutom de eventuella skillnaderna i hemisfärernas specialisering och förbindelserna däremellan verkar det finnas skillnader *inom* de olika hemisfärerna. Exempelvis har man efter ytterligare studier av strokepatienter funnit skillnader mellan män och kvinnor i förekomsten av talstörningar (afasi) efter skador i den vänstra hemisfären. Hos män är förekomsten av afasi högre efter främre skador medan det omvända gäller för kvinnor (Kimura, 2001). Generellt sett kan forskare uttala sig om att det verkar som om skillnaderna i hjärnans organisering är små men verkliga (Stainton & Stainton, 2002). Dock har man ännu inte kunnat visa på något enkelt eller systematiskt samband mellan huruvida en funktion är mer unilateralt eller bilateralt organiserad eller huruvida någon specifik funktion verkligen är mer utvecklad hos män eller kvinnor. Trots att vi nu vet en del om hur mäns och kvinnors hjärnor skiljer sig åt och ytterligare en del om hur män och kvinnor skiljer sig åt i kognitiva funktioner så har dessa två kunskapsfält ännu inte vuxit samman, menar en del forskare inom ämnet (Kimura, 2001). Vi kommer att titta närmare på de kognitiva aspekterna längre fram i texten

Kön och evolution

Här kommer jag endast att gå närmare in på två av de nyare evolutionistiskt inriktade teoribildningarna; sociobiologin och evolutionspsykologin. Jag förutsätter att vi alla har ett hum om den evolutionsteoretiska grund dessa båda stammar ur, med Darwins formuleringar om det naturliga urvalet i spetsen. Kort vill jag bara ta upp att teorierna om att de starka och bäst anpassade i en art överlever haft stor genomslagskraft inom både den vetenskapliga och den politiska arenan sedan de slog igenom under det senare 1800-talet. Evolutionsläran användes av många för att visa att olika sociala och strukturella skillnader mellan folkgrupper - eller mellan könen - var naturliga och nedärvda. Socialdarwinismen, som detta kom att kallas, hade några glansår men tystnade i samband med andra världskriget och nazismens

rasideologiska fall (Hamberg, 2000). Man kan säga att sociobiologin är en gren som vuxit ur denna socialdarwinistiska stam. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att det finns olika förgreningar och uppfattningar också inom sociobiologin. Det intressanta är kanske mer hur vi tolkar och resonerar kring den moderna forskningen.

Inom *sociobiologin* menar man att så gott som alla mänskliga beteenden, även komplexa företeelser som könsrollmönster och moraluppfattningar, har sina biologiska rötter. Således utgör de i högre grad uttryck för biologi än för kultur och inläring. Enligt denna riktning finner vi förklaringarna till en mängd komplexa mänskliga beteenden, egenskaper och fenomen i människans arvs massa. Kulturen anses bara vara ett mycket tunt skal över den så mycket starkare naturen (Arrhenius, 2000).

Sociobiologin använder sig, som redan nämnts, till stora delar av Darwins teori om det naturliga urvalet, varför väldigt mycket inom denna riktning handlar om *reproduktion* och den mänskliga sexualiteten. På grund av *evolutionära krafter* är vår organism programmerad till beteenden som ökar sannolikheten för att maximalt antal avkommor skall kunna produceras. Den sexuella reproduktionen är det enda som är av verklig betydelse för överlevnad i evolutionen, eftersom detta är enda sättet att föra över en nedärvd egenskap från en generation till en annan. Det betyder att evolutionsprocessen kommer att främja de organismer som reproducerar sig och vars avkommor reproducerar sig, varmed olika instinktiva beteenden har utvecklats i syfte att öka möjligheterna för reproduktion och överlevnad. Drifterna för sådana särskilda beteenden anses ligga direkt inkodade i generna, en idé som fått termen "*själviska gener*", det vill säga gener som bara är ute efter att reproducera sig själva (Stainton & Stainton, 2002). En del sociobiologer menar att livets själva urkraft finns i genernas blinda vilja att sprida sina egna anlag vidare. I stället för Gud eller ett gudomligt förnuft är det således generna som styr oss (Arrhenius, 2000). Detta, menar man, leder till olika former av socialt beteende hos kvinnor och män i dagens samhälle. Paralleller dras till djurriket där olika nedärvda strategier för reproduktion ofta är mycket tydliga. Påfågelnas stolta parningslek är bara ett exempel av många.

Enligt detta resonemang är män exempelvis predisponerade för att vara promiskuösa. Det vill säga att mäns själviska gener generellt sett gör mannen till bärare av en nedärvd drift att ha sex med så många kvinnor som möjligt, vid varje tillfälle som ges, i syfte att maximera genernas möjlighet till överlevnad. För kvinnor gäller däremot det omvända beteendet. Kvinnors gener maximerar sina möjligheter att överleva genom att kvinnan nogsamt väljer den man som kan ge henne de bästa förutsättningarna för hennes och barnens överlevnad. Han skall producera de starkaste barnen samt stanna kvar för att försvara och föda sin familj, åtminstone tills barnen blir köns mogna. Kvinnors förprogrammering säger därmed att de skall vara selektiva och stadga sig. Det finns naturliga skillnader i mäns och kvinnors beteende som handlar om evolutionär konkurrens i förhållande till andra av samma kön. Det hävdas också att skillnaderna uppstår på grund av att kvinnor endast kan producera ett begränsat antal barn under sina fertila år medan män i princip kan befrukta ett obegränsat antal kvinnor och därmed få många avkommor (Stainton & Stainton, 2002).

Evolutionpsykologins mål är att identifiera psykologiska mekanismer och beteendestrategier, vilka utvecklats som lösningar på de anpassningsproblem våra förfäder mött under miljoner år genom historien (Brody & Erlichman, 1998). En av de centrala beståndsdelarna är tanken att det naturliga urvalet verkar på bestämda beteenden och egenskaper, vilka påverkas av underliggande psykologiska mekanismer i syfte att gynna framgångsrik reproduktion. Alla sådana processer och beteenden hävdas vara förankrade på genetisk nivå (Stainton &

Stainton, 2002). Dessa sammansatta psykologiska mekanismer har producerats genom processen av naturligt urval under miljontals år. Det finns också de som är något mildare i sina åsikter och menar att evolutionära mekanismer som är viktiga för personligheten existerar mer som preferenser och känslor än som faktiska beteende. En del evolutionspsykologer säger också att om den evolutionära forskningen är sann betyder inte detta att de nedärvda beteenden man lyckas definiera alltid är av godo och att man inte förespråkar ett sexistiskt synsätt, något som kritikerna ofta hävdar (Brody & Erlichman, 1998).

Även om evolutionspsykologin är något mera subtil i sitt uttryck än socialbiologin handlar det fortfarande om samma teoretiska utgångspunkt (Stainton & Stainton, 2002). Man söker olika beteendens *funktion* och letar efter orsaker i *adaptation* och *reproduktion*, bakåt i tiden, samt jämför med studier av djur. En enda lång DNA-kedja går tillbaka till jordens ursprung och sammanlänkar oss med de tidigaste molekyler som kunde reproducera sig själva. Eftersom vi delar den evolutionära historien med djuren så har vi liknande fysiologiska processer. Viss kunskap verkar vara inlagd i våra gener, exempelvis sådant som vi oftast hänvisar till som instinkter, något som ofta visar sig tydligare hos djur. Exempelvis kan man lära en apa att vara rädd för en leksaksorm genom att låta den studera andra apor som är rädda. Men det går inte att göra detsamma med en blomma, säger evolutionspsykologerna och menar att apan är logiskt preparerad för att utveckla en reaktion på ormliknande objekt medan blommor aldrig har varit hotande. Det är diskutabelt huruvida människor har samma reaktionssystem men många menar att de flesta av våra fobier är relaterade till objekt och situationer som har varit hotande under vår evolutionära utveckling (Brody & Erlichman, 1998). Om människan liksom djuren har tendenser och preferenser som är genetiskt infogade i arvsanlagen är vad evolutionspsykologerna forskar kring.

I en del olika studier i olika kulturer har män visat sig föredra kvinnor med ett ungdomligt utseende samt attraheras av kvinnor med midjor som är ungefär en tredjedel smalare än höfterna. Evolutionspsykologerna hävdar att detta är ett resultat av genetiskt nedärvda mekanismer som visar att unga män är förprogrammerade att välja kvinnor vars ungdomliga fertilitet erbjuder störst möjlighet för genetisk reproduktion (Stainton & Stainton, 2002). Samtidigt säger andra att teorin är omöjlig att testa och att nästan vilka så kallade fakta som helst kan förklaras med hjälp av en trovärdig berättelse. Om männen i studierna ovan exempelvis hade visat sig föredra mognare kvinnor som redan har barn, skulle teorin kunna hävdas att de av samma skäl väljer erfarna och "bättre" mödrar (Stainton & Stainton, 2002).

Kritikerna hävdar generellt sett att den här typen av teoribildningar vetenskapligt sett är dåligt underbyggda, att själva resonemangen kring resultaten av olika undersökningar rör sig på spekulativ nivå samt att man mycket selektivt väljer vilka av dagens mänskliga beteenden som dessa spekulationer grundas på. Exempelvis koncentrerar man sig i allmänhet på det stereotypa heterosexuella paret. Kritikerna ger uttryck för allvarliga tvivel på dessa teoriers förmåga att förklara den mänskliga sexualiteten, som man utger sig för att kunna bland annat genom att dra paralleller till djurvärlden. Teorierna kritiserar för biologisk reduktionism och motståndarna menar att både människor och djur kan vara sexuella varelser men endast människan kan vara erotisk. Just erotiken uttrycker vad som är mest mänskligt med människans sexualitet och visar på det mänskliga begärets kulturella drag (Stainton & Stainton, 2002). Somliga menar till och med att en del av dessa evolutionistiska riktningar missbrukar vetenskap på så sätt att vetenskapliga, men dåligt underbyggda, argument används för att motivera och legitimera fördomar (Arrhenius, 2000).

Nyare forskning har också bidragit med rön som ifrågasätter en hel del av de gamla evolutionistiska teoriernas ”sanningar”. Exempelvis har man i en studie i Västafrika undersökt vilka schimpanshannar som avlat flest barn i en flock. Tvärtemot teorierna om det sexuella urvalet som hävdar att den mäktigaste och mest dominante hanen parar sig med flest honor, visade denna studie något annat. De två dominanta hanarna i flocken fick inga ungar alls medan de mer vanliga hanarna fick några ungar och de flesta av de ungar som föddes i gruppen hade avlats med hannar från andra flockar (Hamberg, 2000). Man kan tolka dessa och andra rön på olika sätt men de visar inte minst på ett genomgående drag inom stora delar av all forskning, nämligen att den utförts inom vissa givna tankeramar och i detta fall kan vi fundera över vad man missat genom att betrakta endast hanarna som aktiva. Teorierna om hanens dominans håller inte fullt ut. Hannarna slåss visserligen om honorna men den vinnande hanen har inte dominans över ”sina” honor, utan är beroende av att de är villiga till parning. Detsamma gäller synen på aggressivitet som ett hanligt drag, eftersom de mest aggressiva och farliga trots allt är honor med ungar (Hamberg, 2000).

Även om man inte går så långt i sina antaganden som dessa evolutionistiska riktningar finns det andra forskare som menar att vi, för att bättre förstå de beteendeskilnader vi kan se mellan kvinnor och män, även kan behöva använda ett historiskt och biologiskt perspektiv och betrakta de perioder då våra hjärnors särdrag utvecklades. En del kognitiva forskare menar att när vi talar om biologiska influenser hänvisar vi till en väldigt bred spännvidd av faktorer, vilket även inkluderar vårt evolutionära arv som *sociala* varelser (Kimura, 2001). Evolutionsperspektivet blir då mer än ett biologiskt perspektiv. Eftersom många av de färdigheter vi använder oss av i dag, exempelvis att använda datorer eller att läsa, utvecklats under en mycket kort period av vår historia är det tveksamt huruvida det naturliga urvalet skulle ha påverkat dessa processer. Däremot har den arbetsdelning vi fortfarande ser mellan män och kvinnor en mycket lång evolutionär historia, där männen huvudsakligen haft en till synes mer aktiv roll i jakt, vilket ledde dem längre bort från bosättningen. Medan kvinnorna vanligen befunnit sig närmare bosättningen och bidragit till inskaffning av mat genom att samla (Kimura, 2001). Samtidigt kan man ifrågasätta synen på vad som är aktivt i sammanhanget, då kvinnornas bidrag till exempelvis matinsamling ofta genom historien varit lika stort eller större än männens, även om det skett på ett annat sätt.

5.1.2 Sociala/kulturella riktningar

Här tittar vi på riktningar som menar att kön, sexualitet och genus ordnas genom social och kulturell inverkan samt att våra upplevelser och erfarenheter av att vara manliga och kvinnliga varelser formas och förmedlas av det samhälle och den kultur vi lever i. Förutom psykologins bidrag kommer jag här också att titta lite på vad socialantropologin och sociologin säger om kvinnlig och manligt.

Socialantropologins bidrag

Vi börjar med antropologin eftersom det var från detta håll, på 1920- och 30-talen, som en av de första utmaningarna riktades mot antagandet att skillnader mellan könen uteslutande är en produkt av biologin. Socialantropologerna förde framförallt in *kulturens roll* i debatten. Kultur i antropologisk mening kan definieras som ”det nätverk av ritualer, seder och regler som skapar mening och social sammanhållning i en grupp” (Stainton & Stainton, 2002).

Liksom de flesta ämnen har antropologin förändrats över tid och sett olika ut i olika delar av världen, men några gemensamma drag som är viktiga att känna till utmärker ändå ämnet. För det första handlar det om *alla människor, i hela världen*. Förr talade man ofta om antropologi

som den vetenskap som studerade ”de andra”, ”där borta” i så kallade ”primitiva samhällen”. Det stämmer inte längre och de flesta antropologer menar i dag att fältet handlar om de mänskliga villkoren i stort. Efter att ha tittat på det specifika letar man ofta efter *universella drag* och frågar sig om det finns något som människor gör lika överallt i världen. Liksom vilka variationerna är och vad de kan tänkas bero på. Ett annat kännetecken är att antropologer huvudsakligen använder sig av *kvalitativa metoder*, särskilt känd är ”deltagande observation”. Denna metod, som skapades av antropologer, utförs i så kallat ”fältarbete” där forskaren stannar på en plats tillräckligt länge (vanligen minst ett år) för att i den mån det går komma livet och människorna på denna plats så nära som möjligt. Ett sista utmärkande drag är antropologins *betoning på kontexten*. Alla data, alla frågor, alla svar liksom allt man ser och hör, måste sättas in i sitt specifika sammanhang. För att förstå något främmande måste det betraktas i sitt eget sammanhang och i detta arbete kan vi i bland upptäcka mönster, som i sin tur kan bidra till ny förståelse också för det egna samhället (Thurén, 2002). Antropologin ställer generellt sett en hel del frågor. En av ambitionerna är att frigöra sig från de egna kulturspecifika, ofta trångsynta, glasögonen för att upptäcka om ”fenomenet” ifråga - exempelvis relationen mellan könen eller synen på vad det innebär att vara man respektive kvinna – skulle kunna vara på något annat sätt än det för givet tagna.

Två kända kvinnliga antropologer har haft mycket framträdande roller ifråga om den tidiga utmaningen av den då konventionella uppfattningen att könsskillnader var biologiskt givna. Framträdande inte minst för att de var just kvinnor och, till skillnad från de manliga antropologerna, lyfte fram kvinnors liv och erfarenheter. Majoriteten av antropologerna var tidigare nämligen män och liksom inom andra ämnen koncentrerade de sig på mäns förehavanden. Kunskapen om kvinnors livsvillkor var därför liten, marginaliserad och skev (Thurén, 2002). Men genom Margaret Meads och Ruth Benedicts arbeten började kvinnors kulturspecifika erfarenheter få en röst. De båda visade också att könstillhörigheten inte var en gång för alla given utan kunde fungera på många olika sätt i olika kulturer.

Dock var det Mead, känd långt utanför antropologernas egna kretsar, som riktigt rörde om i grytan med sin numera klassiska ”Kvinnligt, manligt, mänskligt”, vilken gavs ut första gången år 1935. Där beskrev hon tre olika stammar på Nya Guinea med tre helt olika sätt att organisera, förstå och förhålla sig till ”det kvinnliga” och ”det manliga”. Olika sinsemellan men också olika det amerikanska och ”västerländska” samhället. Hos mundugumorfolket betedde sig både kvinnor och män på ett sätt som med västerländska ögon skulle betraktas som utpräglat ”macho-beteende”, berättade Mead i sin rapport. I arapeshsamhället mötte Mead det motsatta förhållandet, det vill säga att både män och kvinnor uppträdde på ett sätt som i ett västerländskt samhälle skulle uppfattas som utpräglat ”feminint”. I det tredje samhället, de sjöboende tchambulierna, bar kvinnorna egenskaper vi skulle kalla för maskulina och män bar så kallade feminina egenskaper. Om innebörden av att vara kvinna eller man kunde skilja sig så uppenbart mellan olika kulturer måste väl detta betyda att det vi kallar för kvinnlighet respektive manlighet är produkter av kulturen och inte av biologin, menade Mead. Och det var just tesen om det relativa i våra uppfattningar om kvinnligt och manligt som många fann så provocerande (Stainton & Stainton, 2002).

Konventionen framställde mansdominans som något av naturen givet och nödvändigt. Med hjälp av kunskap från olika slags samhällen gick det att visa att de flesta av de traditionella argumenten inte stämde med verkligheten. Den viktigaste frågan i all samhällskritik är; Måste det vara som det är, eller finns det andra alternativ? När det gäller frågor som rör kön och genus säger genusantropologin att det inte måste vara som det är, för på andra platser är det på helt andra sätt (Thurén, 2002). Genom sina arbeten visade, bland andra, Margaret Mead att

kulturen har betydande inverkan på könsinnebörden. Våra förväntningar på, förståelse av och uppfattningar om vad som är lämpligt beteende ur ett könsperspektiv varierar avsevärt mellan olika kulturer och så kallade subkulturer i alla samhällen. Socialantropologin säger inte att kulturen är den enda påverkande och avgörande faktorn - vi får inte glömma att variationsrikedomen är enorm också *inom* olika kulturer – men man menar absolut att den utövar ett kraftigt anpassningstryck (Stainton & Stainton, 2002), inte minst när vi talar om könsrelaterade upplevelser och beteenden.

Sociologins bidrag

Könsroller är något som särskilt intresserat sociologer i allmänhet och det man försöker förstå är hur kön påverkas av generella sociala krafter i samhället, en påverkan man således tar för given. Vanligen definieras könsroller som de uttryck olika skillnader mellan kvinnors och mäns handlande tar sig. Ur ett sådant perspektiv betraktas kvinnliga och manliga könsroller som ett slag ”manus” som vi lär oss och sedan följer, det vill säga att det vi lär oss är hur män kan passera som män och kvinnor passera som kvinnor på ett övertygande sätt (Stainton & Stainton, 2002).

Könsrollsteorin inom sociologin utvecklades främst av Talcott Parsons, som helt avvisade möjligheten att de könsskillnader vi upplever skulle kunna förklaras i biologiska termer. Han menade att skillnaderna är ett resultat av en sorts social evolution, en process genom vilken den sociala organisationen skapas. Genom denna process överlever och utvecklas sociala beteenden, seder och bruk eftersom de främjar att sociala grupper och hela samhällen hålls samman och fungerar – en syn som har kallats för *strukturfunktionalism*. Inom denna gren av sociologin har man en så kallad *konsensusyn* på kön, där skillnaderna betraktas som manifestationer av vår mänskliga förmåga att samarbeta för det gemensamma goda. Könsrollerna delas upp i *instrumentella* och *expressiva* funktioner och man menar att generellt sett strävar den maskulina personligheten mot ”instrumentella” (främst att göra, handla) funktioner och behov, medan den feminina personligheten strävar mot ”expressiva” (rör känslor och sätt att knyta an till den sociala världen) funktioner och behov (Stainton & Stainton, 2002).

Centralt i Parsons teori är påståendet att familjen som institution är ovärderlig för social och samhällelig stabilitet. Vidare hävdar han att det måste finnas en arbetsfördelning mellan könen där kvinnor och män spelar olika roller för att familjen skall fungera på ett funktionellt sätt. Mannen använder sin ”instrumentella” orientering till att sammankoppla familjen med det större sociala systemet. I detta manifesterar han framåtanda, ambition och självkontroll. Kvinnan däremot, använder sin ”expressiva” orientering i sin interna roll inom familjen och manifesterar stöd, omsorg, kärlek och emotionell öppenhet. Om män och kvinnor blir alltför lika varandra kommer konkurrens att uppstå dem emellan, vilket i sin tur försvagar familjens vitala roll i upprätthållandet av social stabilitet (Ritzer, 1996). Generellt inom denna riktning anser man att kvinnor och män har olika könsroller, vilka i sin tur har olika men kompletterande funktioner, som samverkar och får samhället att fungera mera effektivt. De olika roller som spelas av kvinnor och män betraktas som funktionella och till nytta för både kvinnor och män (Stainton & Stainton, 2002).

Andra sociologiska teorier har en helt annan syn på kön, en *konfliktsyn*, där olika maktperspektiv har förts in. Mäns och kvinnors olika roller och positioner i samhället anses uppstå på grund av intressekonflikter mellan olika grupper med olika sociala positioner i samhället och mellan mäns och kvinnors intressen. Marxismen är en sådan teori som i grunden handlar om kapitalismen och makten i relation till arbetarna. Viktigast i samband

med kön och genus är feminismen, som i grunden handlar om hur patriarkatet och dess makt i relation till kvinnor (Stainton & Stainton, 2002). Nu är feminismen långt mer än en enda teori och vi kommer att titta lite närmare på detta längre fram i texten. Men den övergripande skillnaden mellan den sociologiska könsrollsteorin och konfliktteorier bör ändå lyftas fram då könsrollsteorin är uppenbart antifeministisk i sin orientering (Ritzer, 1996).

Socialpsykologin

Inom den del av psykologin som betonar socialisationens roll för utvecklandet av könsidentiteten är särskilt två riktningar intressanta. Det handlar om den sociala inlärningsteorin och könsschemateorin, vilka båda har fokuserat på frågan om hur barn förvärvar sin förståelse av kön och därmed lär sig att uppföra sig på sätt som anses lämpligt för det ena eller andra könet.

Vi börjar med att titta på den *sociala inlärningsteorin* som utvecklades från behaviorismen, vilken på sin tid utmanade de biologiska riktningarna genom att hävda att människans beteende är inlärt. Det var sedan John Dollard och Neal Miller som i början av 1940-talet formulerade vad de då kallade för ”*social learning and imitation*”. Här försökte de förena den behavioristiska inlärningsteorin med idéer från Freuds psykoanalys och till detta lade de tankar om förmedling av beteende genom imitation. Sedan dess har ytterligare sociala inlärningsteorier formulerats men den grundläggande åsikten avseende kön är att individuella beteendeskilnader beror på socialt betingade variationer i inlärningsmiljön. En betydande skillnad i jämförelse med de tidiga behavioristiska teorierna är att i den sociala inlärningsteorin betonas betydelsen av människans meningsskapande (Stainton & Stainton, 2002).

När vi talar om förvärvandet av olika könsroller hos små barn ligger det nära till hands att tänka sig hur inlärning skulle kunna påverka beteendet. Många utvecklingsteoretiker menar att den sociala inläringen spelar en grundläggande roll för könsrollsutvecklingen. Olika behandling redan på spädbarnsnivå anses här stå för den största delen av skillnaderna mellan pojkar och flickor gällande beteende, attityder och preferenser. Argument som stöds av bevis för att små barn generellt redan från den stund de föds bemöts olika, mer eller mindre subtilt. Det finns studier som visar att pappor avstyr sina 12-månaders söner från att leka med dockor och andra liknande aktiviteter, liksom att pojkar från sina fäder bemöts av fler fysiska och verbala förbud (Smith, 1993). Dessa och andra studier antyder att flickor och pojkar ofta möts av olika förväntningar och beteenden från sina föräldrar, och det redan under det allra första levnadsåret. Grundtanken är givetvis att en liten flicka som bemöts med gillande och positiv uppmärksamhet när hon leker med dockor, sannolikt kommer att fortsätta leka med dockor. Om hon omvänt ignoreras när hon leker med andra så kallat ”pojkkaktiga” leksaker kommer hon sannolikt att tappa intresset för dessa. Denna syn kritiserar dock av olika biologiskt inriktade förklaringsmodeller som menar att små flickor ofta väljer dockor att leka med även i familjer som medvetet försöker uppmuntra beteende över könsrollsgränserna, medan pojkar omvänt ignorerar dockorna och i stället exempelvis väljer bilar (Stainton & Stainton, 2002).

Ett av de största namnen inom denna riktning är Albert Bandura, som år 1963 presenterade den första specifikt uttalade sociala inlärningsteorin. Han betonade de kognitiva och symboliska aspekterna av människans inlärning och betraktade inlärning som en social erfarenhet. All inlärning sker i sociala och kulturella sammanhang enligt Bandura, vars teorier var en del av den så kallade kognitiva revolutionen som så småningom kom att avsluta behaviorismens tid som det dominerande paradigmet inom psykologin. Han visade bland annat att de mänskliga inlärningsprocesserna är betydligt mer komplexa än de tidiga

behavioristerna hävdar. Ett av hans mest betydande bidrag var idén om *observationsinlärning*, vars grundläggande tanke är att stora delar av vår inlärning består i att först observera och sedan imitera någon annans beteende (Stainton & Stainton, 2002). Men i observationsinlärningsprocessen ingår också att vi betraktar det som händer i samspelet mellan oss och andra och drar slutsatser av det (Brody & Erlichman, 1998). Den process där barn imiterar vuxna kallade Bandura för *modellinlärning*, det vill säga att en eller flera personer fungerar som rollmodeller för beteendet. Föräldrar fungerar som särskilt betydelsefulla rollmodeller för barn, som i allmänhet tenderar att efterlikna rollmodeller av samma kön. När det gäller just utvecklandet av könsrollmönster var Bandura övertygad om att detta i första hand är ett psykosocialt fenomen, som omfattar komplexa internaliseringsprocesser. Även om han lade vikt vid att vår biologiska grund menade han att könsroller är inlärd och som de flesta sådana mänskliga egenskaper produceras av socialisation snarare än biologi (Stainton & Stainton, 2002).

Modellinlärning handlar inte bara om att kopiera utan om komplexa kognitiva processer där barn bland annat väljer bland de modeller som de imiterar. Ett stort antal studier har visat att barn har en tendens att i första hand imitera de rollmodeller som de tycker mest liknar dem själva, vilket anses vara en anledning till att de oftare efterliknar en person av det egna könet. Det finns också forskning som visar att faktorer som den mängd omsorg som erbjuds eller vem som är mäktigast är av betydelse i val av rollmodeller. Dessutom observerar barn om andras beteenden verkar belönas, bestraffas eller ignoreras och tenderar att imitera beteende som belönas. Exempelvis verkar pojkar mellan tre och fem år efterlikna de rollmodeller de uppfattar som mäktigast, vilket också ses som en av orsakerna till att pojkar i första hand identifierar sig med män (Stainton & Stainton, 2002). Medvetenhet om hur föräldrar och andra beter sig omkring barnet är enligt dessa teorier uppenbarligen av stor vikt. Exempelvis tenderar kvinnor oftare att belönas för omvårdande beteende medan män tenderar att belönas för handlingskraft, vilket således uppfattas, processas och lagras av barn, enligt dessa teorier.

När det gäller förvärvandet av könsroller har den sociala inlärningsteorin av en del psykologer kritiserats för att den stöper barnen i en alltför passiv form där man inte lägger tillräcklig vikt vid de invecklade kognitiva processer där barn aktivt formar ramar för könsrelaterad kunskap (Stainton & Stainton, 2002).

Könsschemateorin är en teori som framhåller dessa aspekter, dock fortfarande med betoning på den sociala och kulturella påverkan. Termen schema utvecklades 1932 av Bartlett som en beskrivning av de begreppsramar genom vilka vi uppfattar världen och gör den begriplig. Genom studier av minnet kom han fram till att vi har en tendens att anpassa det vi skall komma ihåg till vår egen världsbild, det vill säga att vi förvränger själva minnet något så att det stämmer överens med våra egna erfarenheter och antaganden om världen. Vi tolkar våra upplevelser genom existerande så kallad kunskap och det som lagras i minnet är den tolkade versionen. Denna organiseras i vad Bartlett kallade för scheman som i sin tur gör det möjligt för oss att sortera och begripliggöra det som sker runt omkring oss. Dessa scheman utgör därmed också tolkningsgrund och ramar för beteende, varför de också är högst relevanta för hur vi människor bildar oss våra uppfattningar om kön (Stainton & Stainton, 2002).

Uppbyggnaden av dessa scheman omfattar invecklade kognitiva processer och på så vis kopplas den socialt inriktade psykologin ofta samman med den kognitiva forskningen. Vi bildar inte bara scheman om kön utan framförallt om självet, så kallade självscheman, vilket den kognitiva forskningen om hur vi processar information sysslar mycket med. Inte så konstigt egentligen eftersom vi enligt många forskare till stora delar bildar vår uppfattning om

oss själva i relation till och interaktion med vår omgivning, varför detta fält också omfattar vår sociala perception. Dessa självskeman innehåller information, minnen och antaganden om oss själva (Smith, 1993).

Markus är en forskare som bidragit stort till forskning just om självskeman. Hon menade att självet är en kategori som alla andra och att vi människor formar kognitiva strukturer om självet precis som vi gör med andra fenomen. En person kan exempelvis ha ett beroende-oberoende självschema som en annan person inte har eller ett skyldig-oskyldig schema som inte är närvarande hos andra. En del ser självet som formbart och andra betraktar det som fixerat. Enligt den kognitiva synen på självet är dessa skeman generaliseringar om självet, baserat på tidigare erfarenheter, som organiserar information relaterad till självet. De koncept eller dimensioner vi använder för att beskriva oss själva, till exempel utåtriktad-introvert, feget, intelligent-ointelligent, utgör delar av sådana skeman. Precis som andra skeman påverkar självskeman om och hur vi uppfattar viss information, hur den struktureras och hur lätt vi kommer åt den i minnet (Pervin & John, 1997). De fungerar således styrande för hur vi uppfattar och tolkar olika situationer och erfarenheter. När det gäller uppfattningen om oss själva, vilka vi är och vad vi har för möjligheter kan de fungera både drivande och begränsande (Smith, 1993). När vi väl har utvecklat ett sätt att tänka om oss själva finns en stark tendens att detta självschema består avseende vart vi riktar vår uppmärksamhet, vad vi kommer i håg och vad vi väljer att acceptera som sant om oss själva. Påverkan från våra skeman är alltså kraftig och vi har en benägenhet att söka bekräftelse för det vi redan tror, vilket även gäller våra självskeman. Därmed kan det vi tror om oss själva bli styrande, vilket gör att det behöver medvetandegöras för att inte också bli begränsande (Pervin & John, 1997).

Våra könsskeman interagerar med våra självskeman och anses representera djupt liggande antaganden om kvinnlighet och manlighet, påverkade av vårt samhälle. Dessa skeman och antaganden använder vi sedan för att utvärdera såväl andra som oss själva. Själva könstypiseringen anses förmedlas genom barnets egna kognitiva bearbetning och en generaliserad beredskap hos barnet att koda och organisera information, men hela den könsschematiska bearbetningen hämtas från de könsskillnader och könsåtskillnader som uppvisas i det omgivande samhället (Stainton & Stainton, 2002).

Studier har visat att barn med välutvecklade könsskeman verkar komma i håg personer som uppför sig traditionellt och könsstereotypiskt på ett mer korrekt sätt än de minns personer som strider mot det konventionella. Detta visade sig i studier på så vis att barns beskrivning av vad de sett, i de fall intrycket stred mot stereotypen, ändrades till att bättre stämma överens med stereotypen. Exempelvis rapporterade de vanligen att en bild visat en kvinna i färd med att stryka, även om bilden visat en man som strök (Stainton & Stainton, 2002). Inom denna riktning anses *könsskeman på djupet påverka hur barn bearbetar och organiserar information*. De är avgörande för hur vi konstruerar vår identitet och påverkar inte bara hur barn uppfattar världen utan också hur de själva agerar i världen. Dessa skeman består upp i vuxen ålder och fortsätter att påverka hur män och kvinnor, tänker, tolkar, känner och handlar under sina liv. Somliga menar att de har inverkan på hela vår världsbild. Absolut anser man att könsskeman påverkar barn i grunden, då de upprättar sociala kategorier efter kön, vilket sedan genomsyrar den sociala kategoriseringen genom hela livet (Stainton & Stainton, 2002).

Detta för oss vidare in på en forskningsgren inom socialpsykologin som kallas *implicit* (omedveten) *social cognition* och dess verkan på attityder, föreställningar, självkänsla samt stereotyper. Socialt beteende har länge i forskningsmaterial behandlats som något som är under medveten, om än inte alltid eftertänksam, kontroll. Efter 1930-talet utgick de flesta

socialpsykologer från antagandet att stereotyper och attityder arbetar på en medveten nivå hos individen. Sedan mitten av 1990-talet har man dock funnit bevis för att socialt beteende till stora delar påverkas av exempelvis attityder och stereotyper, vilka i sin tur främst arbetar på ett indirekt, omedvetet eller implicit plan. Det utmärkande draget för vår så kallade implicita kognition är att tidigare formade erfarenheter påverkar omdömet på ett sätt som inte är medvetet för individen och det finns starka kopplingar till det som kallas för implicit minne (Greenwald & Banaji, 1995). Attityder liksom fördomar grundläggs och aktiveras vanligen *utanför* vår kognitiva uppmärksamhet, det vill säga på ett omedvetet plan. Detsamma gäller föreställningar om självet, självkänsla och stereotyper. Forskning har visat att de omedvetna attityderna eller föreställningarna styr vårt beteende i lika hög *eller högre* grad än de medvetna. När det exempelvis gäller fördomar har forskning också visat att den negativa och så gott som automatiska påverkan av implicita fördomar minskar eller försvinner helt när vi blir *medvetna* om dem (Greenwald & Banaji, 1995).

5.1.3 Interaktiva riktningar

Här tar jag upp två riktningar som inte främst förespråkar antingen arv eller miljö som förklaringsmodeller, utan *samspelet* mellan det biologiska och det sociala/kulturella: Freuds psykoanalytiska teori samt den kognitiva utvecklingsteorin. Numera är det alltmer vanligt inom de flesta riktningar att betona interaktionen mellan det biologiska och det sociala/kulturella, men dessa två riktningar tillhör de tidigare på denna arena.

Vi skall inte gå djupt in på *Freuds psykoanalytiska* teori men ändå titta lite på de områden som säger något om kön och genus. Freuds teorier har ju haft stor genomslagskraft inom 1900-talstänkandets historia samtidigt som han på många håll anklagats för att betrakta och behandla kvinnor som psykodynamiskt underlägsna män. Även om Freud var före sin tid var han ändå en man *av* sin tid, något inte saknar betydelse i det här sammanhanget. Hans tankar om en omedveten dold sida inom människan, hans intresse för drömmar liksom för olika psykiska "sjukdomar" och hans idéer om en förnuftig del av människan i konflikt med en känslomässig del – allt detta hade sina rötter i 1800-talets romantik (Schultz-Larsen, 1997). Den psykoanalytiska teorin tillhör utvecklingspsykologin eftersom den är en av de tre skolor (jämför den sociala inlärningsteorin och den kognitiva utvecklingspsykologin) som beskriver barns utveckling och identitetsskapande. Freuds teorier om det omedvetna och om barnomens betydelse i vuxen ålder är idéer som i dag till stora delar tas för givna och det är lätt att glömma hur oerhört banbrytande de faktiskt var på Freuds tid. Då var det inte självklart att människans vuxna identitet påverkas av ett samspel mellan barnet och omgivningen. Han satte därmed det omedvetna på kartan och förde in det associativa symboltänkandet i psykologin. Samtidigt befann sig Freud inom en viktoriansk ram och vi förstår i dag att han gällande synen på könen och den könsbundna strukturen, tog denna ram för givna (Stainton & Stainton, 2002).

Freud betraktade kvinnor som sköra passiva ungmör, utan vägar till vidare utveckling och vars enda hopp var att bli räddade av den modige riddaren. Samtidigt var han inte helt konsekvent i denna attityd till kvinnor. Hans teorier är uttalat misogyna och vi har förstått att Freud i hemmet hade samma inställning. Ändå lät han faktiskt kvinnor få tillgång till psykoanalytisk utbildning, vilket var anmärkningsvärt under denna tid då kvinnor inte hade många sådana möjligheter. Men, vad kan vi då finna i Freuds teorier om den manliga respektive kvinnliga könskaraktären? Ja, mannen och "det manliga" utgör hos Freud normen för det mänskliga och symboliskt är ledmotivet den modige riddaren som testas hårt men till

slut vinner över de allra mest skrämmande drakarna. Kvinnan är som sagt den sköra ungmön (Stainton & Stainton, 2002).

Rent generellt kopplade Freud samman utvecklandet av könsidentiteten med identifikationen med föräldern av samma kön, något som enligt honom uppstår som ett sätt att lösa Oidipus- och Elektrakonflikten. Könsrollsutvecklingen såg Freud som ett resultat av denna och andra psykosexuella konflikter under det falliska stadiet. Han menade också att själva utvecklingen av könsidentiteten skilde sig för pojkar och flickor, i det att vi möter olika svårigheter men också för att vi har olika möjligheter till utveckling (Smith, 1993). Mer konkret kan vi sammanfatta att Freud ansåg kvinnor vara både intellektuellt och moraliskt underlägsna män. Han ansåg att kvinnors utveckling är grundad på att de saknar penis, vilket leder till penisavund, vilket sin tur leder till sämre självkänsla. De tänker sig sin vagina som det sår som uppstod när penis togs bort. På grund av att flickors identifikation med mamman enligt Freud är svagare och att mamman är en svag rollmodell, utvecklar kvinnor ett svagare överjag än män. Flickan vänder sig nämligen bort från sin moder i hat, i samband med att hon upptäcker att modern skapat henne "fel", det vill säga utan penis. I kombination med avsaknaden av penis leder detta enligt Freud till att kvinnor utvecklar en kvinnlig identitet som är fogligare, mer passiv och mindre kraftfull än den manliga identiteten. Slutligen ansåg han också att kvinnor är oförmögna att utvecklas till full mognad och saknar förmåga att nå upp till tänkandets högsta nivåer (Stainton & Stainton, 2002). Pojkarna å sin sida, upptäcker också att flickorna inte har snoppar och utvecklar enligt Freud därav ett "naturligt" förakt för kvinnor. Dessa teorier har som sagt haft mycket stor genomslagskraft under hela 1900-talet och en del forskare menar att vi ännu finner dessa negativa kvinnobilder i olika typer av media (Puranen, 1994). Men vi skall komma i håg att det ju inte var just Freuds syn på kvinnan som var banbrytande för sin tid, utan denna speglade snarare en då utbredd allmän ståndpunkt, såväl bland kvinnor som bland män (Stainton & Stainton, 2002).

Ett av den *kognitiva utvecklingsteorins* mest framstående namn är Piaget, som kanske är mest känd för sin stadieteori angående barns utveckling. Han betraktade barn som "kognitiva främlingar", eftersom de uppfattar både världen och människorna i den på ett helt annat sätt än vuxna. Dock använde sig Kohlberg i högre grad än Piaget av kognitiva utvecklingsteorier i fråga om barns utveckling av kognitiva förmågor med avseende på kön, som ju är i fokus här. Han betonade tre aspekter i barns kognitiva utveckling av medvetenhet om könstillhörigheten; *könsetikettering* (korrekt användning av termer som pojke och flicka), *könskunskap* (kunskaper om det kvinnliga respektive manliga könets egenskaper) samt *könskonstans* (insikten att könstillhörigheten är oföränderlig). Medan sociala inlärningsteorier, som vi tittade på ovan, ser barns kognitiva utveckling som en löpande process, menar kognitiva utvecklingsteorier att barn går in i en serie olika och avgränsade stadier, där de så att säga byter från ett slags kognition till ett annat. Här betraktas förvärvandet av olika könsrelaterade beteenden som en följd av utvecklandet av könsidentiteten. Det vill säga att barn allteftersom antar olika beteenden som anses lämpliga för könet som en följd av att de antar en könsidentitet. Inom sociala inlärningsteorier anser man istället att själva könsidentiteten uppstår på grund av att barnet börjar bete sig på sätt som anses lämpliga för könet (Stainton & Stainton, 2002). Hönan och/eller ägget, således.

Enligt den kognitiva könsteorin anammar små barn väldigt stereotypa föreställningar om kön. Det finns en del belegg för detta påstående. Bland annat har forskare påvisat att barn redan i så låg ålder som två år uppvisar att de bär på könsstereotyp "kunskap" och ju mer sådan "kunskap" de visar, desto troligare är det att de också börjat utveckla både könskonstans och könsidentitet (Stainton & Stainton, 2002). De flesta barn har utvecklat en könsidentitet och

lärt sig könsetikettera när de nått tre års ålder. Det vill säga att de då har förmåga att förstå att de antingen är flicka eller pojke samt att identifiera andra såsom pojke/man eller flicka/kvinna. Könskonstansen utvecklas däremot inte förrän vid omkring 6-7 års ålder. I denna ingår, som tidigare nämnts, utveckling av förståelse för att detta att vara man eller kvinna är en permanent del av personen, oavsett förändring av hår, kläder eller andra yttre attribut. Därför kan förskolebarn exempelvis tro att en flicka som bär ”pojkläder” eller har en ”pojkklik” frisyr faktiskt har blivit pojke (Smith, 1993).

När det gäller könsrollstereotyper som vi var inne lite på ovan, verkar det vara så att tydligt definierade könsroller i exempelvis familjen kraftigt bidrar till utvecklandet av dessa. Under den tidiga barndomen överförs könsrollsidéer, både på väldigt subtila och mindre subtila sätt, av föräldrar, förskolelärare, böcker, media etc. Genom studier har man funnit att barn redan vid 2-3 års ålder uppvisar könsstereotyp tänkande i förmåga att koppla samman olika objekt (som exempelvis en hammare eller en sopkvast) med ettdera könet. Föräldrarna till dessa barn tenderade också att själva uppvisa könsstereotyp beteende samt att både initiera och belöna könsstereotypiska lekar hos sina barn (Smith, 1993). Det stereotypifierade tänkandet bärs således delvis av en del barn i förskoleåldern och helt fast av barn vid 7-8 års ålder. Forskare som intervjuat yngre skolbarn om ”hur pojkar och flickor är” får av båda könen svaren att flickor är svaga, mer känslomässiga och tillgivna medan pojkar är starka, aggressiva och ambitiösa. Det verkar dock som att barn vid 9-10 års ålder kan börja tänka mera flexibelt och vid tonåren tenderar ca 25-30 % att anta ett mer androgynt tänkande, vilket innebär att det nu anses passande att både så kallade feminina och maskulina drag blandas inom en och samma person. Resterande 70-75 % fortsätter dock att använda sig av ett mer eller mindre stereotyp könsrollstänkande (Smith, 1993).

Det ser ut som att den kognitiva utvecklingsteorins användbarhet minskar i takt med att åldern hos individen ökar. När barn väl uppnår vissa kognitiva förmågor verkar det som om sociala och kulturella faktorer tar över, vilket betyder att de teorier som i högre grad betonar social inverkan då blir mer användbara som förklaringsunderlag till beteende (Stainton Rogers, 2002). Den kognitiva utvecklingsteorin har också fått ta emot en del kritik för att inte i tillräcklig grad förklara utvecklandet av könstillhörigheten. Bland annat säger kritiker att den inte förmår belysa varför just könsidentiteten har en så mycket mer central plats än andra kategorier i fråga om hur barn bildar sig en föreställning om sig själva och världen (Stainton & Stainton, 2002).

Ett kognitivt perspektiv på könsskillnader

Att män och kvinnor skiljer sig åt när det gäller fysik och biologi är uppenbart men många kognitiva forskare hävdar att vi också skiljer oss åt gällande kognitiva funktioner, exempelvis i förmåga att utföra vissa intellektuella uppgifter. Skillnaderna handlar inte om intelligensnivå utan mera om det generella mönster av kognitiva färdigheter som män och kvinnor uppvisar. Det är viktigt att komma ihåg att vi är mer lika än olika, dock har man kunnat påvisa skillnader mellan könen. Även om dessa skillnader i kognitiva förmågor inte alltid är stora har de av forskare rapporterats vara tämligen konstanta (Smith, 1993).

Om man sammanfattar de mest konstanta skillnaderna tenderar män, i genomsnitt, att få bättre resultat än kvinnor när det gäller vissa spatiala uppgifter. Män är som grupp också mer exakta i målstyrda uppgifter, som att kasta eller fånga objekt, liksom de generellt tenderar att prestera något bättre på test i matematiska resonemang. Kvinnor presterar i genomsnitt bättre än män när det gäller test i perceptuell hastighet, språkbehärskning och matematiska beräkningar,

samt på precisa manuella uppgifter som kräver finmotorik. Det är dock viktigt att komma i håg att såväl män som kvinnor varierar betydligt *inom* sin könsgrupp (Smith, 1993).

Om vi tittar närmare på *spatiala förmågor* kan vi börja med att konstatera att termen ”spatial” är bred och innefattar ett antal olika förmågor. De flesta test visar, som vi sade ovan, ett visst övertag för män, vilket är särskilt tydligt när det gäller pricksäkerhet och föreställd rotation av objekt. Dock kan uppfattning av djup vara bättre hos kvinnor. I allmänhet är kvinnor bättre på att komma i håg olika objekts läge i en ansamling och på att exempelvis komma i håg landmärken längs en färdväg. Det verkar som om män främst navigerar i relation till rummets geometriska egenskaper medan kvinnor vanligen tenderar att använda specifika objekt längs vägen för att hitta. Utmärkande skillnader mellan könen i denna kategori har tidigare sagts visa sig först i puberteten men nyare belegg visar att pojkar och flickor redan i tidig ålder skiljer sig åt i test av mental rotation och pricksäkerhet. Det finns också tvärkulturella studier som visar att skillnader i spatiala förmågor återkommer i andra kulturer även om skillnadernas storlek kan variera från kultur till kultur (Kimura, 2001).

När det gäller *motoriska färdigheter* är, som vi redan konstaterat, mäns förmåga till pricksäkerhet i de flesta fall bättre än kvinnors, exempelvis när det gäller att fånga en boll eller kasta pil. Denna skillnad i precision kan uppträda så tidigt som vid tre års ålder, något som eventuellt tyder på att skillnader i idrottsträning eller fysik inte är den huvudsakliga orsaken. Kvinnor brukar i stället vara snabbare än män när uppgiften inkluderar en serie rörelser, särskilt gäller detta finmotoriska rörelser där fingrarna är involverade. Om det bara handlar om snabbhet brukar män få bättre resultat än kvinnor, till exempel när anslag med ett finger skall upprepas om och om igen. Möjligen kan det därför vara själva koordinationen av rörelser som kvinnor är bättre på. Detta visar sig också när hastigheten inte är av betydelse, exempelvis är kvinnor bättre på att kontrollera fingerrörelser och kan kopiera statiska handgester mer exakt än män (Kimura, 2001).

Om vi då går vidare till *matematiska förmågor* får män i allmänhet bättre resultat i test av matematiska problemlösningar och resonemang medan kvinnor generellt presterar bättre i test som innehåller matematiska beräkningar.

När det gäller *verbala förmågor* finns en allmän åsikt att kvinnor generellt har lättare för detta område än män. Dock har kognitiva tester inte visat att kvinnor skulle ha bättre ordförråd eller högre verbal intelligens än män. Däremot verkar de vara bättre på att stava och presterar bättre i test som brukar kallas för verbal rörlighet, vilket betyder att man till exempel skall formulera ord som börjar eller slutar med vissa angivna bokstäver. Kvinnor presterar också genomgående bättre än män i tester som rör verbalt minne, oavsett om det gäller att komma ihåg orelaterade ord eller mer meningsfullt material (Kimura, 2001). Med verbala förmågor avses inte här förmågan att exempelvis uttrycka sina känslor i ord. Vad jag vet finns det inga kognitiva tester just på detta område.

Perceptionen är ett brett område, bland annat omfattande delar som vår varseblivning, uppfattnings- och förmåga. Hur vi uppfattar den information vi inhämtar från yttervärlden är delvis beroende av hur våra sinnen (hörsel, känsel, syn, smak, lukt) tillsammans med hjärnan behandlar inflödet från våra sinnesorgan. Frågan är då om kvinnor och män skiljer sig åt när det gäller grundläggande sinneserfarenheter? Även här finns forskning som tyder på skillnader. Rent generellt verkar kvinnor vara känsligare än män, på så vis att de uppfattar lägre nivåer av stimulering av alla sinnen utom synen. Skillnaderna mellan könen är vanligen mer framträdande hos vuxna än hos barn (Kimura, 2001).

När det exempelvis gäller ljudkänslighet är kvinnors hörsel känsligare genom hela det ljudomfång vi människor kan uppfatta, vilket eventuellt kan bero på ett känsligare inneröra. Men om det i stället gäller att skilja mellan två toner med olika frekvenser, vilket involverar aktivitet i hjärnans hörselcentrum, verkar kvinnor och män inte nämnvärt skilja sig åt. Rörande synen har män i allmänhet bättre synskärpa än kvinnor medan kvinnor uppvisar ett bättre stereoskopiskt seende, något som sägs kunna höra samman med kvinnors mer finmotoriska kontroll, som vi nämnde ovan. Det finns också en del belegg för att kvinnor tenderar att vara bättre än män på att identifiera former endast genom känsligheten. Om vi går över till smak och lukt visar kvinnor konsekvent större känslighet och de identifierar smaker mer korrekt än män. Man har också funnit att denna känslighet verkar variera med hormonförändringar under menstruationscykeln och graviditeten (Kimura, 2001).

Om vi då tittar på området *social perception* finns det en hel del objektiva studier som tyder på att kvinnor generellt är bättre än män på att avläsa signaler hos andra människor i form av ansiktsuttryck, röstläge eller kroppsrörelser. I en förmåga kallad perceptuell faktor, där snabba jämförelser av identiteten skall göras, presterar kvinnor tydligt bättre än män i tester (Kimura, 2001). Detta mönster att kvinnor visat sig bedöma olika emotionella uttryck mera korrekt än män påvisas också tvärkulturellt. Kvinnor har traditionellt inom många olika kulturer haft rollen att ta hand om andra och andras behov, varför man skulle kunna tänka sig att denna förmåga haft någon adaptiv roll genom evolutionen. Lika möjligt är det att denna skillnad härrör från kulturell uppmuntran av kvinnor att utveckla känslighet inför andras känslor. Dock är män som arbetar inom yrken som drama, konst, psykologi och psykiatri lika duktiga på att bedöma emotionella uttryck som kvinnor (Smith, 1993).

Det är viktigt att återigen betona att de påvisade resultaten i kognitiva skillnader mellan kvinnor och män är *medelskillnader* hos könen som grupp och att såväl män som kvinnor skiljer sig individuellt sinsemellan i högre grad än mellan könen. Forskningen som sådan har fått ta emot en del kritik. Inte minst menar kritikerna att det finns viktiga metodologiska problem i själva forskningen som gör att man kan ifrågasätta resultatens giltighet. De tvärkulturella resultat som presenterats har också kritiserats och i en hel del fall inte kunnat upprepas. Andra menar att kulturens roll reduceras i alltför hög grad (Hamberg, 2000). Dock har dessa kognitiva skillnader eller olikheter påvisats och som sådana är de intressanta.

Likaväl är det viktigt att komma ihåg att olika riktningar skiljer sig i tolkningar och förklaringsmodeller till dessa presenterade skillnader. Såväl biologiska som miljömässiga faktorer har betonats. Miljömässiga förklaringar attribuerar i huvudsak till de socialiseringserfarenheter som pojkar och flickor, män och kvinnor har under uppväxten men också livet igenom. Biologiska förklaringsmodeller hänvisar i sin tur ofta till de hormonella effekterna på utvecklingen av hjärnan. Om det är så att skillnader i kognitiva förmågor kan hänvisas till könshormonernas roll vid organisering av hjärnan skulle vi också kunna fråga oss varför dessa skillnader uppstår. Det är här som en del vill åberopa evolutionens roll och visa på att press från evolutionen har hjälpt till att skapa såväl skillnaderna som dess biologiska orsaker (Smith 1993). Exempelvis relaterar Kimura till att män i primitiva samhällen varit ansvariga för jakt och att försvara sin grupp mot fiender, vilket skulle medföra att de bland annat behövt utveckla pricksäkerhet liksom att navigera över långa distanser. Kvinnornas roll har däremot ofta bestått i att samla föda nära bosättningen, tillverka mat, redskap och ta hand om barnen, varför de i sin tur behövt utveckla finmotoriska förmågor, kortdistansnavigering (eventuellt med hjälp av landmärken), perceptuell känslighet för skillnader i miljön samt i barnens utseende och beteende (Kimura, 2001).

Detta är dock endast spekulationer, som vi visserligen kan göra utifrån de forskningsresultat vi har i dag, men det finns också andra möjligheter. Inte minst är det viktigt att fundera över vad vi *verkligen* vet om de tidigare kulturer vi grundar en del av dessa resonemang på och utifrån vilka tankar vi tolkar fynd från utgrävningar och liknande. Exempelvis finns det nyare forskning som helt ifrågasätter att det någonsin har existerat den typ av könsrollsmönster i människans tidiga historia som vi idag tolkar in (Hamberg, 2000). Just när det gäller hur vi tolkar de resultat som forskningen frambringat är det också intressant att ta upp nyare diskussioner kring detta. Det finns till exempel forskare som visserligen är av åsikten att skillnader mellan könen i hjärnans lateralisering existerar, men som menar att just dessa olikheter är anledningen till att kvinnor och män är så lika, trots våra fysiska och hormonella skillnader (Hamberg, 2000). Helt klart kan vi dock konstatera att intresset för könsskillnaders natur gällande kognitiva förmågor och skälen till varför de existerar, kommer att fortsätta stimulera forskning inom såväl biologiska som miljömässiga riktningar (Smith, 1993).

5.1.4 Humanistiska riktningar

Den konventionella psykologin dominerades som sagt länge av behaviorism och psykoanalys. Abraham Maslow och Carl Rogers etablerade den humanistiska psykologin som en utmaning mot vad de ansåg vara en begränsad syn på människan. De menade båda att den konventionella psykologin i första hand fokuserade på de negativa aspekterna av mänskligt beteende och var kritiska till psykologins besatthet av att accepteras som naturvetenskap. Både Rogers och Maslow betonade att just de egenskaper och erfarenheter som är utmärkande för det mänskliga livet inte går att undersöka med naturvetenskapliga metoder. De frågade sig hur man objektivt skulle kunna mäta mänskliga fenomen som upplevelsen av insikt, inspiration, kärlek eller förundran i ett laboratorium. Deras humanistiska riktning var i hög grad individualistisk på så sätt att de var mycket mer intresserade av att utforska varje persons unika erfarenheter än att söka och formulera universella lagar för mänskligt beteende. Båda betonade individens egen rätt liksom förmåga att forma sitt eget liv (Stainton & Stainton, 2002). Men kanske framförallt Maslow har kommit att representera en rörelse inom psykologin som tog avstånd från det tidigare rent fysiologiska perspektivet genom att också erkänna och lägga vikt vid de icke-fysiska dimensionerna hos människan. Han närmade sig existentialisternas syn på den mänskliga varelsen och menade att vetenskapen borde utvidgas till att omfatta mer än det synligt mät- och observerbara (Löfwendahl, 2003).

Abraham Maslow är mest känd för sina teorier om de *mänskliga behoven*, *höjdpunktsupplevelser* och *självförverkligande*. Han framhärdade i sin absoluta tro på att människan i grunden är god, eller neutral snarare än ond, och att det inom var och en av oss finns en impuls mot och längtan efter självförverkligande. Psykopatologi handlar enligt Maslow egentligen om frustration och en sorts förvridning av den mänskliga naturens essens. Vidare menade han att det ofta är samhället som orsakar denna skevhet och att problemet uppstår när vi tror att resultatet och frustrationen tillhör vår essentiella natur (Pervin & John, 1997).

Om kön, genus och sexualitet hade Maslow inga direkt uttalade teorier men vissa aspekter är ändå intressanta för oss. Han betraktade sex som ett av de mest grundläggande psykologiska behoven hos människan. Kärlek delade han upp i vad han kallade för bristkärlek och varakärlek. *Bristkärlek* är i grunden ett själviskt behov av att vara älskad, medan *varakärlek* inkluderar förmågan att verkligen älska och bry sig om andra varelser. Några av Maslows arbeten som rör kön har vållat en del debatt. Det handlar om hans teorier kring

självförverkligande och tankar kring att det inte alltid är möjligt för människor att nå detta plan, på grund av att vi i bland fruktar följderna av fullständig insikt om vår potential. Denna fruktan kallade Maslow för *jonakomplexet* och han menade att speciellt kvinnor har en benägenhet att hindras av detta fenomen. Den stora anledningen till att kvinnor i högre grad drabbas av jonakomplexet och inte försöker uppnå sin personliga potential, särskilt på ett intellektuellt plan, är att prestationer betraktas som okvinnliga, vilket skapar rädsla för socialt utanförskap. Det finns de som menar att denna del av Maslows arbete visar att den humanistiska psykologin trots allt befann sig inom den konventionella sexistiska ramen, och kritiker lyfter fram avsaknaden av frågor rörande struktur, makt och fördomar.

Carl Rogers är förmodligen mest känd för sin *klientcentrerade terapi*. Hans grundläggande absoluta tro på människan inkluderade *alla individers potential till självförverkligande* om bara de rätta omständigheterna finns. Kärnan i den mänskliga naturen är god och vi har en naturlig strävan mot självförverkligande. En viktig faktor är en miljö av *villkorlös positiv bekräftelse* och uppskattning, att bli älskad, värderad och accepterad som och i sig själv. Rogers arbete genomsyras av hans djupgående och allestädes närvarande respekt för och tro på den enskilde individen (Pervin & John, 1997).

Efterhand utvecklade Rogers ett allt större intresse för gruppdynamik och han menade att utvecklande förändring sker tydligare i små täta grupper. Särskilt kom han också att intressera sig för grupper med äkta par, liksom han intresserade sig för alternativ till äktenskapet. Detta intresse fokuserade på till vilken grad relationen präglades av ärlighet, öppenhet, utbyte och rörelse mot medvetenhet om inre känslor (Pervin & John, 1997). Han tillämpade sina teorier på den äktenskapliga relationen och menade att bra äktenskap är sådana där parterna kommunicerar bra, undviker traditionella könsrollsmönster, främjar kvinnans oberoende, ser och accepterar skillnader, söker sammanfoga sig och samtidigt erkänner värdet av separata identiteter. För Rogers innefattade detta också möjligheten att ha utomäktenskapliga relationer. Han menade att människor som når självförverkligande inte skall behöva plåga sig själva med svartsjuka. Samtidigt som en del under 1960- och 70-talen experimenterade med alternativa livsstilar, bibehöll många av dem den mer traditionella könsuppdelningen. Rogers har på detta område fått motta samma typ av kritik som Maslow ovan. Även detta försök till befrielse befann sig inom en konventionell ram där somliga var friare än andra (Stainton & Stainton, 2002).

5.2 STRUKTURELLA PERSPEKTIV

Genom historien har sociala och beteendemässiga skillnader mellan könen ofta tilldelats biologiska förklaringar, inte minst för att förklara de strukturella skillnader vi kan se i samhället mellan män och kvinnor. Såväl för 100 år sedan som nu för att visa att den rådande maktfördelningen mellan könen i grunden är naturlig. På så vis har forskningen också använts för att legitimera den maktobalans mellan män och kvinnor som existerat och fortfarande råder (Hamberg, 2000). De flesta samhällen som vi känner till har lagt stor vikt vid förhållandet att det finns två biologiska kön, vilka uppfattas som olika varandra eller till och med varandras motsatser. Alla samhällen har någon typ av genusordning, genom vilken relationer, institutioner och olika processer struktureras på olika sätt utifrån kön, säger genusforskaren Eva Magnusson. Dessa genuskonstruktioner skiftar mellan olika samhällen och kulturer genom historien, men de är aldrig helt godtyckliga. I de flesta sammanhang har genus skapats i relationer där män och kvinnor haft olika tillgång till makt (Magnusson, 2003). Just införandet av maktperspektivet för oss vidare in på feministiska teorier som vi nu kommer att

titta lite på. Jag tar här efter väldigt begränsat upp några aspekter ur ett organisatoriskt perspektiv.

5.2.1 Feministiska teorier

Redan själva ordet feminism väcker många olika och ofta negativt laddade föreställningar. Många av oss har förutfattade meningar och vet inte vad begreppet egentligen står för. Kanske är det inte heller konstigt, med tanke på att feminismen inte utgör en enda forskningsinriktning utan snarare utmärks av mångfald. Gemensamma nämnare för olika feministiska riktningar är dock betoningen av ett maktperspektiv samt medvetenhet om att samhället präglas av en könsobalans baserad på manlig överordning och kvinnlig underordning (Muhonen, 1999). Den feministiska forskningen har träget visat hur det moderna västerländska samhället överordnat traditionella manliga mönster samt nedvärderat och osynliggjort traditionellt sett kvinnligt arbete och förhållningssätt (Johansson, 1997). Utöver detta finns inom feminismen en strävan efter förändring av denna obalans, en strävan som dock skiljer sig åt mellan riktningarna. När det gäller politiska ambitioner och kraven på förändring skiljer de sig avsevärt åt (Alvesson & Sköldberg, 1994). Gemensamt är också att kön och relationerna mellan könen betraktas som sociala konstruktioner, det vill säga socialt skapade och inte biologiskt bestämda. Med denna syn på makto balansen som socialt skapad följer att man anser den möjlig att förändra (Muhonen, 1999). Feminismens generella antagande att synen på kön är en social konstruktion gör att vi skulle kunna placera dessa riktningar ovan under rubriken sociala och kulturella riktningar. Som tidigare nämnts är skiljelinjerna inte absoluta och överlappningar finns. Det utmärkande draget att föra in maktperspektivet i diskussionen är anledningen till att jag väljer att placera feminismen, här under strukturella riktningar.

Som tidigare nämnts har kvinnor historiskt sett diskvalificerats från det offentliga intellektuella livet. En av avsikterna med den feministiska forskningen har varit att utvärdera vilka konsekvenser denna utslutning har fört med sig. Som vi också tidigare konstaterat har vetenskapen under lång tid präglats av ett mer eller mindre omedvetet antagande där mannen utgör normen för vårt samhälle. Detta har medfört en androcentrisk skevhet gällande metoder, problemställningar, tolkningar och teorier (Muhonen, 1999). Vetenskap bedrevs länge helt enkelt av, med och för män, varför manliga erfarenheter fick representera mänskliga erfarenheter och mannen utgjorde normen för det mänskliga (Arrhenius, 1999, Muhonen, 1999).

Det har gjorts olika ansatser att strukturera begreppet feminism. En indelning som bland andra används av Alvesson & Sköldberg är riktningarna feministisk empirism, feministisk ståndpunkt och feministisk poststrukturalism.

Enligt den första, *feministisk empirism*, anses sociala fördomar ligga bakom den androcentrism som präglat vetenskapen, något som kan elimineras genom att de traditionella vetenskapliga metoderna används på ett mera stringent sätt. Forskare bör redovisa och granska de situationer där könsskillnader uppvisas, eftersom olika situationer i sig kan påverka forskningsresultaten. Viktigt är också att forskaren själv förs in i forskningen så till vida att observatörens subjektivitet redovisas (Muhonen, 1999). Inom denna riktning, som representeras av liberal feminism, består själva förändringsstrategin av *sökandet efter sann kunskap* (Alvesson & Sköldberg, 1994). Genom genuint neutral forskning avser man producera fördomsfri kunskap som i sin tur skall hjälpa till att skapa rättvisa i samhället (Muhonen, 1999). Denna riktning lyfter generellt fram *likheterna* mellan män och kvinnor

och problematiserar inte nämnvärt skillnaderna utan konstaterar endast att skillnader finns. Den grundläggande tanken är att män och kvinnor är lika och därför skall behandlas lika. Om fördomar kan elimineras och så kallad sann kunskap om vår likhet produceras kommer jämlikhet att skapas (Johansson, 1997). Riktningens stora bidrag är att den tydligt visar på avsaknaden av kvinnor inom vetenskapen. Den stora kritiken handlar främst om att man har en passiv syn på kvinnan där hon mer är offer än aktör i sin egen verklighet samt att förändringsstrategin, sökandet efter sann kunskap, inte är tillräckligt aktiv (Alvesson & Sköldberg, 1994). Ytterligare kritik är just detta att könet som sådant inte problematiseras, utan fokus ligger på likhet och kravet är lika behandling. Problemet är att de manliga villkoren lätt blir den grund som det kvinnliga skall anpassa sig till, det vill säga att kvinnor tvingas spela på männens planhalva med manliga regler för att överhuvudtaget vara med i spelet (Johansson, 1997).

Den andra inriktningen, *feministisk ståndpunkt*, har framförallt en mer komplex syn på begreppet sann kunskap. Här menar man att frågan om objektivitet och subjektivitet i forskningen måste problematiseras. Den så kallade kunskap som produceras är alltid färgad av forskaren men kunskap i sig är också historiskt föränderlig. Dock förkastar man inte tanken på att sann kunskap finns men menar att den traditionella, maskulina, vetenskapen behöver ersättas med vad man kallar för mer sofistikerad kunskap om politiska och sociala förhållanden, en kunskap som grundar sig på feministiska analyser (Muhonen, 1999). Här fokuserar man, till skillnad från empirismen, på *olikheterna* och söker synliggöra det som inte varit synligt, det vill säga det som i den västerländska dikotomin manligt-kvinnligt varit kopplat till det kvinnliga (Johansson, 1997). Ambitionen är att *ge kvinnor en röst* genom att lyfta fram kvinnors erfarenheter och intressen, samt att lyft fram olikheterna mellan kvinnor och män (Alvesson & Sköldberg, 1994).

Man utgår från att det finns ett särskilt kvinnoperspektiv som bär större kännedom om verklighetens sanna natur. Därmed antas åsikten att det skulle finnas en gemensam enhetlig erfarenhet för alla kvinnor, vilket dessa riktningar också har kritiserats för, det vill säga för att inte ta hänsyn till skillnader bland kvinnor. De har även fått kritik för att man utgår från vita medelklasskvinnor i väst och därmed bortser från de erfarenheter som färgade, handikappade, lesbiska eller andra har (Muhonen, 1999). Kritiska röster hävdar också att riktningen snarare bidrar till upprätthållande av könsstereotyper. Genom att lyfta fram det specifikt kvinnliga diskuteras kvinnor och män såsom tillhörande två olika världar. De socialt konstruerade skillnader som uppmärksammas fortsätter att återskapas genom detta synsätt (Johansson, 1997). Feministisk ståndpunkt representeras av radikal och kritisk feminism, vilka för en kraftig och aktiv politisk strävan att förändra kvinnors underordnade position i samhället (Muhonen, 1999). Om kravet för den empiriska feminismen ovan är lika behandling i syfte att nå jämlikhet, är kravet inom feministisk ståndpunkt olika behandling. Grundtanken är att eftersom förutsättningarna och livsvillkoren är olika måste också könen behandlas olika för att vi skall uppnå jämlikhet (Johansson, 1997).

Den tredje inriktningen, *feministisk poststrukturalism*, har uppstått ur behovet att föra in *mångfald och olikheter*, såväl gällande kvinnliga erfarenheter som gällande aspekter av etnicitet, klass, kultur och språk. Poststrukturalismen är inte knuten till någon särskilt disciplin men en del av dess idéer har tagits upp av feministisk forskning (Muhonen, 1999).

I den feministiska poststrukturalismen förkastar man tanken om att det skulle finnas någonting som kan kallas för sann kunskap. Man menar att det *inte finns en sanning* om verklighetens natur och att kunskap aldrig kan vara objektiv. *Kunskap betraktas som socialt*

skapad, föränderlig, instabil och inte minst kopplad till makt. Mångfalden betonas och man är skeptisk mot alla universella påståenden. Eftersom man inte ser individen som ett sammanhängande unikt väsen kan det inte heller, vilket övriga riktningar menar, finnas någon enhetlig kvinnlighet. Målet för feministisk poststrukturalism är att utveckla teorier om förändring som är specifika för det historiska, kulturella och sociala sammanhanget, det vill säga är kontextbundna (Muhonen, 1999).

Bidragen handlar främst om problematisering av olika begrepp och idéer som tidigare tagits för givna, liksom betoning av mångfald, vilket skapar plats åt kvinnors och mäns subjektiva erfarenheter, samt åskådliggörande av maktstrukturer. Men riktningen har inga tydliga ambitioner att förändra, vilket gör att den politiskt blir otydlig och många feminister kombinerar därför poststrukturalism med andra riktningar (Alvesson & Sköldberg, 1994). Kritiken handlar just om politisk passivitet och att man närmar sig relativismen i sina resonemang; om det inte finns någon objektiv sanning hur kan man då visa att maktobalans och förtryck förekommer (Muhonen, 1999)? Men bidraget ligger framförallt på det teoretiska och tankemässiga planet. Här ser man kvinnligt respektive manligt som egenskaper som traditionellt kopplats till kvinnor *eller* män men både kan och bör ges friare koppling till *både* kvinnor *och* män. Det vill säga att gränsen mellan kvinnor och män, mellan kvinnligt och manligt, delvis löses upp och på så vis, på ett plan, gör det biologiska könet mindre intressant. Det grundläggande avstampet gällande könsskillnader är att dessa, till exempel mäns och kvinnors sätt att tänka, känna och förhålla sig, bildar stereotypa dikotomier som både existerar och inte existerar på en och samma gång. Det vill säga att de finns som mer eller mindre omedvetna, institutionaliserade och samhällsbundna tankeformer eller *schabloner* som både män och kvinnor medverkar till att skapa och upprätthålla, men existerar inte som autonoma universella skillnader (Johansson, 1997).

Genom dessa tre sammanfattade riktningar av feminism som vi nu har tittat lite på löper också ett tidsperspektiv, som kan vara intressant att nämna. Den första riktningen med den liberala feminismen i spetsen var den dominerande fram till 1960-talets slut. Även om den fortfarande i högsta grad lever kom den till i en tid då kvinnliga röster så gott som helt var utestängda från det offentliga rummet. Kanske var strategin att spela på den manliga planhalvan den enda chansen att göra sig gällande. Nästa riktning uppstod delvis som en reaktion mot ickeproblematiseringen av kön och den grundläggande ramen. Den stora spridningen av detta tankesätt ägde rum på 1980-talet men en av föregångarna är Simone de Beauvoir och hennes bok "Det andra könet" som gavs ut första gången 1949 (Johansson, 1997). Redan här betonade hon att våra föreställningar om kvinnan, kvinnokroppen och kvinnans natur inte bara är sociala konstruktioner utan dessutom uttrycker *manliga* sociala konstruktioner. "Mänskligheten är maskulin", säger hon, "och mannen definierar kvinnan inte sådan hon är för sig utan i hennes förhållande till honom själv. Hon betraktas inte som en självständig varelse utan är vad mannen bestämmer att hon skall vara" (Beauvoir, 2000). Även det tredje perspektivet uppstod som en reaktion mot det existerande. Framförallt kritiserar tidigare riktningar av den postmoderna feminismen för ett förenklat och universalistiskt tänkande och behovet av kontextualisering lyfts fram (Johansson, 1997). Men den poststrukturalistiska feminismen framstår inte bara som en "reaktion mot" utan också som ett "komplement till" existerande tankesätt.

Feminismen framhåller generellt betydelsen av köns sensitiv forskning. En del material uppvisar en något förenklad bild av relationerna mellan könen, där män framställs som förtryckare och kvinnor antingen som offer eller som en sorts motståndsrörelse. I vissa fall kan en sådan bild vara motiverad men frågan måste också ställas om idén om mansdominerat

förtryck som den centrala drivkraften i forskningen inte främst leder till enögdhet och ett fasthållande av det som man vill förändra (Alvesson & Sköldberg, 1994). Det enögda perspektivet finns samtidigt som det är viktigt att tänka på att feminismen inte är *en* rörelse, inte heller är det något som bedrivs endast av eller för kvinnor. Ordet och begreppet feminism har inte längre samma betydelse som för tjugo år sedan. I dag betraktas feminism ofta mer som ett förhållningssätt, som bärs av *både* kvinnor och män vilka verkar för *både* kvinnor och män. Maktrelationer totalt sett är centrala inom feminismen, inte bara könen emellan. Det grundläggande syftet är att synliggöra mer eller mindre dolda strukturer och medvetandegöra de konsekvenser som följer med en samhällelig polarisering (Puranen, 1994). Både män och kvinnor betraktar sig som feminister och många är de män som arbetar för att kvinnliga förhållningssätt skall ha samma tyngd som manliga.

En viktig frågeställning är vad männens strukturella överordning betyder, inte bara för kvinnors livsvillkor utan givetvis också för mäns livsvillkor. Män har ju, som vi tidigare konstaterat, kortare livslängd än kvinnor generellt sett och en viktig fråga är vad detta beror på. Inte minst är frågan intressant i relation till hälsa och livskvalitet. De olika livsvillkor som kvinnor och män står inför skapar olika uttrycksformer för känslor, säger Anne Hammarström, professor i folkhälsovetenskap. Den i vårt samhälle dominerande formen av manlighet är förknippad med utåtvändhet (aggression och våld) medan den utmärkande formen av kvinnlighet är förknippad med inåtvändhet (oro, hopplöshet och nedstämdhet). En följd skulle kunna vara att män som agerar enligt den dominerande formen av maskulinitet blir mer benägna än andra män och majoriteten kvinnor att ta risker med sitt eget liv och sin hälsa. Utifrån detta perspektiv kan man betrakta beteendet hos en ung man som tar risker, till exempel i trafiken och kanske tävlar med andra bilister, som ett sätt att demonstrera sin föreställning av manlighet, det vill säga försöka göra sig själv till man – med livet som insats (Hammarström, 2001).

5.2.2 Ur organisatorisk synvinkel

Det finns vissa likheter mellan nyare organisationsteoretisk och feministisk forskning. Båda vill ersätta de gamla formerna med mindre hierarkiska organisationer. De skiljer sig dock på en viktig punkt; feministerna vill skapa en ordning som inte är förtryckande medan de rena ledningsfilosofiernas grund handlar om ett förändrat tekniskt och ekonomiskt klimat, där förändringarna i slutändan skall leda till ökad produktivitet (Blomqvist, 1994).

I dag talas det mycket om jämlikhet mellan könen på arbetsmarknaden, liksom om jämställdhetsarbete inom organisationer. Jämlikhetsteorin kan generellt sett sägas ha fått genomslag såväl i lagstiftning som hos allmänheten i stort. Historiskt sett har det skett en hel del, samtidigt som man också kan tycka att väldigt lite har förändrats. Det beror på vilket perspektiv som antas. Utvecklingen inom detta område är inte entydig. Könsmönstren är komplexa och ofta motsägelsefulla med tendenser som både talar för och emot en ökad utjämning mellan könen. Gunnel Forsberg är en forskare som i detta sammanhang menar att det sannolikt inte går att överskatta den historiska omvälvning som skett gällande kvinnors deltagande i det offentliga samhällslivet. Samtidigt är de könsåtskiljande mekanismerna alltjämt en realitet och vi har en starkt könad arbetsmarknad (Forsberg, 1994).

Majoriteten svenska kvinnor förvärvsarbetar i dag i ungefär lika stor utsträckning som svenska män. Även om kvinnor alltmer har fått tillträde till yrken som tidigare enbart varit manliga domäner (till exempel pilot, präst, officer, domare) är arbetsmarknaden alltjämt segregerad, såväl horisontellt som vertikalt. Med den horisontella uppdelningen avses den

ojämna fördelningen av män och kvinnor inom olika sektorer och yrken, exempelvis privat och offentlig sektor. Majoriteten av kvinnorna arbetar inom den offentliga sektorn med hälso-, sjukvård och socialt arbete. Den vertikala segregeringen syftar på den ojämna fördelningen av män och kvinnor på högre befattningar. I genomsnitt har kvinnor lägre lön än män, något som även gäller kvinnor på ledande befattningar. Kvinnors högsta lönenivå är lägre än mäns och kvinnor har mindre lönespridning än män (Muhonen, 1999).

Det faktum att det finns så få kvinnor på ledande befattningar gav upphov till begreppet ”*glastak*”, som en metafor för att det ter sig som om kvinnor ofta möter ett osynligt men nästan ogenomträngligt hinder i sina försök att avancera. Detta glastak antas utgöra en strukturell barriär som försvårar för kvinnor att göra karriär, inte för att kompetens saknas utan just på grund av att de är kvinnor (Muhonen, 1999). Själva ordet karriär har också på ett intressant sätt fortfarande en manlig koppling. Ordet härstammar ur det franska ordet *carrière*, som betyder körväg, och *lainets carrus*, som stod för en hästdragen transportvagn. Karriär står fortfarande för någonting som följer utstakade spår, går rakt fram snabbt, utan avbrott och leder till chefsposition. Begreppet karriär*kvinn*a uppstod på 60-talet när alltför många kvinnor gick ut i yrkeslivet. Det intressanta är dock att ordet *man* aldrig sätts till ordet *karriär*. Vi talar inte om karriär*män*, eftersom ordet karriär redan omfattar mannen. Däremot har man behövt definiera att det rör sig om en karriär*kvinn*a, eftersom hon i detta sammanhang inneburit ett avsteg från normen. På samma sätt kan vi exempelvis reflektera över uttrycket kvinnliga chefer (Muhonen, 1999).

I relation till feminint och maskulint anses kvinnor i allmänhet i mindre grad vara resultat- och prestationsorienterade i arbetet (Blomqvist, 1994). Undersökningar tyder på att arbetsdelningen i familjen, tillsammans med tidiga barndomserfarenheter och köns-socialisation, kan ge upphov till skillnader i arbetsorientering. Skillnader som i sin tur tenderar att reproducera den rådande könsuppdelningen på arbetsmarknaden (Roman, 1994). I dagens familjer är fortfarande det utmärkande draget att kvinnor utför betydligt mer hemarbete än män, både så kallat hushållsarbete och omsorgsarbete. Trots att merparten av kvinnorna i dag yrkesarbetar, fortsätter de att ha huvudansvar för hem och barn. Enligt SOU 1998:6 har så gott som 90% av de svenska familjerna en ojämn fördelning av arbetet i hemmet (Muhonen, 1999). En del feministiskt inriktad organisationsforskning utgår från att fördelningen av hemarbete utgör en primär konflikt mellan könen. En följd kan vara att kvinnors sammantaget större arbetsbörda gör att de generellt har svårare att hävda sig på den nya arbetsmarknaden. Det vill säga om man med den nya arbetsmarknaden exempelvis menar kunskapsföretag, där övertidsarbete och hög flexibilitet utgör krav för avancemang, något som är svårt att kombinera med dagligt ansvar för barn och familj (Roman, 1994).

Vissa forskare menar att man kan tala om en ”kvinnlig könskaraktär”. Kopplat till detta använder bland andra Roman (1994) begreppen kvinnokultur, ansvarsrationalitet och omsorgsrationalitet. De teorier som använder sig av dessa koncept bygger vanligen på att det finns generella och kvalitativa skillnader mellan mäns och kvinnors förhållningssätt, bland annat till arbete. *Ansvarsrationalitet* har, inom könsteoretisk forskning, används för att beskriva kvinnors förhållningssätt och *teknisk rationalitet* har omvänt använts för att beskriva manliga förhållningssätt. Själva ordet ansvarsrationalitet kommer från Webers begrepp värderationalitet, där handlingen har ett värde i sig. Dock gjorde Weber ingen skillnad mellan kvinnors och mäns beteende och handlande i detta avseende. Många forskare menar emellertid att kvinnor utvecklar tankesätt och värden kring arbete, familj och kunskap som skiljer sig från männens, på grund av könsspecifika livsvillkor och erfarenheter. Det betyder att ansvarsrationalitet är en inlärd kunskap. Detta så kallat kvinnliga förhållningssätt betraktas

i forskning som någonting värdefullt för samhället i stort men värderas sällan uttryckligt eller konkret.

Män och kvinnor förhåller sig till omvärlden på olika sätt på grund av att vi har skilda livsvillkor, hävdar Roman. Arbetet inom familjen styrs av en viss logik och kräver en organisation som skiljer sig från lönearbetets. I yrkeslivet gäller mål-medel tänkande som fordrar lönsamhet och produktivitet. I familjen skall däremot behov tillfredställas. Det betyder att andra människors behov vägs in i handlingsalternativen – en rationalitet inriktad på omsorg om andra. Generellt sett anses kvinnor genom sin förankring i familjen ha utvecklat ett omsorgsrationellt förhållningssätt, medan män generellt utvecklat ett tekniskt begränsat förhållningssätt. De olika rationalitetstyperna uttrycks i sättet att välja mellan familjearbete och yrkesarbete, men också i sättet att förhålla sig i hemmet respektive på arbetsplatsen. Det kvinnliga livssammanhanget utmärks vanligen av att det bestäms i förhållande till reproduktionen; hushåll, familj och barnomsorg (Roman, 1994).

Detta är också en av anledningarna till att så många fler kvinnor än män lönearbetar på deltid, eftersom det även ger utrymme för att ta hand om familjens angelägenheter. Kvinnor väljer utbildningar och yrken som är förenliga med huvudansvar för hushåll och barn. Män väljer yrken som ger hög lön och möjlighet till avancemang (SOU 1998:6). En förklaring till att deltidstjänster är attraktiva trots en ofta låg ersättning och få möjligheter till avancemang. Utifrån en norm med en självständig karriärinriktad yrkesstrategi framstår sådana relationsinriktade val såsom traditionsbundna och irrationella. Utifrån en annan norm, där arbete, familj och fritid ingår i samma helhet, framstår dock dessa val som fullständigt logiska och rationella (Forsberg, 1994).

Samtidigt som dessa tendenser är tydliga i samhället finns en fara i att lyfta fram påstådda könsskillnader rörande egenskaper och värderingar som grund till den könsuppdelning som präglar arbetsmarknaden. Framförallt innebär det en brist på problematisering men kan också utgöra ett sätt att legitimera den rådande ordningen. Påstådda könsskillnader underbygger könsstereotyper, det vill säga uppfattningar och förväntningar grundade i felaktiga, överdrivna och eller förenklade generaliseringar om män och kvinnor. Schabloner som både män och kvinnor är med om att reproducera. Mönster som vi också kan medverka till att upplösa. Det vi skulle kunna kalla för feminint respektive maskulint tänkande blir i stället schabloner som generellt direkt kopplas till män och kvinnor (Johansson, 1997). Där saknas insikten att ett så kallat feminint sätt att förhålla sig inte enbart är tillskrivet kvinnor utan kan bäras av såväl kvinnor som män och därutöver inte finns hos alla kvinnor bara för att de är kvinnor. Detsamma gäller naturligtvis omvänt för ett maskulint förhållningssätt. Alvesson & Billing och Marshall är exempel på organisationsteoretiker som använder begreppen *maskulinitet* och *femininitet* för att beskriva *kulturella* föreställningar, utan att knyta dem specifikt till män eller kvinnor. De menar att så kallade manliga och kvinnliga värden bör betraktas mer som kvaliteter vilka båda könen har tillgång till, än som egenskaper kopplade till antingen män eller kvinnor (Alvesson m.fl., 1999).

Det så kallade informationssamhället ställer nya krav på våra organisationer och de som arbetar i dem. Dessa krav på nya kompetenser visar sig vara traditionellt sammankopplade med det vi kan kalla för kvinnligt tänkande eller förhållningssätt. Kompetenserna i sig är således inte nya utan skulle sedan gammalt kunna tillskrivas det kvinnliga, varför det här borde finnas en öppning för kvinnor i arbetslivet (Forsberg, 1994). Exempel på dessa egenskaper är samarbets- och kommunikationsförmåga, flexibilitet, rörlighet och helhetssyn. Detta är ingenting nytt för kvinnor. De har i generell mening alltid verkat i ett tjänstesamhälle

av den typ vi har i dag säger en del forskare. Kvinnor har alltid utfört tjänster åt andra och i ökad utsträckning får de också numera lön för detta, dock är merparten av kvinnors tjänstearbete fortfarande oavlönat. Samtidigt betraktas dessa egenskaper lite slarvigt som "naturligt" kvinnliga, det vill säga något som kvinnor naturligt "har och är" utöver sin utbildning och specifika kompetens. Och det är generellt inte dessa egenskaper som premieras i form av avancemang, utbildning eller tillägg i lönekuvertet. Man kan alltså se en paradox som bland annat ligger i att det som traditionellt sett betraktats såsom kvinnligt är önskvärt att attrahera men premieras inte (Forsberg, 1994).

Gällande den eventuella öppningen för och efterfrågan på kvinnor i och med införandet av nya organisationsmodeller anpassade till dagens samhälle, kan troligen denna prognos ännu inte bekräftas. Gunnel Forsberg menar att begreppen i stället har omdefinierats. Att vara flexibel har, enligt henne, kommit att betyda att vara tillgänglig, liksom rörlighet har fått betydelsen av en rumslig rörelse. Dessa nya innebörder av begreppen har gjort dem oförenliga med ansvar inom både löne- och hemmasfären – en ansvarssituation som många kvinnor står inför. Kvaliteterna i fråga har med andra ord omdefinierats till att bli manligt kopplade (Forsberg, 1994) och forskning visar snarare en stark efterfrågan på män och manlig kompetens (Roman, 1994). Chefer talar i goda ordalag om kvinnor och behovet av kvinnliga egenskaper men i praktiken är det fortfarande män som efterfrågas och belönas (Abrahamsson, 2000). Kanske har vi kommit längre retoriskt än praktiskt och konkret. Trots att allt fler organisationer ansluter sig till principen om lika möjligheter för könen kan detta mer vara en läpparnas bekännelse än seriös organisationspolitik (Alvesson m.fl., 1999). Vi kan konstatera att såväl de nya organisationsmodellerna som de gamla i huvudsak vänder sig till män. De är fortfarande formade av och för män, det vill säga att "det manliga" alltjämt utgör den förhärskande normen. Däremot är de nya kraven på kompetens så kallat "kvinnligt könskodad", vilket utmanar den rådande bilden av manlighet (Abrahamsson, 2000).

Manlig identitet och konstruktionen av manlighet är mycket nära sammankopplat med arbete och yrkesutövning, liksom manlighet fortfarande är intimt länkad till teknik och teknisk rationalitet (Abrahamsson, 2000). Själva definitionen av teknik har en "manlig konnotation", säger forskaren Lena Pettersson. I dag associerar vi vanligen teknik till exempelvis maskiner eller bilar och ignorerar andra typer av tekniker som matlagning eller (barn-) omsorg, vilka till stora delar genomsyrar och påverkar vårt dagliga liv. Detta osynliggörande av vad som traditionellt skulle kunna kalla kvinnliga tekniker bidrar till bilden av kvinnor som tekniskt okunniga och visar framförallt på att vissa tekniker värderas högre än andra. Den kraftfulla identifikationen mellan teknik och manlighet beror inte på biologiska könsskillnader menar hon, utan är snarare ett resultat av historiska och kulturella konstruktioner av kön (Pettersson, 1996).

Det som händer i dag kan tolkas som att de så kallat nya kompetenser som efterfrågas i informationssamhället på sikt förs in i vad som anses vara manligt. Det vill säga att delar av det som traditionellt sett betraktats såsom kvinnliga egenskaper eller kompetenser förs in i "manligheten". I samband med detta bör också påpekas att varken manlighet eller kvinnlighet är homogena eller entydiga begrepp utan kopplade till bland annat klass, yrke, ålder, nationell, etnisk, kulturell tillhörighet. Denna förändring är inte heller någon entydig överblickbar process, likaväl som den inte påverkas av endast organisatoriska faktorer (Alvesson m.fl., 1999). Alvesson och Billing använder exempelvis följande förtydligande av begreppet manlighet: "de värderingar, erfarenheter och innebörder som kulturellt tolkas som maskulina och typiskt känns mer 'naturliga' för och mer tillskrivs män än kvinnor i det särskilda

kulturella sammanhanget”. Samtidigt påpekar de båda vikten av att erkänna en rad olika maskuliniteter och undvika enkla indelningar i maskulint och feminint (Alvesson m.fl., 1999).

Kvinnomaktutredningens betänkande SOU 1998:6 säger att ”Kvinnors underrepresentation bland chefer kan tolkas som ett resultat av att den sociala konstruktionen av ledarskap sammanfaller med den sociala konstruktionen av manlighet, samt att ledarskap är utformat utifrån ett traditionellt manligt livssammanhang”. Själva föreställningen ledarskap är således inte könsneutral. Chefsjobb förknippas med män. Föreställningen om manlighet är inte skild från ledarskap utan hör i högsta grad samman och utgör en del av det. De män som avgör vilka som skall rekryteras till chefsposter är inte heller vilka män som helst utan män med tolkningsföreträde utifrån position, etnicitet, klass och sexuell läggning. Många studier visar att social likhet är viktigt framförallt på så kallad elitnivå, vilket betyder att män rekryterat män som liknar dem själva. Kvinnlighet är däremot mer problematiskt i relation till ledarskap. Föreställningar om kvinnor utgör ofta motsatsen till föreställningar om chefer, vilket skapar en motsättning mellan att vara kvinna och ha chefsegenskaper. (SOU 1998:6).

När det gäller jämlikhet och framförallt lika värde på arbetsmarknaden handlar en stor del av arbetet om att medvetandegöra och synliggöra de krafter som är i arbete. Likaväl som att synliggöra maktstrukturer krävs det att schablonerna, eller stereotyperna, och deras förtryckande verkan uppmärksammas. ”*Ty de krafter man inte ens ser är svårare att värja sig mot och de värden man inte ser har man lättare att trampa på*” (Johansson, 1997).

I den uttalade strävan efter jämlikhet på arbetsmarknaden och inom organisationer bör vi återkommande fråga oss vad jämlikhet är. Vad menar vi med begreppet och menar vi detsamma i dag som vi gjorde i går? Jämlikhet för vem och på vilka villkor? Vilka medvetna och omedvetna föreställningar och tankestrukturer styr oss? I dessa frågeställningar behöver båda könen uppmärksammas och den övergripande frågan gäller vilken typ av samhälle vi vill ha och leva i. Strävan efter jämlikhet blir i stället ofta reducerad till att handla om jämn fördelning, det vill säga det faktiska antalet män och kvinnor på vissa poster. En jämn fördelning mellan kvinnor och män är något som betraktas som ett jämställdhetsmål i sig. Samtidigt kan en sådan fokusering på det biologiska könet dölja de underliggande tankestrukturer som styr hur det som betraktas såsom manligt respektive kvinnligt hanteras i organisationen (Johansson, 1997). Förmodligen är detta en fråga som kan tänkas ha större betydelse för ett konkret och uppriktigt jämställdhetsarbete.

5.3 EN HISTORISK TILLBAKABLICK

Föreställningen om köns natur är gammal. Redan Aristoteles beskrev kvinnan som passiv och mannen som aktiv; ”Den manliga säden bidrar med energi och rörelse till embryot, kvinnan tillhandahåller materien eller den passiva principen” (Puranen, 1994). Ända sedan den tidiga antiken har vår västerländska kultur skapat och använt dikotomier i tänkandet kring manligt och kvinnligt, exempelvis aktiv-passiv, förnuft-känsla, själ-kropp, autonom-beroende, kultur-natur. I dessa par associeras aktiv, förnuft, själ, autonom och kultur med det manliga medan passiv, känsla, kropp, beroende och natur kopplas till det kvinnliga. Dessa föreställningar ingår i vårt kulturella och historiska arv och påverkar än i dag hur vi betraktar och vad vi förväntar oss av män och kvinnor (Risberg, 2000). Över hela världen har det historiskt sett funnits föreställningar kopplade till det feminina och det maskulina, föreställningar som korresponderar med varandra. Fader himmel, Moder jord, Solen som en maskulin princip och Månen som en feminin, Yin och Yang är bara några exempel som alla

utgör delar av samma helhet, poler som tilldelas olika kvaliteter men lika värde. I vårt västerländska samhälle verkar vi dock ha utvecklat en obalans mellan dessa polariteter. Det gäller såväl de egenskaper vi kopplar till det feminina men också vårt förhållningssätt till naturen. Tommy Hellsten skriver om hur människan alltmer tror sig vara allsmäktig härskare och hur vi har gått från att vörda naturen till att betvinga och förbruka den, något som också speglar vårt samhälles patriarkala prägning (Hellsten, 2002).

Nedan kommer vi att börja med en kulturhistorisk tillbakablick på det västerländska samhället under de senaste århundradena. Därpå dras det historiska perspektivet ända tillbaka till vår förhistoriska tid, i ett stycke där vi tittar på möjligheten att "någonting annat" kanske har funnits.

5.3.1 Ett par hundra år inom samma ram

Under de senaste århundradena har vi i väst utvecklat en kraftig obalans mellan dikotomierna kring manligt och kvinnligt. Idé- och lärdomshistorikern Karin Johannisson visar i sin bok "Den mörka kontinenten" att det under 1800-talet formades två betydande bilder av kvinnan; den svaga, ömtåliga och sjukliga överklasskvinnan och den starka, farliga och smittsamma underklasskvinnan. Hon beskriver hur könets roller förändrades med samhällsordningen i samband med övergången från jordbrukssamhälle till industrisamhälle. En ny social struktur bildades och skilde produktionssfär från reproduktionssfär. Kvar av kvinnans funktioner blev reproduktion och omsorg. Arbetarkvinnan bidrog också med arbetskraft men hade inte längre någon makt över produktionen (Johannisson, 1994). Kvinnans koppling till naturen bar dock inte någon utpräglad negativ laddning förrän efter den moderna vetenskapens framväxt på 1600-talet. Tudelningen och valet mellan hemliv och arbetsliv i samband med industrialismen var historiskt nytt. Som motivering till varför kvinnan inte hade någon plats i det offentliga livet åtskildes hon från mannen och en helt ny retorik omkring henne skapades. Kvinnan var nu bräcklig och svagsint, saknade förmåga till avancerat tänkande. Man och kvinna som tidigare arbetat sida vid sida blev nu väsensskilda varelser. Det var under denna tid som Freud beskrev kvinnan som en "mörk kontinent", det vill säga outgrundlig och svår att förstå (Puranen, 1994). Efter 1800-talets mitt hade relationerna mellan könen förvandlas till vad som närmast liknar en kamp. Dikotomierna blir hierarkiskt laddade och kopplas till begrepp som överordning och underordning. Kvinnan framstår allt mer som en avvikelse från den rådande normen, representerad av mannen. Denna utveckling, menar Johannisson, speglade både den vetenskapliga utvecklingen och den hotade samhällsordningen (Johannisson, 1994).

Den amerikanske historikern Thomas Laqueur har i "Om könets uppkomst" visat att synen på könen genomgick en radikal förvandling under 1700-talet. I kölvattnet efter Aristoteles ansåg man tidigare att det endast fanns *ett* kön: det manliga. Ända från antikens dagar fram till och med 1500-talet betraktades kvinnor och män som två varianter av samma kön (Hamberg, 2000). Denna tanke levde vidare och ända fram till slutet på 1700-talet uppfattades kvinnokroppen som i stort sett identisk med den manliga kroppen, dock mindre fullkomlig. Laqueur har kallat detta för *enkönsmodellen* och för en tydlig illustration av synsättet citerar han anatomen Galenos; "*Vänd kvinnans (könsdelar) utåt, vänd så att säga mannens inåt och vik dem dubbla, så ska du finna detsamma hos båda i varje avseende*" (Laqueur, 1994). Kvinnor och män ansågs vara lika, rent biologiskt. Men visst betraktade man kvinnor och män som olika och visst hade könen olika livsvillkor, dock tillskrevs dessa skillnader, såväl beteendemässiga som sociala och strukturella, den gudomliga ordningen, inte biologin. Kvinnans underordnade plats i samhället förklarades av hennes ofullkomlighet i förhållande till mannen (Hamberg, 2000).

Denna föreställning genomgår sedan en omvandling som påbörjas under 1700-talet, genom vilken kvinnokroppen alltmer betraktas som olik den manliga kroppen. Efter 1800-talet anses kvinnor och män vara fullkomligt olika och betraktas som varandras motpoler. Laqueur har kallat detta synsätt för *tvåkönsmodellen*. Nu kopplas också olika föreställningar om manliga och kvinnliga kvaliteter till biologin, vilket gör att de betraktas som av naturen givna och därmed beständiga. Till skillnad från mannen blir kvinnan härmed förslavad av sin egen anatomi – en anatomi som bestäms och utforskas av män. Konsekvensen blir en ojämlikhet baserad på biologiskt kön (Arwill-Nordbladh, 2003, Laqueur, 1994).

Laqueur visar hur denna förändring kan betraktas som en manlig reaktion på kvinnornas alltmer ökande anspråk på jämlikhet. Genom att hävda kvinnans fullständiga olikhet kunde männen avvisa deras krav, menar han, och på så sätt legitimera den rådande ordningen. Biologiska skillnader kunde nu användas som vapen och få läkare motstod frestelsen att dra in biologi i kampen mot den kvinnliga frigörelsen (Laqueur, 1994). Under denna tid sökte anatomerna efter könsskillnader och tecknade kvinnliga skelett med breda bäcken och små skallar. De breda höftbenen illustrerade kvinnornas uppgift som barnaföderskor och de små skallarna visade den lägre intellektuella dugligheten. Kvinnor var således inte i behov av högre utbildning och borde inte heller delta i samhällsdebatten (Hamberg, 2000). I jakten efter bevis för kvinnans underlägsenhet ägnade sig medicinerna särskilt gärna åt den kvinnliga hjärnan. Under en period hänvisade man hennes påstådda intellektuella underlägsenhet till det faktum att den kvinnliga hjärnan generellt sett vägde mindre än den manliga. Kritikerna undrade om detta också betydde att elefanter är mer intellektuella än människor. Som vi tidigare nämnt minskade emellertid intresset för hjärnans storlek när man började relatera hjärnans vikt till kroppsvikten (Ahrrenius, 1999). Men inte bara hjärnan utan hela den kvinnliga biologin påstods inte tåla intellektuellt arbete. Bland annat hävdades att den kvinnliga fertiliteten tog skada av högre skolning, ett argument som vägde tungt i den tidens motstånd mot kravet på rätten till lika utbildning. De kvinnor som framhärdat och utbildade sig vidare riskerade sin kvinnlighet och kunde visserligen examineras som goda akademiker men till priset av underutvecklade äggstockar (Ahrrenius, 1999). Laqueur argumenterar för att Franska Revolutionens idéer och liberalismens frammarsch inte bara födde en ny feminism utan också en ny fruktan för kvinnan. Slaget om friheten, makten och den rådande könsordningen utspelades således till stora delar på det biologiska fältet.

Kvinnan och mannen var nu två skilda kön med skilda livsuppgifter. Begreppet kvinnlighet blev i denna utveckling också alltmer biologiserat och kroppsligt inbäddat. Polariteterna manligt-kvinnligt blev en ny kontrast mellan kropp och icke-kropp. Men parallellt som man ansåg att kvinnan styrdes av sitt kön började det anses onormalt att hon upplevde sexuella känslor, varmed hon nu befann sig i paradoxen att bestämmas av sin kroppslighet och samtidigt förväntas vara okroppslig (Johannisson, 1994). Även Laqueur kopplar förändringen i relationerna mellan könen till en förändring i synen på den kvinnliga sexualiteten. Tidigare hade nämligen befruktning ansetts vara beroende av orgasm hos både mannen och kvinnan, varmed kvinnan gavs en i det närmaste lika aktiv roll som mannen och hennes sexualitet var lika viktig som mannens. När så vetenskapen påvisade att befruktning kan ske utan kvinnlig utlösning förlorar den kvinnliga sexualiteten sin betydelse (Laqueur, 1994).

När det gäller synen på vad som anses vara kvinnligt respektive manligt kan ett historiskt perspektiv peka på att olika föreställningar har funnits under olika tider och på olika platser. Historiskt sett har det så gott som alltid funnits någon form av arbetsdelning mellan könen. Vad som betraktas som man- respektive kvinnoarbete har förändrats över tid. Likaväl kvarstår en skillnad i värdering, där kvinnors arbete generellt har haft lägre status säger

arbetsvetenskapsforskaren Tuija Muhonen. Om vi tittar på Skandinavien arbetade till exempel både kvinnor och män ända fram till slutet av 1800-talet oftast i närheten av hemmet. Kvinnorna hade i jordbruksamhället vanligen ansvar för hushållet, djuren samt vården av barn och gamla men de deltog också aktivt i arbetet med jordbruket. Kvinnan hade många betydelsefulla och ofta fysiskt krävande uppgifter och hennes plats var inte endast vid spisen. Trots den arbetsuppdelning som fanns betraktades kvinnan ha bred kompetens och ofta tog hon över ansvar och skötsel av jordbruket under långa perioder då mannen av olika anledningar inte var närvarande. Däremot ansågs det skamligt för en man att utföra kvinnoyrken, som till exempel att mjölka kor. Trots bondhustrurnas viktiga roll även rent nationalekonomiskt togs de inte upp i svensk officiell arbetsstatistik förrän år 1965 (Muhonen, 1999).

Vid industrialismens inträde bibelhölls bondesamhällets arbetsfördelning till stora delar men kvinnorna förlorade i denna process många av sina ansvars- och kompetensområden. De blev underordnade männen som tog över fördelning och ledning av arbetet inom industrin. I samband med att ny teknik infördes övertog också männen en del yrken som tidigare ansetts vara kvinnliga, exempelvis inom mejerihanteringen och porslinsindustrin (Muhonen, 1999).

Fram till mitten av 1800-talet var alla kvinnor i Sverige omyndiga. År 1958 kunde ogifta kvinnor över 25 år bli myndiga efter domstolsbeslut men det skulle dröja ända till år 1921 för gifta kvinnor att bli myndiga, vid 21 års ålder. Kvinnor fick också allmän rösträtt år 1921. Successivt förbättrades kvinnornas rättsliga ställning inom arbetslivet men allt färre gifta kvinnor arbetade utanför hemmet från slutet av 1800-talet ända fram till 1950-talet. Detta till stor del på grund av att arbetstillfällena minskade och ett nytt synsätt växte fram som sade att det var mannens uppgift att försörja familjen medan kvinnan skulle vara hemma. Denna så kallade hemmafruepok nådde sin topp bland annat i Sverige, Danmark och USA under 1950-talet. Härefter började kvinnorna i allt större utsträckning förvärvsarbeta utanför hemmet. Även om löneskillnader mellan könen i allra högsta grad existerar även i dag slopades de så kallade kvinnolönerna år 1960, då man beslöt införa lika lön för lika arbete. Arbetsfördelning och olika arbetsvärdering mellan kvinnor och män förekommer i de flesta samhällen. Dock skiljer sig olika samhällen åt i vilka uppgifter som betraktas såsom kvinnliga respektive manliga, vilket enligt Muhonen talar för att arbetsfördelningen inte är orsakad av biologi eller ens ekonomi, utan är historiskt och kulturellt konstruerad (Muhonen, 1999), ett perspektiv som sammanfaller med Laqueurs ovan.

5.3.2 Något annat har funnits

Men det historiska perspektivet kan föras längre tillbaka än så. Genom nya metoder att datera gamla arkeologiska fynd kan vi också börja betrakta vår förhistoria på nya sätt. Framförallt är det den amerikanska arkeologen och professorn Marija Gimbutas som har forskat kring detta. I boken "Något annat har funnits" har red. Birgitta Onsell samlat föreläsningar från ett seminarium 1998, där "ett annat perspektiv" lyftes fram. Ett perspektiv som berättar om en världsbild från tiden före det att Bibeln skrevs. Cirka tre miljoner människor i tre ledande världsreligioner har i dag Bibelns Gamla Testamente som sin värdegrund. Denna bok har använts som vapen mot kvinnans frigörelse, kvinnans lika värde och lika rättigheter och fungerat som patriarkatets främsta försvarsmiddel, menar Onsell. Precis som stora delar av vårt vetenskapliga arv är Bibeln skriven av män, för män och om män. Det är också män som har stått för tolkningsföreträdet. Mannen kommer först och mannen är viktigast, närmare Gud. Kvinnan kommer senare, är sämre och av ringare värde, något som också återspeglas inom

kyrkan. Det är den manliga Gudomen som lanseras och den kvinnliga Gudomens existens är här fullkomligt utplånad (Onsell, 1999).

Men med arkeologins framsteg träder bilder från vår förhistoriska period fram, bilder som just tyder på att "någonting annat" har funnits. Här ställs vår patriarkala världsbild i relation till en tid då Den stora Modern som livgivande Gudinna vördades. Genom ett stort antal utgrävningar under 1900-talet har man vunnit kunskap om en högtstående civilisation, kallad Gamla Europa. Den skall ha börjat för cirka 8-9000 år sedan – en del påstår att det till och med kan handla om 25000 år sedan (Bolen, 1992) – och med vårt sätt att räkna dukade den under för cirka 5000 år sedan, det vill säga före den indoeuropeiska folkvandringen. Intressant är att jordbruket då existerat i ungefär 5000 år. Detta ifrågasätter tidigare teorier som säger att kvinnornas ställning förändrades i samband med jordbrukets intåg, eftersom männen då anses ha börjat strida om marken som maktmedel.

Denna kultur, Gamla Europa, tycks ha varit utvecklad på många plan. De gamla bosättningarna har visat sig vara av helt fredlig karaktär, helt utan vapen eller försvarsverk och det finns inga tecken på krig under en period som sträcker sig över mer än 1500 år. En del har beskrivit denna kultur som så nära "paradisisk" man kan komma. Under två tusen år av bofast agrikulturell stabilitet utvecklades såväl materiell som social välfärd. Man odlade flera av de sädeslag och grönsaker som vi använder i dag och höll sig med många av de djur vi föder upp i dag. Forskare har funnit spår av utvecklad handel och en komplex social organisation, liksom av en högt utvecklad standard inom både hantverk och konst. Kulturen tycks också ha utvecklat en tidig skrift. Det finns inga fynd som tyder på manlig dominans. Tvärtom visar forskning tydligt på icke-patriarkala samhällen där kvinnans ställning var lika god som mannens. Senare fynd har bekräftat att kvinnorna hade mycket stark ställning och det finns tydliga tecken som pekar på att samhället var matrilineärt, vilket betyder att såväl släktskap som arv räknas på moderslinjen (Onsell, 1999). Civilisationen har beskrivits som en modersorienterad, stillsam, lugn, konstälskande, jord- och havsbunden kultur (Bolen, 1992). Här dyrkades Gudinna som den skapande principen, Givare av Allt. Den manliga principen representerade livsstimulans och spontanitet men inte livgivande krafter. Fynd från begravningsplatser visar ett jämlikt oskiktat samhälle. Det finns inga tecken på den norm som vi lever med i dag och som en del hävdar är av naturen skapad. Det vill säga den norm där det manliga mer eller mindre outtalat anses vara överordnat det kvinnliga (Onsell, 1999).

Dessa harmoniska kulturer fortlevde under längre tid än vår tideräkning men omkring år 1000 f. Kr. är de borta, förvandlade till patriarkat. Det stora skiftet, som har beskrivits som det största kända paradigmskiftet, tycks ha ägt rum mellan år 5000 och 1000 f. Kr. Hur och varför är ännu inte helt känt och en del av tolkningarna är kontroversiella. Somliga talar om den växande insikten om mannens roll i fortplantningen. Andra talar om ett ökat behov av strukturerat jordbruk. Ingen av dessa förklaringar förmår dock att bära denna omvälvande förändring. På senare tid har man funnit starka belägg för att den avgörande faktorn var krigiska nomadstammar som till häst invaderade och övertog dessa fredsdyrkande samhällen, något som skedde i vågor med hundratals år emellan. Dessa aggressiva kulturer, från karga stäpp- öken- och bergsområden, utmärktes alla av manlig dominans och våld. De har beskrivits som fadersorienterade, rörliga, krigiska, ideologiskt himmelsorienterade och likgiltiga för konst (Bolen, 1992). Välstånd skapades inte främst av produktion utan av erövring (Onsell, 1999). Med utmärkande symboler som yxor och svärd dyrkade de gudar som förknippades med åska och blixnar. De styrdes av kraftfulla präster och förde med sig föreställningen om en manlig krigs- och bergsgud.

Invasionerna var våldsamma och forskare har funnit spår av att hela samhällen ibland utplånades i vad som liknats vid organiserad slakt. På många håll skonades endast de unga flickor som erövrarna tog som sexslavar (Onsell, 1999). Inkräktarna införde sin patriarkaliska kultur och krigsorienterade religion. Den stora Gudinnan blev den underlägsna gemålen till den patriarkala Guden (Bolen, 1992). Det är dock troligt att minnena av det gamla samhället bevarades hos dem som överlevde och fördes vidare som berättelser genom generationerna. En del menar att det var här myten om Paradiset uppstod. Efter 2500 f. Kr. utvecklades en blandning av två mytiska system, det vill säga det som var kvar av det Gamla Europa och det invaderande indoeuropeiska. Det gamla sättet att förhålla sig till livet och naturen dog inte ut hos de erövrade folken men associerades till det feminina och hänvisades, liksom kvinnan, till en undanskymd plats i samhället (Onsell, 1999). De gamla värdenas kvarlevnad i berättelsernas och myternas värld tittar vi lite närmare på i nästa stycke. Den tes Onsell driver är att manlig dominans inte är av naturen given utan såväl historiskt som ideologiskt bestämd (Onsell, 1999).

5.4 ETT MYTOLOGISKT/SYMBOLISKT PERSPEKTIV

I det symboliska och mytologiska perspektivet rör vi oss med nödvändighet bort från vetenskapens begränsande bojar. Det handlar inte längre om att öka det vetenskapliga perspektivets objektiva och rationella logik utan om en helt annan sorts logik som inkluderar den subjektiva erfarenheten, en del av grunden för tro. Många forskare, företrädesvis fysiker, närmar sig för eller senare fenomen som inte ryms inom eller kan förklaras av vår moderna vetenskap, vilket ofta leder till insikter om vetenskapens begränsningar och tro på ”någoting mera”.

I vår tid när vi en oerhörd tilltro till vetenskapliga forskningsresultat, en konsekvens av en sorts allmänt hållen åsikt att vetenskapliga påståenden skulle vara ”mer sanna” än påståenden som bygger på personliga erfarenheter eller vad vi kan kalla för intuition. Men vi måste ha klart för oss att de flesta vetenskapliga uttalanden inte handlar om verkligheten så som den *är* utan om tolkningar av det som vi kan observera. Detta är en hållning som också de flesta forskare i dag är eniga om. En vetenskaplig teori är en *modell* av en begränsad del av verkligheten, varken mer eller mindre. Frågor om verklighetens hela och sanna natur är därför inte egentligen vetenskapliga frågor utan snarare av religiös natur. Vetenskapen kan aldrig fullständigt uttala sig i moral- etik- eller jämlikhetsfrågor. För att nå en så fullständig verklighetsbeskrivning som möjligt krävs *både* tro och vetande (Renard, 1989).

Och detta med tro är intressant. Tro handlar inte bara om religiös gudstro utan om alla de grundläggande antaganden om oss själva och världen som ligger i botten av våra subjektiva själv- och världsbilder. Vi talar ibland om troende och icke-troende människor men i grunden är vi alla troende, vare sig vi är troende kristna, troende ateister eller troende ”något annat” (Renard, 1989). Detta gäller i högsta grad också frågor som rör kön och genus, maskulinitet och femininitet. Även Laqueur, som vi tagit upp ovan säger; ”ingen samling fakta leder någonsin till någon särskild förklaring på skillnader”/”spörsmål om den yttersta meningen sträcker sig klart längre än till sådana fakta”/”i grunden är allt tal om könsskillnader obundet av fakta och lika fritt som tankens lekar”. Han tar också upp Darwin som år 1861 framhöll att ”vi har inte ens den minsta kunskap om den yttersta anledningen till könsligheten, till varför nya varelser frambringas genom sammansmältning av två könselement i stället för genom jungfrufödelse... Hela frågan är alltså hölj i dunkel” (Laqueur, 1999). Och hur långt vi än har kommit är denna fråga, ur ett vetenskapligt perspektiv, fortfarande hölj i detta dunkel.

Som Laqueur uttrycker det är det ännu en öppen fråga varför ägget och spermien bärs av två olika varelser. Som ni märker närmar vi oss frågeställningar som har med tingens mening att göra, frågor där vi behöver släppa in tron och kanske till och med mystiken...

5.4.1 Den gudomliga symboliken

Om vi börjar med vår egen kulturs första bild av gudomlighet så är denna alltigenom manlig. Birgitta Onsell beskriver den som "... en ensam Herre i höjden som råder över allt och alla. Från evighet till evighet. En gudom helt utan band till någon familj, *en fader avskuren sin förutsättning – Modern*" (Onsell, 1999). Den kvinnliga gudomen är i vår kultur undängömd, förnekad och förvanskad, ja till och med farlig. Kunskapen om Henne tycks utgöra det största hotet mot våra närmaste nu levande religioner; kristendomen, judendomen och islam. Men den livskapande modern var den första personifierade symbolen för liv. Ur naturens växlingar och månens faser uppstod av allt att döma den första tron och synen på livet som en cirkelgång, med den skapande gudomen i centrum av födelse, mognad, återgång, död och återuppståndelse. Denna fruktbarhetsreligion växte fram bland folk som livnärde sig på vad jorden och vattnet skänkte dem. Världen över har arkeologerna funnit fynd bestående av kvinnliga statyetter, reliefer och figuriner som berättar om denna långa period i vår förhistoria. Vi återfinner också detta tema över hela världen i de allra tidigaste urmyterna om skapelsen. I exempelvis den grekiska myten om Gaia, Jordens Moder, är hela planeten Jorden en enda skapande gudomlig kvinnokropp (Onsell, 1999).

Den stora Gudinnan har som sagt förekommit i många kulturer och var känd under många namn, bland andra som gudinnan Nut, Isis, Inanna, Astarte, Ishtar, Astoreth, Au Set, Hathor, Nina, Nammu och Ningal. Gemensamt var att hon dyrkades som den kvinnliga livskraften djupt förbunden med naturen och fruktbarheten, ansvarig för både liv och död. Ormen, trädet, duvan och månen har på många platser varit hennes heliga symboler. Enligt mytforskaren och historikern Robert Graves ansågs hon, innan de patriarkala kulturerna tog över och bredde ut sig, vara oföränderlig, odödlig och allsmäktig (Bolen, 1993). Bilden av den kvinnliga skapande urkraften kom allteftersom att ersättas av ett gudomligt gudapar, det vill säga en gudinna och en gud. Men det var som partner till Modergudinnan som guden upphöjdes, inte som skapare. I olika kulturer återfinner vi detta gudapars förening, som i Bibeln Höga visa, men också exempelvis hos den grekiska mytologin i Gaia och Uranos äktenskap, hos den sumeriska gudinnan Inanna och hennes Tammuz samt egyptiska Isis och Osiris. Urgamla tempelbilder visar vördnad för det som har kallats det heliga bröllopet mellan gud och gudinna.

I dag är vår manlige Gud ensam på täppan och det kvinnliga är mer eller mindre bannlyst. Kyrkans män skulle under långa tider inte blanda sig med de orena kvinnorna, något som fortfarande kvarlever inom delar av den kyrkan. I Gamla Testamentet redovisas återkommande vår Herres avvisande inställning gentemot kvinnor. Faktiskt är den i dag enda kvarlevande från den förhistoriska Gudinnans tid Maria (Onsell, 1999). Detta ser vi tydligt inom kyrkan än i dag. Maria, den blida modern som *samtidigt* är jungfru, står ensam som representant för kvinnan inom en stor del av kyrkan. Fjättrad vid en paradox, förnekad andra delar av sin kvinnlighet, förnekad sin kroppslighet. En annan Maria har förtalats och fullständigt förvisats. Maria Magdalena, som av många hävdas vara den andra hälften av det heliga äktenskapet mellan henne och Jesus, vilket kyrkans män gjort allt för all dölja (Starbird, 1998). Just detta, förnekandet av Maria Magdalena som Jesus jämbördiga partner, är något som Margaret Starbird har forskat kring och författat om på ett mycket intressant sätt.

Hon menar att denna jämbördiga heliga förening var ett av Jesus sanna budskap. I "The goddess in the gospels" säger hon att (min översättning) "den manliga bilden av Gud som vi i väst har dyrkat under tvåtusen år, visar en förvriden bild av det gudomliga som desperat ber om att rättas till. Vårt samhälle speglar det vi dyrkar och vi har i årtusende fått veta att "han" är helig. Sanningen är den att även "hon" är helig, i alla sina fasetter, som jungfru och moder, syster, dotter, älskarinna, brud och gammal kärring!" (Starbird, 1998). Jag går inte närmare in på Starbird här men kan varmt rekommendera hennes böcker för den intresserade.

Kristendomens golv vilar på Den Stora Gudinnans tak, säger Onsell och hennes medförfattare medan de pekar på forskning som visar att vår kristna religion är fylld av symboler från denna förhistoriska tid. Kanske stammar också myten om Paradiset från en tid då människorna levde i harmoni med och respekt för varandra. På 900-talet f. Kr skaldar Hesiodus om ett gyllene folk som levde i bekymmerslös fredlighet och till vilka den fruktbara jorden gav sina gåvor. Hesiodus egen patriarkala värld var hierarkisk och krigisk. Maktövertagandet av Gamla Europa, som vi beskrev i den historiska delen, avspeglas också i myterna (Onsell, 1999). För första gången uppträder härefter våldtäckt i de gamla folksagorna (Bolen, 1992). I den grekiska mytologin våldför sig exempelvis den stora allfadern Zeus på gudinnan Europa, liksom på andra gudinnor och kvinnor. I en tid långt innan Bibelns tillkomst fanns ett annat Eden, en kvinnornas lustgård, som myten berättar blev skändat. Urmodern Gaia skänkte ett heligt livsträd till gudinnan Heras bröllop. Detta värdefulla träd, som var rikt på gyllene äpplen, vaktades av Nattens döttrar tillsammans med en orm. Halvguden Herakles bröt sig dock in i lustgården och stal de dyrbara frukterna, ett stordåd som gjorde honom till evig hjälte (Onsell, 1999).

Många fortsatte att dyrka Den stora modern, något som den nya ordningens företrädare inte kunde tåla. Någon gång på 400-talet f. Kr. formades den skapelseberättelse som blivit en av vår tids mest kända myter. Men den var inte ny. Man tog en gammal egyptisk skapelseberättelse där kvinnan skapar mannen och vände helt enkelt på den. Vår Eva och Adam myt bär fortfarande på band till den gamla ordningen. Exempelvis är både trädet och ormen urgamla symboler för Gudinnan. Ormen, som också symboliserar liv, död och odödlighet, samt både ljus och mörker, gott och ont, har förutom Gudinnan själv senare också stått för Gudinnans make. Den ursprungliga Eva hade ingen man, förutom ormen. En intressant koppling är att det arabiska ordet för orm är detsamma som för liv, nämligen Eva. Och hos det antika arkadiska folket betyder ordet för präst också ormtjusare. Frukten från kunskapens träd har tolkats på olika sätt, oftast som symbol för kunskap, medvetenhet eller självet. Onells tolkning är att kvinnan ännu bar på kunskapen om den gamla ordningen då man levde i fred och överflöd. Hon vill dela med sig av denna kunskap till mannen men prästerna hindrar och befäller genom Herren att fiendskap mellan ormen och människan skall råda i alla tider. Här representerar ormen gudinnan, det vill säga kvinnan, och människan representerar mannen. Herren Gud kastar ursinnigt en förbannelse över marken där människorna går. Marken, det vill säga jorden, som varit helig i den värld där människan dyrkade Moder Jord. Så, i denna skapelsemyt från 900-talet före vår tideräkning finns till och med underlaget för rätten att våldföra sig på naturen, något som präglat senare delar av vår tid. Myten kan också tolkas som människans erövring av självet till priset av en gudomlig tillvaro, det vill säga människan blir medveten och utesluts därmed ur den bekväma omedvetenheten (Onsell, 1999). Men, den ena tolkningen utesluter givetvis inte den andra.

Eftersom vi skall reflektera över detta ur ett perspektiv där vi är nyfikna på människans två sidor, den maskulina och den feminina, vill jag också ta upp prästen och teologen Lennart Koskinens tankar. Han kritiserar den patriarkala religionstolkningen och påminner om vad 1

Mos: 26 har att säga om skapelsens sjätte dag; ”Och Gud skapade människan till sin avbild, till Guds avbild skapade han henne, till man och kvinna skapade han dem.” Om avbilden består av två sidor bör det rimligen också säga något om förebilden, det vill säga om Gud och Guds två sidor. Vi kan visserligen inte tänka på Gud, som är ett icke-materiellt väsen, i könstermer men vi skulle kunna föreställa oss att vi hos Gud finner förebilden till både det kvinnliga och det manliga. Att Gud rymmer både och, det vill säga är helheten. Som en odelbar helhet rymmer det gudomliga totaliteten av manlig och kvinnlig energi. Intressant i sammanhanget är också att själva ordet *helhet* kommer ur samma stam som ordet *helighet*. I skapelseberättelsen delas denna helhet upp i sina två principer man och kvinna, vilka ryms i den varelse som berättelsen kallar för Adam, det vill säga Människan. I det gamla hebreiska språket är ordet för *människa* just *Adâm*. *Ewa* är ordet för *liv* och inte bara liv i allmän mening utan det specifikt mänskliga livet – det som gör människan till människa, till Adam, och därmed skiljer oss från djuren. För att göra detta ännu tydligare berättar Koskinen att Adam på hebreiska inte står för ordet man, liksom *Ewa* (hawwâ) inte representerar ordet för kvinna. *Man* på hebreiska heter *Ish* och den feminina varianten av samma stam, *Isha*, betyder *kvinna*. Gud skapade alltså Adam till sin avbild, till *Ish* och *Isha* skapade han dem. ”En tydligare jämlikhetsversion får man leta efter i världshistorien” (Koskinen, 1996).

I Mos 2:1 står att läsa; ”Och Herren Gud danade människan av stoft från jorden och inblåste livsande i hennes näsa, och så blev människan en levande varelse”. Enligt Koskinen är detta mytens sätt att tydliggöra två viktiga aspekter för oss, nämligen att allt liv kommer från Gud samt att människan, Adam, har en dubbelnatur, den materiella och den andliga. I moderna biologiska termer skulle vi kunna tolka det som att när den ursprungliga människans hjärna utvecklats till den punkt i historien då hennes förmåga till självmedvetande vaknade, tog hon det avgörande steget från djur till Människa. Om man relaterar den för människan utmärkande förmågan medvetenhet och självreflektion till Eva kan man enligt Koskinen säga att utan Eva vore den tidiga människan Adam ingenting annat en primat med något större hjärna och en användbar tumme. Samtidigt vore Eva utan den biologiske Adam endast en okroppslig och ofullbordad idé. Den nyckel som myten bär är att först när vi finner balansen mellan Eva och Adam inom oss själva och tillerkänner själva Livet, både vårt eget och andras, sin heliga gudomlighet, förtjänar vi namnet Människa. Om vi ser på Eva som vårt mänskliga medvetande och rent biologiskt som den nyaste delen av hjärnan, ligger det nära att tolka kunskapens träd i skapelseberättelsen som den nya kunskap som den gamle Adam är på väg att förvärva. Själva frestelsen handlar då om att tillgodogöra sig denna nya kunskap, med allt vad det innebär. Allt har två sidor och samtidigt lockas vi av det onda i det växande medvetandet, det vill säga att använda denna nya kunskap mot själva skapelsen, mot växter, djur, natur och oss själva. Människans frihet och ansvar för vad hon gör med livet aktualiseras här. När människan ställer sig utanför skapelsen och försöker bli ”som Gud”, fördrivs hon från lustgården (Koskinen, 1996). Delar av detta perspektiv drivs också av teologen Tommy Hellsten, det vill säga att människans tendens till omnipotens, där vi gör oss till våra egna gudar och ställer oss över naturen, skapar ett samhälle långt från det Paradis på jorden som vi skulle kunna leva i (Hellsten, 2002).

Mytforskaren Jane Harrison menar att den ursprungliga gudinnan inte fullkomligt utplånades utan uppdelades i ett flertal mindre kraftfulla gudinnor, vilka var och en fick representera egenskaper som tidigare tillhört modergudinnan. De kvinnligt orienterade gudarna kom i skymundan för den manliga gudomen, en spegling av den sociala utvecklingen. Forskare menar att det finns anledning att fråga sig i vilken utsträckning som nedvärderingen och försvagandet av de kvinnliga gudarna och riterna till deras ära också medförde att kvinnor undertryckts (Bolen, 1992). Den jungianska analytikern och psykoterapeuten Jean Shinoda

Bolen, har tagit fasta på detta. I sin bok "Gudinnorna inom oss" visar hon hur vi idag kan använda oss av de gamla myterna om de grekiska gudinnorna, vilka var och en bär på drag som en gång tillskrevs Den stora Gudinnan. Liksom vi levde dessa gudinnor i ett patriarkaliskt samhälle, där maskulina gudar ytterst härskade över jorden, haven, himlen och underjorden. En var av gudinnorna anpassade sig till denna verklighet på sitt eget sätt, genom att leva skild från männen, förenad med dem som en av dem eller genom att dra sig undan inom sig själv. Gudinnorna reflekterar det mönster som återspeglar livet i en patriarkal kultur, säger Bolen. Gudinnorna förvägrades sin gudomliga helhet och delades upp i flera olika egenskaper, eller roller. Bolen pekar också på de stereotyper av kvinnlighet vi i dag lever med, det vill säga begränsade och begränsande bilder av kvinnlighet. Bara vissa delar av kvinnligheten är tillåten. I patriarkala samhällen är de enda fullt accepterade kvinnliga rollerna jungfrun (Persefone), hustrun (Hera) och modern (Demeter). I jämförelse med gudinnorna döms en Afrodite i dag som förförerska eller till och med hora, en kraftig förvrängning och nedvärdering av denna arketyps sensualism och sexualitet. En arg och självsäker Hera förminsas till ragata. I många samtida kulturer förnekas aktivt kvinnliga uttryck för oberoende, intelligens och sexualitet. Varje drag från Athena, Artemis och Afrodite, gudinnor som bär dessa egenskaper, måste därför undertryckas, enligt Bolens tolkning. Hennes budskap till oss är framförallt att alla dessa gudinnors egenskaper är potentiellt närvarande i varje kvinna. Bland de kvinnliga gudinnorna fanns de som också var aktiva, starka och oberoende, vilket Bolen menar i lika hög grad utgör en del av det feminina som de mer relationsinriktade och omhändertagande dragen. Genom att betrakta oss själva i detta ljus kan vi kanske lättare se vilka delar vi bär på, vilka som är aktiva och vilka vi av olika anledningar inte har utvecklat. Dessa gudinnor är arketyfiska bilder av det feminina, som funnits i vårt psyke i tusentals år. Liksom Den stora Gudinnan bär vi alla dessa egenskaper inom oss (Bolen, 1992).

5.4.2 Jung

Jag tar även upp Jung här under symboliskt mytologiskt perspektiv, helt enkelt för att jag menar att det är här han hör hemma. Av naturliga skäl skrapar jag endast lite på ytan av några utvalda delar som jag upplever relaterar till detta ämne. Jungs arbeten är minst sagt omfattande, skiftande, djupgående och spänner över fält som psykologi, mytologi, idéhistoria, religion, mysticism, filosofi och samhällsanskådning. Att verkligen förstå Jung skulle kunna ta ett helt liv.

Jungs vetenskaplighet har debatterats flitigt genom åren men i självbiografen, som gavs ut efter hans bortgång, framgår att allt Jung skapat grundas på inre personliga erfarenheter och till mångt och mycket handlar om den personliga myten. Han var en samhällskritiker som såg det moderna samhällets skuggor, som avsaknaden av helhetstänkande och meningsskapande, liksom bristen på möjligheter att växa och mogna som individ och personlighet. Han jämförde med kulturer där myter och riter, företrädesvis initiationsriter, inlemmas som ett element genom vilket människan mognar som individ och samhällsvarelse. Jung ägnade stor uppmärksamhet åt myterna, såväl de personliga som de kollektiva och hans förståelse av mytens betydelse som vägvisare och existentiell meningsskapare var stor. I likhet med religionshistorisk forskning betraktade Jung *myter som symboliska berättelser* om varför vi är här, varifrån vi kommer och vart vi är på väg. Berättelser som är förankrade i det kollektivt omedvetnas symboler, som arketyfiska ursprungliga präglingsar. Liksom många andra upptäckte Jung att samma typer av motiv återkommer i myterna hos olika kulturer och religioner, han såg det allmänna bakom det specifika. Genom många av hans arbeten löper det som Jung kallade för *individuationsprocessen*, individens väg till individ, vägen till mognad

genom sökandet efter insikt och erfarenhet av helhet. Individuationen står för ett särskiljande som leder till större autonomi hos individen liksom ökat individuellt medvetande. Men individuationsprocessen leder också till insikt om gemenskap och helhet, och därmed till ökat socialt ansvarstagande. Enligt Jung är den mest utmärkande tendensen hos alla levande varelser strävan efter *integration* och individuationsprocessen innebär ytterst just strävan efter att som specifik del uppgå och ingå i en större helhet (Almqvist, 1997).

Genomgående var Jung intresserad av *initiationstemat* i de mytologiskt förankrade riterna. Generellt handlar detta arketyppiska tema om hjältens (eller hjältinnans) nedstigning till underjorden, hans kamp, död och återfödelse. Underjorden och modern betraktade Jung som symboler för det omedvetna och hjälten symboliserade egots kamp med det undermedvetna. I den typiska individuationen menade Jung att den individuella processen börjar i en individ som har en medveten attityd eller en differentierad *Persona* (den sociala masken). Genom insikten om *Skuggan* (allt vi inte vill veta om oss själva) och insikten om det egna jagets möjligheter rasar Personan. En del av målet med individuationen är att frigöra Självet från Personans falska illusioner. Till följd av denna utveckling frigörs psykisk energi från såväl Personan som det omedvetnas innehåll som därmed ställs till tjänst för den dialektiska process mellan omedvetet och medvetet som Jung kallar för Självet (Almqvist, 1997).

Jung beskrev psykisk energi som substanslös och neutral i sig själv, genererad av spelet mellan motsatser. Alla psykiska fenomen yttrar sig enligt honom som motsatspar eller polariteter, till exempel glädje-sorg, kärlek-hat, mellan vilka det finns en spänning och en rörelse. Förekomsten av ett psykiskt spänningstillstånd, som en känsla, tanke eller emotion förutsätter dess motsats, allt är ett uttryck för energi. Jung har också beskrivit *Självet* som en *objektiv helhet*, det *subjektiva egots antites*. En människa befinner sig i ett tillstånd av okunnighet tills hon blir medveten om sin Skugga (vilket föder längtan efter helhet), liksom om konflikten mellan att vilja och att kunna. Före individuationsprocessen styrs vi av projektioner och omedvetna komplex. Genom individuationen förflyttas dock vårt centrum från egot eller Personan till själva medvetandeprocessen, som också utgör en del av ett kollektivt universellt medvetande. En individ som utvidgar sig själv och sitt eget medvetande utvidgar därför allas vårt medvetande. Jung hämtade mycket inspiration från en del gnostiska traditioner, inom vilka onskans ursprung varken handlar om synd eller skuld utan om just omedvetenhet (Almqvist, 1997).

Ytterligare en aspekt av individuationen består av att utveckla medvetenhet om och komma i kontakt med vår Anima och Animus. *Anima* är *den omedvetna kvinnliga principen hos mannen*, vilken står för att bära, nära, hålla, relatera, stå i förbindelse med, det vill säga relationer och närvaro. *Animus* i sin tur är *den omedvetna manliga principen hos kvinnan* som symboliseras av framåtrörelse, aktivitet, målmedvetenhet, analys och effektivitet, det vill säga riktning. I Jungs tappning är det ena inte bättre än det andra utan det är balans han är ute efter – om något skulle benämnas som dåligt så är det själva obalansen (Romare, 2003). Jung var väldigt intresserad av den *alkemiska processen* och i hans tappning spelar föreningen av motsatser en avgörande roll, särskilt integrationen mellan manligt och kvinnligt. Denna förening handlar enligt honom inte enbart om en sexuell förening utan även om ett himmelskt bröllop. Förebilderna till denna idé återfinns vi i ett stort antal uråldriga myter, av vilka vi nämnt några ovan (Almqvist, 1997). Enligt många jungianer har kvinnor ofta en svagt utvecklad eller negativt laddad Animus, och skulle därför kunna nå en bättre självkänsla genom att utveckla en god relation till sin inre man. Detsamma gäller många män som exempelvis förtrycker sin egen Anima och därmed saknar ingång till vad de egentligen känner (Romare, 2003). Här avses det feminina och det maskulina inom individen men Jungs

himmelska bröllop handlar inte bara om det inre bröllopet utan också om strävan efter den yttre föreningen mellan den feminina och den maskulina principen, liksom mellan man och kvinna.

5.4.3 Jungianerna

Det finns en stor mängd jungianskt orienterad litteratur som behandlar det maskulina och det feminina inom oss, liksom kvinnligheten och manligheten hos var och en av oss. Jag har endast tagit del av en bråkdel av vad marknaden erbjuder men ändå nu inför detta arbete läst en hel del inom denna riktning. De flesta poängterar behovet för kvinnor att utveckla sin inre man respektive för män att komma i kontakt med sina inre feminina sidor. De flesta kopplar också dessa inre relationer med hur våra relationer med våra föräldrar har sett ut, det så kallade faders- respektive moderskomplexet. Likaväl speglar en kvinnas relation till sin Animus hennes förhållningssätt till män och omvänt speglar en mans förhållande till sin Anima hans sätt att relatera till kvinnor. Detta är den allmänt spridda jungianska hållningen, också lätt att se och hålla med om. Jag skulle dock vilja lyfta fram ett annat perspektiv som jag har funnit hos en del jungianer, nämligen det omvända; att kvinnor i allmänhet behöver *börja* med att finna sin sanna inre femininitet, liksom män behöver skapa kontakt med sin inre sanna maskulinitet. Det är viktigt att komma ihåg att det ena perspektivet inte utesluter det andra. Här vill jag gärna lyfta fram Marion Woodman som har författat en serie utmärkta böcker i temat om utvecklandet av det sant feminina i kvinnan, bland andra "Den sovande bruden", "Den havande jungfrun", "Den misshandlade brudgummen" med flera. Av de män som har skrivit om det omvända kan jag bland andra rekommendera Peter Tatham och hans "Den nya manligheten", James Hollis "I skuggan av Saturnus", Guy Corneaus "Frånvarande fäder. Förlorade söner", men det finns många, många fler.

Marion Woodman behandlar i Jungs anda det feminina och det maskulina som två slags energier inom varje individ, vilka båda egentligen strävar efter inre balans. Så länge vi projicerar dessa energier på andra berövar vi oss själva vår egen mognad och därmed också vår egen frihet som individer. Det är inte förrän vi tar ansvar för dessa projektioner som vi kan börja utveckla äkta relationer, såväl med oss själva som med andra. Hon, liksom alla de ovan nämnda jungianerna, lyfter fram de skeva bilder vi i dag har av vad det innebär att vara man respektive kvinna (Woodman, 1994). Då återkommer vi till de stereotyper vi varit inne lite på tidigare och den stympling av det feminina som vi lever med i vår kultur. Woodman, som är djupt engagerad i skapandet av en ny relation mellan könen, lyfter fram den skadade feminina aspekten inom såväl kvinnor som män och hur den både reflekterar och påverkar oss som individer, i våra relationer och i hela vårt moderna samhälle. Men det är viktigt att komma ihåg att det feminina hos Woodman (m.fl.), och i synnerhet det hon kallar för det feminina medvetandet, inte är kopplat till biologiskt kön, utan mer kan betraktas som en *psykologisk princip*. Detsamma gäller för det maskulina medvetandet. Men Woodman driver också tesen om behovet av att återupprätta det feminina medvetandet, till godo för *både* det maskulina och det feminina. Sökandet efter det förlorade feminina har i dag blivit ett medvetet sökande hos både män och kvinnor som på allvar söker komma vidare och utvecklas i sina liv. Men, den manlighet som är knuten till den föråldrade patriarkala tradition som hela vårt samhälle återspeglar, upplever utvecklandet av det feminina medvetandet som ett hot. Avgörande för ett kreativt nyskapande är därför enligt Woodman att befria mannen från hans patriarkala skräck för det feminina. Likaväl leder denna skräck och tillhörande förtyck av det feminina till att den patriarkala manligheten blir det femininas fiende. Således är det också nödvändigt att befria kvinnan från hennes rädsla för den patriarkala manligheten, för att

frigöra möjligheter till nya förhållningssätt. Så länge båda könen är mästrade av dessa rädslor förmår inget av dem skapa nytt (Woodman, 1994).

Patriarkatet har enligt Woodman sitt ursprung i ett av mänsklighetens vanligaste mytologiska teman, nämligen hjälten resa. Här stammar hjälten från solguden, som står för den auktoritet som allt liv är beroende av. Ständigt måste solguden befästa sin position genom att bekämpa de mörkrets makter som hotar att sluka honom. Bibelns ”varde ljus” utgör själva skapelseakten. Mörkrets representant framför andra är månen. Liksom solen härskar över dagen råder den feminint förbundna måncykeln över natten. Men inte genom att sprida sitt eget ljus utan genom att återreflektera solens strålar. Relationen mellan solen och månen kan ur ett perspektiv symbolisera förhållandet mellan könen. Det feminina, mörkrets makter och kaos, har dragits in i den maskulina, ljusbringande skapelsens kretslopp, som en reflektion av dess makt (Woodman, 1994).

Hjälten, den goda sonen (kan naturligtvis lika gärna vara en kvinna), drar ut i livet rustad med en sköld som representerar solen, för att utföra den handling som reproducerar patriarkatets makt. Han skall bekämpa mörkret genom att döda draken. Traditionellt har såväl ormen som draken associerats med det kvinnliga och draken måste i de allra flesta hjältemyter övervinnas och dödas. Bragden att döda draken innehåller emellanåt också ett moment där hjälten i samma akt räddar jungfrun som draken hållit fången. Djupt inbäddat i denna solmyt ligger föreställningen att det feminina behöver räddas från sitt eget mörker. Den maskulina energin, som förutom ljus och ande också representerar det rationella förnuftet, kan inte begripa det mörker som bland annat levt vidare genom de feminina mysterierna, såväl i kroppen som i riten. Den skapelseakt som utspelar sig djupt inne i livmoderns skyddande mörker är oåtkomlig för solen men inte för månen. Men dödandet av draken innebär inte några möjligheter till den transformation vi i dag så väl behöver utan representerar snarare förnekelse och bortträngning av den feminina formen av medvetande.

Woodman menar att vi för att förstå drakdödarmyten behöver se den som ett uttryck för en motsättning mellan ande och materia. I denna motsättning gör materien inte bara motstånd mot andens ljus, utan hotar dessutom att uppsluka det i sitt eviga mörker. Ljuset försöker å sin sida betvinga mörkret. Ljus och mörker iscensätter därmed en primitiv maktkamp. Men blodspillan, vilket drakdödandets meningslösa kamp innebär, kan inte överbrygga den upplevda klyftan mellan ande och materia. Anden är utan begränsning medan materien sätter gränser för anden. Förbindelseväven dem emellan består av själen, som bor i den subtila kroppens övergångssfär och kan färdas mellan himmel och jord. När anden förs ner på jorden lider själen. När den tröga materien blir medveten, lider själen. Själens utveckling sker genom lidande och offer men aldrig genom mord. Den patriarkala rädslan för det feminina kan överbryggas genom byggandet av en medveten feminin behållare – en receptiv själ - som räds varken anden eller materien.

Vårt samhälle, karakteriserat av manisk aktivitet, förnekar själen och avskiljer människor från sin källa. Vi försöker fly vår tomma livsform på allehanda sätt men varje form av flykt ökar klyftan mellan ande och materia. Att befinna sig i frenetisk energi är detsamma som att vara omedveten. Om vår feminina mottagare, det vill säga själen i materien, är slutet, kan vi inte ta emot någonting. Men svårigheten ligger i att så länge maktkampen pågår finns inga möjligheter till möte. Både det patriarkala maskulina och det ångestfyllda feminina behöver finna styrka och övervinna rädslans grepp, för att det medvetna feminina som förmår öppna sig skall kunna utvecklas. Om materien inte upplyses kan heller inte andens motsvarande ljus tränga igenom. Detta upplysta feminina medvetande som i Gamla Testamentet förknippas

med Sofia, feminin visdom, ger oss alla ett kraftfullt alternativ till den patriarkala drakdödarmyten. Det handlar om en *ny gemenskap* som i sig fungerar som omskapare av både det maskulina och det feminina, men som bara kan verka i en kreativ gemenskap där ingendera av parterna kontrollerar eller dominerar den andra. När själen öppnar sig för anden är både det feminina och det maskulina närvarande och skapande i nuet. Att utveckla det femininas medvetande innebär att till fullo förstå dess heliga innebörd och det är denna som drakdödarmyten förkastar, såsom vore det feminina endast ett omslutande mörker med farliga frestelser. Den omedvetna materien har å sin sida en imponerande motståndskraft gentemot det ljus som vill avslöja dess lögn. När naturen är ouppmärksam på andens ljus är den antingen avskuren från själen eller försöker blint beskydda den från outhärdlig smärta. Uppgiften består därmed i att avslöja det svek som skar av kroppen från självmedvetandet och för detta krävs en stadig behållare av feminint medvetande, tryggt förankrad i det nedersta chakrat, i kontakt med jordens energi, innan det andliga ögat kan öppnas (Woodman, 1994).

Peter Tatham ser däremot hjältemyten som en separationsprocess från föräldragestalterna, en initiation för att bli man. Samtidigt betraktar också han den manliga initiationen kulturellt sett som ett medel att reproducera det patriarkala mönster som försäkrar männen makten och befriar dem från kvinnlig dominans. I det manligt strukturerade samhället finns underförstått en såväl psykologisk som social reaktion mot och fruktan för det femininas dominans. Genom initiationen skyddas männens position i och med att de unga pojkarna inlemmas i brödraskapet. Detta brödraskap bildar ett maktcentrum från vilket kvinnorna vanligen är uteslutna. Även om det också finns kvinnliga initiationsriter handlar dessa sällan om makt utan går mer ut på att uppnå en djupare förståelse av vad det innebär att vara kvinna. Samtidigt uppmärksammar Tatham de manliga initiationsriternas betydelse för unga pojkar i övergången till att bli män. Det är en allmänt hållen åsikt att vårt samhälles brist på sådana initiationsriter har stor psykologisk betydelse för individen och denna situation har beskrivits som ett av vår kulturs stora psykologiska misslyckanden. Tatham lyfter här fram *psykoterapi som ett slags initiation*, som väl stämmer med det traditionella mönstret bestående av separation från det vardagliga, följt av en övergångsperiod som sedan leder till individens återinträdande i samhället som en förändrad person. Han menar att också psykoterapeutens utbildning ofta följer detta mönster (Tatham, 1994).

Tatham argumenterar för utvecklandet av ett nytt mansideal. Det räcker inte, säger han, att vi blir mer medvetna om de feminina värdena och återupprättar en medveten kvinnlighet. Därutöver måste vi också återvinna andra aspekter av det sant maskulina, som består av *en bortglömd maskulin arketyper*; den jämbördiga Jordafadern, det vill säga Jordmoderns pendang. Tatham lyfter fram att frihet från de patriarkala stereotyperna erbjuder frihet för såväl kvinnor som män att utforska och lära känna bortglömda delar av manligheten. Han menar att vi måste inse att hjältnas tid är förbi och att detta innebär nya möjligheter för kvinnor och män att skapa relationer, såväl inre som yttre, som inte bygger på de patriarkala grundvärderingar som vår kultur dominerats av (Tatham, 1994).

Just stereotypernas fasta grepp fokuserar även Guy Corneau på, när det gäller manligheten. Han framhåller *bristen på sunda förebilder* och menar att ett av de stora problemen i vår kultur är fädernas frånvaro, såväl kroppsligen, som känslomässigt och andligt. Trots det som ser ut att vara oberoende letar många män fortfarande efter sina fäder och lider av avsaknaden av den initiation som skulle ha erbjudit manligheten en stabil grund att vila på. Utan denna grund är både pojkar och fäder hänvisade till stereotyper av manlighet (Corneau, 1995). Och denna avsaknad av starka positiva förebilder gäller givetvis inte bara män utan också kvinnor. I boken "Blåskägg – sagornas visdom" tar Helmut Barz upp just detta tema. I hans tolkning av

den gamla sagan finns den skrämmande insikten att tyrannen Blåskägg lever inom varje man och kvinna. Båda könen misshandlas och plågas för att slutligen dödas under hans iskalla regemente. Bokens genomgående tema är kvinnans lidande genom århundraden liksom mannens självplågeri orsakat av generationers förljugna hjältemod samt allas vår längtan efter befrielse. Om frånvaron av feminina förebilder säger Barz i sin tolkning av den saga han analyserat, att flickan växer upp i en helt patriarkal värld där den faderliga principen regerar. Modern är symboliskt frånvarande i sagan, antingen död, tystad eller bara förtryckt. Vad månne bliva av en sådan flicka, frågar sig Barz, när modersplatsen står tom och det är fadern och hennes bröder som behärskar allt? Sagan berättar om en väg; hon kan bli gift med Blåskägg. Intuitivt vädrar flickan en känsla av fara men hon viker sig för den faderliga världens rationella tänkande. Blåskägg har ju både rikedom och makt. Hennes spontana reaktion av motvilja har inget stöd från den moderliga världen, som alls inte är närvarande. Dottern förmår inte följa sin innersta känsla. I hennes manligt dominerade värld har varje föreställning om en sant självständig kvinna saknats och hon har därför inte kunnat utveckla dessa sidor av sin kvinnlighet. På grund av detta undertrycker hon sin tydliga men icke accepterade känsla och följer sin faders förnuftstänkande (Barz, 1991).

Även Barz talar om vårt samhälle och hur vi alla har förtryckt det feminina. Med det kvinnliga och manliga menar inte heller Barz något som är kopplat till respektive kön. Känsla, intuition och instinkt finns naturligt hos både män och kvinnor, liksom förmågan att tänka och handla förnuftig, ändamålsenligt och realistiskt. Barz tar också kort upp myten om Eva och Adam och i hans tolkning är detta att äta av den förbjudna frukten detsamma som att modigt anta en utmaning, utan vilket det funnes varken medvetande eller utveckling (Barz, 1991).

Den kända boken "Järn Hans" är författad av Robert Bly, ännu en jungian som skrivit om det manliga på ett mycket bra sätt. Här tar jag dock i stället upp en intressant fusion bestående av denne Robert Bly och ovan nämnda Marion Woodman i det gemensamma projektet "Jungfrukungen. Det nya mötet mellan manligt och kvinnligt". Sagan om jungfrukungen berättar om Ivan som söker Gudinnans kärlek, i form av en sagolikt vacker kvinna. I syfte att finna henne måste Ivan först bege sig ner till underjorden och ta kontakt med den gamla gumman som står i förbindelse med Gudinnan. Men Gudinnan har slutat älska Ivan efter att han sov bort hennes kärlek. Ivan är mannen och det maskulina i såväl mannen som kvinnan. I vårt samhälle kan man säga mänskligheten. Gudinnan är de delar av det ursprungligt feminina som vi förkastat. Så, Ivan står för oss alla, mänskligheten, som sovit bort kontakten med liksom vördnaden för den stora Gudinnan och reducerat det feminina till antingen moder, jungfru eller sköka. Ivan står för patriarkatets kvinnor och män som genom ensidig dyrkan av den maskulina guden, förnuft och rationalitet förnekat den feminina kunskapen. Resultaten av detta kan vi skåda runt om oss i det samhälle vi skapat. För att inte gå in alltför mycket i denna berättelse vill jag bara lyfta fram två av bokens många poänger, som både Bly och Woodman drivit var för sig i sina egna böcker: En man kan inte bejaka sin kvinnliga sida, därmed ej heller kvinnan, förrän han känner sig trygg i sin manliga identitet. Och liknande processer, fastän omvänt, gäller för det kvinnliga. En trygg och utvecklad fader kan fungera som en andlig vägvisare och en stark och utvecklad moder kan utgöra en trygg förankring. Båda dessa aspekter behöver vi möta och utveckla, såväl inom som utanför oss själva (Bly & Woodman, 2000).

5.5 PSYKOSYNTES

Så kommer vi då äntligen till psykosyntesen och dess bidrag till ämnet. Jag kommer att ta upp de delar som jag finner relevant för denna uppsats och jag utgår från att jag inte behöver gå in på detaljer eller förklara underliggande begrepp och tankegångar. För den eventuellt i psykosyntes obehövande men intresserade läsaren kan jag bland annan litteratur rekommendera Robert Assagiolis ”The act of will” och Piero Ferruccis ”Bli den du är”. För en mer praktisk beskrivning av psykosyntesen rekommenderar jag gärna Maria Pajkulls böcker, till exempel ”Finn din inre ledare”. Självt skriver jag här om psykosyntesen främst utifrån min egen förståelse av ämnet.

Assagioli hade ingen uttalad eller utvecklade teori om män och kvinnor eller om det feminina och det maskulina. Ändå bär själva hjärtat av psykosyntesen hela detta perspektiv, inte minst i tanken om *tes, antites och syntes*. Här finner vi också väldigt stora likheter med det jungianska sättet att betrakta manligt och kvinnligt. Psykosyntesen och det jungianska sättet att tänka ligger på det stora hela mycket nära varandra. Jung och Assagioli hade många liknande tankegångar, såväl på den personliga som på den transpersonella nivån. Men psykosyntesen går enligt mig ett steg längre, dels genom den djupa tron på allas vår *potential* och inneboende förmåga men framförallt genom införandet och betoningen av *viljan* som en central aspekt i såväl den personliga som andliga utvecklingen.

Psykosyntesen som metod för personlig och själslig utveckling omfattar i grunden strävan efter att omsätta våra mänskliga möjligheter i handling och förverkliga Självet. I denna strävan använder vi oss av våra djupt subjektiva erfarenheter som förenas i vår gemensamma mänsklighet. Vi är alla både mycket olika och lika varandra. Precis som det feminina och det maskulina. Vi har som individer delvis skilda perspektiv, erfarenheter och livsvillkor men på ett annat plan är vi också alla väldigt lika och djupt förenade i vår mänsklighet. Psykosyntesen förmår att ∞ både till allas vår *sär*-skildhet som individer och till vår yttersta kosmiska förening där vi utgör ett liv. Det yttre livet speglas i det inre och vice versa, såväl på det individuella planet som på det kollektiva.

Assagioli var synnerligen gränsöverskridande i skapandet av psykosyntesen. Man kan säga att psykosyntes i grunden mer är att likna vid ett *öppet dynamiskt system*, ett förhållningssätt eller en attityd snarare än en tydligt avgränsad dogm. Självt ansåg Assagioli alla definitioner som begränsande i någon mån. Själva essensen i psykosyntesen är ändå en rörelse kring det enande centrum som Självet utgör hos en individ. Vårt *Självt* är den plats inom oss där alla möjligheter existerar och där alla motsatser förenas utan att strida mot varandra (Ferrucci, 2000). Detta tillstånd kan vi alla närma oss och enligt Assagioli är psykosyntesens egentliga avsikt att hjälpa oss att komma i kontakt med Självet. Han uttryckte det som att ”det ursprungliga syftet med Psykosyntesen är att släppa fram, eller låt oss säga, att underlätta framträdandet av Självet energi” (Löfwendahl, 2003). För att lyckas i strävan att nå Självet förenande verklighet behöver vi dock alla börja där vi är, stanna upp och såväl betrakta som uppleva *nuet*. Medvetandegöra vad vi tänker, känner, uppfattar och erfar, liksom klargöra var vi befinner oss och vad vi identifierar oss med just nu, för att också kunna identifiera de motsatsförhållanden som ser ut att strida mot varandra.

Vi behöver tydliggöra polariteterna, medvetandegöra såväl tesen som dess antites. Detta kan vara lättare sagt än gjort. Här kommer också det för psykosyntesen utmärkande redskapet delpersonligheter in, ett sätt att identifiera och lära känna såväl våra kända som mindre kända sidor i arbetet på den personliga nivån, för att sedan också kunna desidentifiera från de delar som har fått styra oss. Många av oss har i bland svårt för att urskilja polariteterna, det kan se

ut som om det helt enkelt inte finns några. Vi har då, av olika anledningar, helt och fullt identifierat oss med "bara det ena". Men utmärkande för psykosyntesen är "både-och tänkandet". Det ena existerar inte utan det andra och vi bär alltid på både och, oavsett om vi är medvetna om det eller ej, oavsett om vi är villiga att acceptera eller ej. Att se, lära känna och acceptera polariteternas båda sidor skapar möjligheter till rörelse och vidare utveckling.

Det är också det första steget till att i sanning komma i kontakt med våra *valmöjligheter*. För att kunna välja måste vi vara medvetna om att vi kan välja, att vi har förmågan, kraften och möjligheten. För att vara medvetna om att vi kan välja behöver vi se att det finns något att välja mellan, att vi inte bara är fångna i *ett* perspektiv. Vi behöver göra det omedvetna medvetet, såväl det undermedvetna som det övermedvetna. Assagiolis kända uttalande "Vi domineras av allt med vilket vårt jag identifierar sig. Vi kan kontrollera och dominera allt från vilket vi desidentifierar oss" (Assagioli, 1999), speglar detta. Att göra det omedvetna medvetet tillhör därför det grundläggande arbetet. "Det som kan medvetandegöras kan åtgärdas" (Pajkull, 1998). Ofta styrs vi i så mycket högre grad av det omedvetna än av det medvetna. Ferrucci beskriver viljan som en förutsättning för autonomi – "en organisms förmåga att fungera fritt i enlighet med sin egen inneboende natur i stället för tvingad av yttre krafter. I själva verket kan all utveckling betraktas med utgångspunkt från uppkomsten av denna fria vilja" (Ferrucci, 2000).

Men vi måste som sagt alla *börja där vi är*. Vårt växande som individer vilar till stora delar på en process där vi förmår identifiera och desidentifiera från det som begränsar i nuet för att lämna plats för "något annat", som i sin tur kan leda till något större, något helare. Och visst ter det sig ofta skrämmande att ifrågasätta det existerande, oavsett hur begränsande det är eller har varit. Likaväl kan det vara skrämmande att lämna något välkänt oavsett hur smärtsamt det har varit att befinna sig i. En del av verkligheten, sådan som vi känner den, dör för att något helare, sannare skall få framträda. Men det är också något känt som dör för att något ännu okänt skall få framträda. I denna fas, när något nytt är på väg att bryta igenom är det inte ovanligt att egot griper tag i oss extra hårt. Kämpar för att överleva. Då kan det ibland underlätta att tänka på talesättet att "kärlek drar fram allt som är dess motsats". Jag kommer också att tänka på Karin Boyes ord; "Ja visst gör det ont, när knoppar brister. Varför skulle våren annars tveka?".

Det kan alltså vara oerhört skrämmande för oss att ta klivet ut i transformationens väg. För den resan krävs *mod*, en energi också som närs av den kraft som kallas *viljan*. Mod innebär ju som bekant inte avsaknad av rädsla, utan snarare att känna sin rädsla och ändå förmå sig själv att ta steget. På ett sätt inte låta sig hindras av sin rädsla utan använda sig av den energi som rädslan binder. Men det är viktigt att också respektera rädslan. Lyssna på den. Så länge den är större än viljan att komma vidare, så bör vi inte försöka forcera processen. Allt har sin tid och allt har sin mening. Just detta är en av de stora poängerna med psykosyntes, synsättet att även det som kan te sig hindrande har en funktion och en mening. Att hedra motståndet, som det brukar kallas, speglar synen på exempelvis rädsla som någonting *mer* än bara ett tillstånd som skall övervinnas. Samtidigt motsäger inte detta synen på rädsla som ett mer eller mindre begränsande tillstånd. Ju mer vi *kärleksfullt* vågar utmana våra rädslor desto friare blir vi att faktiskt vara och leva det som vi innerst inne är. Just kärleken är viktig och kärleken till oss själva är lika viktig som kärleken till andra. Kärlek är en evig princip och med självkärleken förändras vi, kommer närmare oss själva (Pajkull, 1998). Men det är också en process som följer i takt med att vi utvecklar *inre tillit* snarare än att lägga vår trygghet i det yttre, i andra människor, materiella ting eller i andras åsikter om oss. En *inre process* där vi lär oss att ta våra *behov* på djupt allvar, något som kan behöva få ta tid. Inte minst tid för *accepterande av*

det som är, i nuet. Givetvis innefattar detta den grundläggande nödvändigheten av total respekt för den enskilde individen och dennes sanning, liksom den för psykosyntesen utmärkande icke-patologiserande hållningen. Men vi är också tillbaka till betydelsen av att göra det omedvetna medvetet, liksom att bli medvetna om själva medvetandet. Ju mer medvetna vi blir om det omedvetna inom oss desto starkare växer viljan till förändring men också vår förmåga att göra medvetna val. Ju mer medvetna vi blir om själva medvetandet, desto starkare växer upplevelsen av vår egen kraft och förmåga till förändring. Att medvetet ta ett steg åt sidan, att desidentifiera från det begränsande, är en rörelse som i sig låter oss uppleva vår egen viljekraft.

”Bara utvecklandet av hennes egna inre krafter kan motverka människans inneboende rädslor för att förlora kontrollen över de enorma naturkrafterna som hon förfogar över och bli offer för sina egna gärningar. Grundläggande bland dessa inre krafter och en som borde prioriteras, är människans enorma oförverkligade egna potentiella vilja” (Assagioli ur HumaNovas kompendium om viljan).

Individens resa börjar ofta på en högst personlig nivå för att, allteftersom vi börjar närma oss Självet, även erfara det större sammanhang vi alla ingår i och utgör en del av. En rörelse genom den fysiska, intellektuella, känslomässiga och transpersonella dimensionen. Denna rörelse kan också på ett sätt sägas spegla viljans utveckling. Ofta från icke-vilja till utvecklandet av en stark mera egocentrisk vilja, på personlig nivå, och vidare till en smidigare alltmer kärleksfull vilja, på transpersonell och andlig nivå. En vilja som förmår se till helheten utan att förringa sig själv. Kanske är det naturligt att när vi på djupet upplever vår samhörighet med allt och alla kan vi i högre grad uppleva att det som är bra för helheten också är bra för var och en av oss, och vice versa. Psykosyntesen bär därmed också en människosyn som förmår inkludera både den personliga utvecklingsprocessen och en transpersonell utvecklingsprocess. Självet's uppgift i våra personliga liv är att låta alla våra delar, egenskaper och förmågor komma till sin rätt och uttryckas i världen på ett sätt som gagnar både oss och helheten. Det främsta redskapet i denna uppgift är viljan. Syftet är att vi skall kunna använda oss av vår vilja snarare än att styras av den. Använda den som en kraft för att utveckla och balansera hela den uppsättning av kvaliteter, förmågor och potential som var och en av oss bär på (Pajkull, 1998). Psykosyntesen är ett system som inkluderar *hela* människan, såväl som kropp som själ och ande. I andligheten ligger en oerhört stor potential, dock kopplade Assagioli som bekant inte andlighet till religion eller något särskilt trossystem utan till varje enskild individs högsts subjektiva erfarenhet.

Assagioli såg människans inneboende längtan efter sammanhang och helhet, liksom att upplevelsen av helhet är något som hela tiden finns som en möjlighet. Samtidigt såg han vår kamp mellan motsatserna. Men konflikten mellan upplevda *polariteter* är också just det som leder till utveckling och vidare växt. Mellan dem finns en sorts energetisk spänning som vi ibland kan uppleva som en mer eller mindre rytmisk rörelse. Polariteterna är inte varandras motsatser i egentlig mening utan förutsätter varandra, inkorporerar och stimulerar varandra. Utan mörker inget ljus, utan natt ingen dag. Symbolen för Yin och Yang reflekterar fenomenet på ett tydligt sätt. Ferrucci beskriver detta som en möjlighet till ett *kreativt spänningstillstånd*. Dock bygger detta skapande tillstånd på klar insikt om båda dessa sidor. Han lyfter också fram att det som vi kan uppfatta som bevis på kluvenhet egentligen är artificiella tankefoster och att vi behöver inse att vi inte gagnas av att skära bort någon av delarna, eftersom båda sidor är värdefulla för helheten (Ferrucci, 2000).

Här kommer också spänningen mellan de manliga och kvinnliga sidorna i oss in i bilden. När det gäller alla så kallade motsatspar handlar det till att börja med om att erkänna vår dubbla natur. Vi är alltid *både-och* oavsett vi vill eller förmår att se det eller ej. Genom att erkänna och acceptera denna dubbelsidighet får vi tillgång till större del av våra möjligheter som mänskliga varelser. Man skulle kunna säga att vi får tillgång till större del av vår humanitet. Accepterandet handlar också om att inte värdera det ena som bättre eller sämre än det andra, en förutsättning för vägen mot balans och integration. Tider av ljus är i detta perspektiv inte bättre eller sämre än tider av mörker. Aktivitet är inte mer värt än stillhet. Införlivande av de separata och ofta *tillsynes* motsatta delarna till förening skapar en helhet som är *mer* än endast en blandning av två poler. Syntesen är således mer än summan av de ingående delarna. Var och en av polariteterna finns kvar i denna helhet, ingen är heller egentligen förlorad. Varje syntes, varje förening av tes och antites, höjer vårt medvetande och hjälper oss att anta ett allt helare perspektiv. Om vi tittar på polariteterna feminint och maskulint skulle syntesen av dessa kvaliteter kunna liknas vid det inre äktenskapet, eller detta att i sanning bli människa och på djupet nå vår mänskliga potential och mognad. Men vi kan också betrakta polariteten mellan man och kvinna. Syntesen kan då bli den sällsynta, ofta livslånga, emellanåt mödosamma, strävan att verkligen *möta* sin partner och till fullo ingå i den helhet som man tillsammans utgör, där båda berikas och förädlas av själva föreningen utan att gå förlorade som delar. Ofta behöver vi dock börja med att utveckla självkärlek, tillåta oss att ge plats åt våra egoistiska behov, lära oss att respektera oss själva och sätta gränser. Precis som i arbetet med tes-antites- och syntes behöver vi börja med att utveckla den egna identiteten, innan vi på djupet kan möta polariteten (Pajkull, 1998).

Som jag tidigare nämnt hade, vad jag vet, inte Assagioli någon uttalad teori rörande manligt och kvinnligt, samtidigt kan man säga att han ur ett metaperspektiv ändå hade det. Även om han inte direkt skrev om våra feminina respektive maskulina kvaliteter är dessa begrepp ändå lika självklara som polariteterna ljus och mörker eller intellekt och känsla i tanken om tes-antites och möjligheten till syntes. Och han berör ämnet ur ett bredare perspektiv. Assagioli talar om en mer övergripande polaritet mellan *Pathos*, som korresponderar med urgamla föreställningar om det feminina, och *Ethos* som i sin tur reflekterar det maskulina. *Pathos* står här för känslighet och mottaglighet medan *Ethos* står för dynamisk kraft och bestämdhet (Assagioli, 1999). Jag uppfattar det som att manligt och kvinnligt i Assagiolis tappning är uttryck för dessa mer överordnade energier, vilka han menar ”först kan bli kontrollerade av en balanserad justering, för att sedan ersättas av en kreativ syntes” (Assagioli, 1999).

6. DISKUSSION

Så, ovan har jag presenterat ett antal olika perspektiv och deras syn på kvinnligt, manligt, feminint och maskulint. Vi rör oss genom olika nivåer skulle man kunna säga, eftersom perspektiven i sig bär på olika grundläggande avstamp. Det blir väldigt tydligt att även om vi numera vet en hel del om kvinnor och män, manligt och kvinnligt är det ändå inte så mycket som vetenskapen säkert kan säga. Mycket är höljt i dunkel och vi står hänvisade till tolkningar och antaganden. Riktning står emellanåt mot riktning, perspektiv mot perspektiv. Generellt kan man ändå säga att en hel del forskning verkar ha lagts ned på att ta reda på hur kvinnor och män är, kanske framförallt om och hur vi skiljer oss åt, snarare än hur vi har det och hur vi eventuellt skulle kunna komma vidare. Som jag ser det verkar en del av de vetenskapligt förankrade perspektiven fastna i två frågor; den första är huruvida män och kvinnor är lika eller olika, den andra är huruvida denna likhet/olikhet beror på arv eller miljö. En dikotomisering som jag menar egentligen inte säger oss särskilt mycket.

Om vi väljer att anta ett förhållningssätt där det ena inte behöver vara mer sant än något annat, där det ena inte utesluter det andra, kan vi betrakta alla dessa riktningar ur ett högre perspektiv, där de alla på något sätt bidrar med en liten bit till ett större pussel. Några mönster börjar då framträda ur vilka vi kan lyfta fram ett par aspekter. Det som i mitt tycker genomgående framträder väldigt tydligt är *behovet av reflektion*. Alla förenklande förklaringar ter sig reduktionistiska. Framförallt ser vi hur våra grundläggande *föreställningar* ligger bakom hur vi tolkar och förstår verkligheten. Detta återspeglas på samtliga nivåer. Såväl på det personliga planet i vår egen uppfattning om oss själva och andra, som på det kollektiva planet. Likaså gäller det vetenskapsmannen i hur denne tolkar och förstår de data som forskningen genererar. Det är enligt min mening den röda tråd som vi kan följa genom hela detta arbete. Här finner vi begränsningarna men också möjligheterna. Det gäller för alla aspekter av det mänskliga livet. Här ser vi att detta att vara manlig eller kvinnlig i hög grad har med våra föreställningar om manligt och kvinnligt att göra, medvetna såväl som omedvetna, individuella såväl som kollektiva.

Genom forskning har man kunnat visa att vi i högre grad styrs av omedvetna attityder än av det som finns medvetet tillgängligt. Vi kan också se att vetenskapen har kunnat konstatera att dessa föreställningar förs över till våra barn genom mycket komplexa processer. Barnen för dem vidare till sina barn... som i sin tur överför till sina barn... Grundläggande föreställningar om världen som ofta följer och påverkar oss livet igenom, såvida vi inte reflekterar och för upp dem på en medveten nivå. Först där har vi möjlighet att välja. Jag ser en koppling mellan exempelvis den kognitiva forskningen, som sysslar med fragmenten, och den transpersonella psykologin som ser till helheten. Fragmenten bekräftar ofta det som vi i helheten redan "vet att vi vet". Samtidigt som vi erkänner fragmenten är det dock viktigt att vi ständigt sätter in dessa delar i sitt större sammanhang, helheten, där det ena inte utesluter det andra. Att vi är olika utesluter inte att vi är lika.

Vi kan också se att fragmenten är av betydelse för helheten. Det betyder att var och en av oss är av betydelse för helheten. De sociala och kognitiva riktningarna hjälper oss att se vår egen roll. Att var och en av oss har möjlighet att påverka helheten genom att arbeta med våra egna fragment av helheten. Genom att betrakta oss själva, våra egna föreställningar och förhållningssätt, genom att göra det omedvetna medvetet, kan vi – så långt det är möjligt – ta ansvar för vad vi väljer att föra vidare. Det gäller föreställningar om manligheten, om kvinnligheten och om mänskligheten. Genomgående kan vi se av vilken oerhört stor vikt det är att vi reflekterar över de föreställningar som styr oss på en omedveten nivå. De biologiska riktningarna visar oss formen och de kulturella visar på vår skapande förmåga. I fysisk form är vi kvinnor och män och det är av betydelse i sökandet efter vilka vi är. Vi bär också inom oss såväl maskulina som feminina sidor, kvaliteter eller energier, som vi behöver ta kontakt med, undersöka kanske utveckla. Vi bär föreställningar om oss själva och om världen som är kopplade till våra föreställningar om kvinnligt, manligt, maskulint och feminint. Föreställningar som inte en gång för alla är givna utan möjliga att utveckla till något expansivt snarare än begränsande.

Jag hoppas att var och en drar sina egna slutsatser av materialet ovan. För egen del väljer jag att betrakta det ur detta helhetsperspektiv, där olika riktningar inte behöver kämpa mot varandra, utan alla tillför något. Vi kan på så sätt komma förbi den urgamla splittring som psykologin som ämne präglats och begränsats av. Ett exempel är den gamla frågan och slitningen inom psykologin om det är *arv* eller *miljö* som gör oss till dem vi är. *Natur* eller *kultur*. Genom att anta ett psykosyntetiskt förhållningssätt kan vi betrakta dem som teser och antiteser. Gå in och identifiera var och en av dem, lära känna deras bakgrund och avstamp,

låta dem ta gestalt. Se vad som driver dem. Vad de vill berätta. Så kan vi välja att desidentifiera och att skifta mellan perspektiven. Vi kan se att ”antingen eller” i längden blir begränsande. Så det intressanta vore om ett befruktande möte kunde uppstå, en kreativ syntes.

De konventionella biologiska riktningarna menar att vi är bestämda av vår biologi, av vårt genetiska arv, medan de sociala och kulturella riktningarna hävdar att vi styrs av den omgivande miljön. Numera antar de flesta ett mer interaktivt förhållningssätt där man ser till både arv och miljö, det vill säga ”både och”. Dock tänker jag att syntesen skulle bli mer än detta som blott och bart är en sammanslagning. Jag funderar över vad Assagioli skulle säga och tänker att han såg såväl vår biologiska grund som hur vi formas av vårt sociala sammanhang. Men, han skulle nog inte påstå att vi bestäms av något av dem. Påverkas, ja men bestäms? I min fantasi skulle Assagioli säga att vi påverkas av såväl det biologiska som det sociala men vi bestäms inte av någotdera. Vi har förmåga, både som individer och art att transcendera det som tillsynes verkar begränsande. Här blir det så tydligt att ramen för den konventionella psykologin fortfarande bär en begränsad syn på människan. Kanske på grund av kravet på vetenskaplighet och objektivitet förmår man inte se människovarelsens oerhörda kraft och skapande förmåga. För att föra in dessa aspekter måste vi således närma oss de mer fenomenologiska riktningarna, där den subjektiva erfarenheten sätts i fokus. Men vi behöver också se på människan som någonting *mer* än endast en biologisk och social/kulturell varelse. Vi behöver erkänna de själsliga och andliga aspekterna av vår mänsklighet.

De biologiska riktningarna bidrar delvis med en hel del intressanta data. De kan berätta om de fysiologiska likheter och skillnader man har kunnat påvisa hos kvinnor och män. Det viktiga är sedan hur vi väljer att tolka och reflektera kring dessa resultat. Det finns mycket intressant här, inte minst gäller det de hormonella aktiviteter som ständigt pågår i våra kroppar, där skillnaden är mycket påtaglig. Redan från början pågår helt olika hormonella processer, som sedan påverkar oss på helt skilda sätt livet igenom. Kanske är kvinnans kroppsliga cyklicitet en av de aspekter av det feminina som kopplar henne i våra medvetanden så nära naturen? Naturens skiftningar med årstiderna, månens cykliska förlopp och dess påverkan på världshaven är rytmiska skeenden som i cykliciteten påminner om det periodiska i den feminina kroppen, materien. Samtidigt speglar såväl den manliga som den kvinnliga kroppen naturens förlopp i befruktning, grodd, födelse, växt, åldrande, död och återfödelse. Intressant är också den forskning som påvisat tendenser på tillväxt på höger sida av kroppen hos män och vänster sida hos kvinnor. Vår högra sida är ju inom många traditioner förknippad med våra maskulina inre sidor och vår vänstra sida med det feminina. Den högra sidan anses exempelvis representera hur vi går ut i världen och hur vi ger medan den vänstra förknippas med närvaro och att ta emot. En kanske oväntad koppling mellan den strikta fysiologiska forskningen och muntliga mystiska traditioner, där de båda bekräftar varandra.

Likaså har forskning påvisat skillnader mellan kvinnor och män i hur hjärnan är organiserad. Visserligen små skillnader men dock olikheter och som sådana är de tänkbara. Jag vill inte gå in och spekulera för mycket kring de forskningsresultat som presenterats utan hellre låta dem stå för sig själva. Enligt min mening är just skillnaderna i sig intressanta snarare än diskussionen om arv eller miljö. Frågan om *varför* är kanske inte alltid så viktig för den enskilde individen som frågan om *hur jag förhåller mig* till detta. Snarare tror jag att en modell som accepterar olikhet kan hjälpa oss att förstå oss själva och förhålla oss till olika situationer på ett sätt som tillåter var och en att landa i det egna, tillåter oss att välja att särskilja oss, i den mån det är så. Visserligen i medvetenhet om vår likhet och i medvetenhet om helheten. Men ofta är vi så snara till anpassning, utan att ens ifrågasätta vad vi anpassar oss till. *Varför* är däremot en fråga som är synnerligen viktig ur ett kollektivt och strukturellt

perspektiv, i syfte att klargöra de mekanismer som är i omlopp, för att medvetandegöra och visa på våra valmöjligheter.

Genomgående möter vi också en diskussion om *likhet* versus *olikhet*. Är män och kvinnor olika eller lika, blir den drivande frågan, Detta är kanske särskilt tydligt i de strukturella perspektiven och inte minst när vi går in på feminismen. Ibland ter det sig som om respektive sida hävdar sin mening med en frenesi som till varje pris skall överrösta den upplevda motsatsen. Till vilken mening och till vilken nytta, frågar jag mig. En gång fanns det kanske goda skäl, inte minst för den tidiga feministiska empirismen, att hävda vår likhet. Likhet var en förutsättning för jämställdhet. Vi är lika därför är vi lika mycket värda, var tanken. I dag verkar detta tankesätt begränsat men också begränsande och jag upplever att framförallt feminismen ofta fastnar i frågan om likhet eller olikhet. Jämlikhet borde ej behöva innebära utjämning av skillnader. Ramen ifrågasätts inte och den likhet som eftersträvs har inte bara inneburit en utjämning mellan könen utan framförallt en *maskulinisering av det feminina*. Det feminina har anpassat sig till den maskulina ramen. Men till vilket pris? Jag skulle vilja säga att vi *inte* är lika, vi är väldigt olika på många plan. Något som vi också kan se i en del av det material som presenterats här, om vi inte nöjer oss med att betrakta våra fysiska kroppar. Vi är olika *men* vi är också *lika mycket värda*. Motviljan från en del håll att tala om olikheter mellan könen tror jag har att göra med denna kamp om lika värde, något som inte borde ha med likhet att göra. Rädslan för att hävda vår olikhet har samtidigt varit befogad. En gång för inte så länge sedan användes just de argumenten för att förtrycka, förringa och utesluta, inte bara kvinnor utan också män som på olika sätt ansågs vara ett hot mot den rådande ordningen. Och så sker faktiskt fortfarande, det är viktigt att se. De historiska och strukturella perspektiven kan hjälpa oss att sätta det individuella i ett större sammanhang. På ett sätt att desidentifiera och betrakta på avstånd.

Det större perspektivet förtydligar den patriarkala överordning vi *alla* lever i. Denna struktur har utövat och utövar fortfarande ett förtryck, ofta i form av en undervärdering, av det feminina, hos såväl kvinnor som män. Det innebär ett ensidigt upplyftande av en del av vår mänsklighet och ett förringande av en annan del. Det vill säga att förtrycket av det feminina på så vis innebär ett förtryck av vår mänsklighet. Eller, i psykosyntetiska termer, en fullständig identifiering med mänsklighetens maskulina delpersonligheter på bekostnad av polariteten, de feminina delpersonligheterna. Vi lever i en obalans där vi undervärderar de traditionellt sett feminina värdena och övervärderar de maskulina, vilket avspeglas på alla nivåer av vårt samhälle. Vår värld utmärks av snabba beslut, att göra snarare än att vara. Vi har präglats av kyrkan som satte sig över det mystiska, vi sätter oss över naturen och låter tekniken ta över. Vi när en övertro på det vetenskapliga på bekostnad av det icke synliga, icke bevisbara. Ytterst manifesteras detta förtryck av det feminina i vår brist på vördnad för naturen, som vi under det senare århundradet har skövlat och våldtagit på allehanda sätt. Ett annat allvarligt uttryck för denna obalans, som jag ser det, är de senare årens tendenser av att allt fler människor drabbas av olika varianter av utmattningssyndrom. Vi övervärderar aktivitet och undervärderar stillhet, liksom vi övervärderar prestation och intellektuellt arbete på bekostnad av exempelvis fantasi och varande. Denna febrila aktivitet och brist på respekt för behovet av stillhet innebär också att vi sällan är närvarande där vi är, med oss själva och med varandra. Utan närvaro uppstår inga möten. Allt fler i vårt samhälle upplever också djup ensamhet, oavsett hur mycket människor vi har runtomkring oss.

Vad står då det feminina respektive det maskulina för? Genom tid och rum möter vi föreställningen om Moder Jord och Fader Himmel. *Det maskulina* sammankopplas bland annat med solen, ljuset, uppåtgående, rörelse, aktivitet, att ge. *Det feminina* relateras i sin tur

till månen, mörkret, underjorden, stillhet, väntan, att ta emot. Många traditionella kulturer bär dessa föreställningar som utmärks av olikhet men där båda betraktas som lika värda, lika kraftfulla, lika nödvändiga för helheten. I vårt samhälle har vi dock lagt styrka/kraft till det maskulina och svaghet till det feminina, vilket speglar den obalans i värdering som vi har utvecklat. Det blir tydligt när vi betraktar hur vi tänker oss styrka respektive svaghet. Vad är styrka och kraftfullhet, vad är svaghet, egentligen? I det västerländska moderna samhället har kraftfullhet kommit att kopplas till maskulinitet. Det feminina har i sin tur kommit att kopplas med det motsatta. Detta speglar de schabloner av maskulinitet respektive femininitet som vi i dag lever med, där den mediastyrda bilden av kvinnlighet är bimbon och hennes maskulina motsvarighet är macho-mannen. En obalans som också Maslow uppmärksammade, om än ur ett annat perspektiv. Skeva och stympade förvrängningar av det sant feminina och det sant maskulina, som leder oss allt längre bort från oss själva men också från varandra.

Härav också min reservation för det hos bland andra jungianer vanliga sättet att resonera, där kvinnan bör utveckla sina maskulina sidor så att hon får tillgång till skaparkraft. Omvänt sägs mannen behöva utveckla sina feminina sidor för att få tillgång till sin känslighet. Jag menar att det friska feminina inte behöver vända sig mot det maskulina för kraft, hon bär denna styrka alldeles i sig själv. Inte heller behöver det maskulina vända sig till det feminina för att finna sina omvårdande sidor eftersom det genuint maskulina inkorporerar detta. Moder Jord är oerhört kraftfull och Fader Himmel vakar kärleksfullt över oss alla. Vi människobarn bär båda dessa gudomliga energier inom oss.

En bild som för mig tydliggör det femininas och det maskulinas grundläggande olika kvaliteter är spermien och ägget. Olika men kompletterande, utan båda dessa – och framförallt utan mötet och föreningen dem emellan - funnes inte livet så som vi känner det, i fysisk form. *Det feminina ägget*, ligger inbäddat i kvinnokroppen, fullständigt helt, skyddat, i mörker, i väntan. Men det är ingen passiv väntan utan snarare ett medvetet tillstånd av varande. Som Moder jord som väntar under hela långa vintern, i tillit på att solens strålar skall nå fram, penetrera kylan, värma upp jorden och fukten så att liv åter kan börja gro och växa. Hennes stillhet är inte passiv. I mötet med spermier är det inte heller den första som befruktar, utan ägget väljer vem hon skall släppa in. *Den maskulina spermien* bär en helt annan energi och har helt andra livsvillkor. I hård konkurrens med tusentals andra spermier rusar han framåt, uppåt mot ett bestämt mål, för att penetrera och bli emottagen. Bara en kan vinna, bara en kan överleva och samtidigt innebär detta att vinna, att sammansmälta med ägget och befrukta henne, att spermien – på ett sätt – dör. Och samtidigt lever han vidare, i ny form. Kan det vara därför det maskulina anses vara innerst inne rädd för sammansmältningen? Att han skall slukas av det feminina och den form han varit i dör, för att något nytt skall få födas? Samtidigt är villkoren desamma för ägget. Sammansmältningen innebär för henne liv, förutsättningen för att leva vidare, fast inte som ägg utan som något nytt. Befruktningen är för mig den absoluta sinnebilden av vad mötet mellan tes och antites till skapande syntes handlar om.

I min förståelse lever vi alla i ett ”spermiesamhälle”, där både ägg och spermier tror att vi alla måste vara spermier. Men somliga av oss är ägg och mår inte bra av att försöka vara spermier, något som inte minst märks i sjukskrivningsstatistiken. Vi kan skylla på olika aspekter men framförallt behöver alla vi ägg börja med att inse att vi är just ägg. Acceptera detta faktum och tillåta oss att vara ägg fullt ut, trots att vi därmed skiljer oss från spermier – det betyder att det feminina måste sluta förakta sig själv! Det är av absolut nödvändighet för allas vår överlevnad.

Det friska feminina och det friska maskulina är det vi behöver ta kontakt med. Där skapas förutsättningar för att möta oss själva och varandra. Men många av oss är skadade små ägg, som inte förmår att öppna oss och ta emot det maskulina. Vi är rädda för det skadade maskulinas förakt och det skadade feminina sluter sig. Många av oss är också skadade små spermier. Det maskulina ser rädslan i det femininas ögon, förstår att "jag är farlig" och förmår inte odla sina omhändertagande sidor. Vi är alla på ett sätt rädda för sann intimitet, samtidigt som vi bär samma djupa längtan. Han ser sig omkring och finner inte några trygga maskulina förebilder. Detsamma gäller för det feminina. Även hon är i avsaknad av starka feminina förebilder. Flera av perspektiven ovan uppmärksammar behovet av förebilder och hela det ovanstående möter vi på olika sätt i det symboliska och mytologiska perspektivet, inte minst hos jungianerna.

Ur det perspektivet behöver vi utveckla en stark feminin behållare, tryggt förankrad i den förlorade feminina medvetenheten, som förmår öppna sig och ta emot det maskulina, frigöra honom från hans förakt som grundas i skräck för det feminina. Det gäller såväl kvinnor som män. Men det feminina behöver också lära sig att lita till sig själv och ge utrymme för den urskiljningsförmåga det friska feminina bär. Att hon är den mottagande principen betyder inte ett mottagande till varje pris – hon har rätt att säga nej till det hon innerst inne vet inte är bra för henne. Även det maskulina behöver utveckla en trygg behållare som förmår att bära hela maskuliniteten, som förmår att närma sig det feminina utan förakt, utan rädsla. Det är återigen viktigt att påminna om att det feminina medvetandet inte är kopplat endast till kvinnor, eller för den delen till alla kvinnor, lika lite som det maskulina endast är kopplat till män. Annars fastnar vi i kamp och motsättning. Kanske skulle vi kalla det för något annat än det maskulina och det feminina, för att undgå denna fälla. Det finns som vi har sett också försök till detta, exempelvis teknisk rationalitet och värderationalitet, instrumentella och expressiva behov. Men dessa begrepp förmår inte omfatta vidden och djupet, så kanske får vi snarare söka utvidga våra medvetanden.

För egen del finner jag hjälp i de jungianska perspektiven men också i den gudomliga symbolik som betraktar människan i ljuset av de bibliska myterna. Där Ewa och Adam utgör två aspekter av den mänskliga varelsen. Där människan består av såväl besjälad kropp som ande. Det bibliska mytologiska perspektivet hjälper oss att övervinna den antika dualismen mellan kropp och själ, ett tankesätt som till stora delar bortser från vår mänskliga förmåga till reflektion, nyskapande och vår förmåga att göra medvetna val – det som vi kan kalla för människans fria vilja. I det sanna mötet ligger en möjlighet till återerövrande och rekreation av såväl det förlorade feminina som förlorade aspekter av det friska maskulina. Här kan vi sträva efter att vara de förebilder vi själva saknat, goda inre föräldrar till oss själva såväl som till våra barn. Processen handlar på samma gång om den enskilde individens inre möte mellan Ewa och Adam som om det yttre mötet mellan det maskulina och det feminina, liksom mellan kvinna och man. På djupet bär vi alla på denna ständiga längtan efter att bli emottagna, så som vi är, som medvetna, kännande och kärleksfulla varelser. Här möts vi i vår gemensamma mänsklighet, där vi alla bär på samma grundläggande behov.

Så var kommer då psykosyntesen in? Ja, förutom det större perspektivet ovan erbjuder psykosyntesen en rad möjligheter för såväl individer som grupper och organisationer att lyfta fram och arbeta med dessa frågor. Det vill säga att öppet undersöka och arbeta med manligt, kvinnligt, feminint och maskulint, som kvaliteter eller möjligheter, på flera nivåer och ur olika perspektiv. Inte minst kan vi börja med att undersöka våra *föreställningar* om maskulint och feminint, liksom de föreställningar vi har av vad det innebär att vara man respektive kvinna.

Att medvetandegöra det som styr oss och utvidga de föreställningar som har antagit begränsande former är som sagt ett första grundläggande steg mot helhet.

Jag menar att vi i sökandet efter vilka vi är också kan behöva ta in detta att *vi är män respektive kvinnor* och reflektera över *vad det innebär*, för *var och en* av oss. Strävan efter jämlikhet är endast av godo, framförallt borde det egentligen vara en självklarhet. Samtidigt har denna strävan som sagt kommit att betyda likhet, vilket jag upplever har skapat förvirring. I dag vet vi ofta inte vilka vi är eller "förväntas" vara, som män och kvinnor i olika sammanhang. Vi identifierar oss i relation till andra i stället för i relation till oss själva, våra egna behov, kvaliteter och möjligheter liksom vår inre gudomlighet. Det innebär att vår identitet och känsla för oss själva blir bräcklig och instabil, beroende av de människor vi möter och hur de bemöter oss. Det finns så mycket möjligheter i dag, så mycket val och en oerhört stor press på individen, varför behovet egentligen är större än någonsin att ta kontakt med sig själv. Här är det också tydligt att vi behöver utveckla och jobba med viljan.

Också jag tror att vi behöver utveckla våra inre maskulina och feminina sidor och jag är egentligen inte alls oenig med jungianer och andra som talar om att utveckla "det andra" i oss själva. Men, jag tror också att många av oss behöver *börja* med att ta kontakt med vårt eget kön och där återerövra de sidor som vi har avskurit oss från. *Utvidga föreställningen* om vårt eget kön snarare än att tro att vi måste utveckla något annat. Oavsett var vi börjar bär som sagt psykosyntesen redan själva tanken om befruktande möte, likaväl som tanken att vi behöver börja med att landa där vi är, för att sedan också förmå oss att omfatta det som förefallit oss vara motsatsen. En förutsättning är som vi nämnt tidigare viljan – insikten om att vi har möjlighet att välja. Polaritetsarbete är ett potent redskap och allt arbete med tes, antites och syntes innebär expansion, i en eller annan form. Genom reflekterande och kreativ meditation får vi möjlighet att undersöka, landa, utvidga och skapa nytt, allt efter individuella behov. För egen del betraktar jag själva det inåtgående arbete psykosyntesen innebär, som ett återerövrande av det förlorade feminina. I sig en skapande process ur vilken vi kan närma oss det maskulina på nya sätt. En inåtgående rörelse där vi landar i oss själva, skapar den trygga väl förankrade bas, ur vilken vi sedan kan gå ut och möta världen med en ny medvetenhet. Det betyder att det egentligen inte är viktigt *hur* vi närmar oss detta arbete utan att det är själva *den reflekterande processen*, *den inåtgående rörelse mot närvaro i oss själva*, som är av betydelse. Här behöver vi inte heller längre rädas olikheter, oavsett vad dessa olikheter handlar om på ytan. Utan vi kan så småningom börja använda oss av den mångfald vi som individer bär på, bland annat i form av feminint och maskulint – en utveckling av vår gemensamma mänsklighet. Men det innebär också ett erkännande av den mänskliga varelsens skaparkraft, liksom av vår gudomliga dubbelhet, gudarna och gudinnorna inom oss alla.

Som slutord vill jag återigen säga att vi först och främst är människor, dock födda till kvinnor respektive män här på jorden och såsom kvinnor och män möter vi delvis skilda livsvillkor. I sökandet efter "vem jag är" ingår detta, att vara kvinna eller man. Som individ – biologiskt, psykologiskt och andligt – men också ur ett socialt, kulturellt och historiskt perspektiv. Vi har våra individuella historier men ingår också i ett större sammanhang, där vi alla är bärare av en kollektiv livshistoria. På makronivå kan vi se att de feminina värdena har varit förringade och hur detta har inneburit ett förtryck av både män och kvinnor. Genom det psykosyntetiska arbetet återger vi dessa värden sin tyngd. Vi skapar möjligheter för att återknyta kontakten med oss själva och med varandra på en djupare nivå. Det är min absoluta tro att detta är av oerhört stor vikt för hela mänskligheten. På mikronivå är feminina och maskulina energier viktiga aspekter av var och en av oss, liksom möjligheter vi alla bär och kan utveckla. Men de

är också två aspekter av det som vi kan välja att kalla för det Gudomliga i människan och som sådana bärs de av Självet som en helhet, en syntes.

Jag väljer att låta en dikt som en vän har sänt mig avsluta detta arbete;

MASCULINE AND FEMININ

Spiritual leadership
is solving the mystery
of your own archetypal patterns
Thus bringing your own
polarities into balance
So the puzzle of duality
can be completed

We are in need of
Feminine Spiritual Leadership
which doesn't mean going out there
to heal the world
that's the man's way
we've been doing all along
And the mystery still remains

It is solving the mysteries inside the self
Masculine and Feminine
Mind and Emotions
Good and Bad
Dark and Light
Spirit and Matter
And finding the answers
deep within yourself...

Right now war
stares us in the face
Showing us our own patterns
that remain unsolved

Bush is like our runaway minds
Doing its own thing
To maintain and expand its power
Ignoring what the rest of humanity wants
Like our minds ignore
our emotions and our bodies
Macro or micro
it's the same lesson

So your mission
should you choose to accept it
Is to find the peace

The balance
Inside Yourself

Bringing your mind
Your emotions
And your body
Into equality
Guided by Spirit
And your own Source Codes

Bring your shadow self
out of the closet
into the light
And accept it unconditionally
So it can spontaneously transform

Just as we need to
accept the dark side of America
expressed through Bush
Unconditionally
Grateful for the
demons and fear that are surfacing
Before the transformation happens
In this Beloved Nation

Together we can give
ourselves and Bush unconditional acceptance
See his reality and accept it as it is
Without judgment or the need to change it
This empowers him towards his highest choices
Opens a doorway to Spirit
Creating a climate for change
To occur in its own time

Bring your masculine
And feminine
Into harmony
Your own way
Contributing your own
piece of the puzzle
To humanity's **BIG PUZZLE**
that we can all solve together!
We can have peace
Micro before the macro
Just do it!

KÄLLFÖRTECKNING

- Abrahamsson, Lena. (2000). *Att återställa ordningen. Könsmönster och förändring i arbetsorganisationer*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Almqvist, Kurt. (1997). *Att läsa Jung*. Borås: Natur och Kultur
- Alvesson, Mats & Due Billing, Yvonne. (1999). *Kön och organisation*. Lund: Studentlitteratur
- Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj. (1994). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur
- Arrhenius, Sara. (2000). *En riktig kvinna*. Avesta: Atlas förlag
- Arwill-Nordbladh, Elisabeth. (2001). *Genusforskning inom arkeologin*. Bohus: Högskoleverket
- Barz, Helmut. (1991). *Sagornas visdom – Blåskägg*. Ystad: Centrum för Jungiansk Psykologi
- Beauvoir de, Simone. (1986). *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts Förlag
- Blomqvist, Martha. (1994). *Könshierarkier i gungning*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Bly, Robert & Woodman, Marion. (2000). *Jungfrukungen. Det nya mötet mellan manligt och kvinnligt*. Smedjebacken: Natur och Kultur.
- Bolen, Shinoda, Jean. (1992). *Gudinnorna inom oss*. Ystad: Centrum för Jungiansk Psykologi
- Bonniers svenska ordbok
- Brody, Nathan & Erlichman, Howard. (1998). *Personality Psychology. The science of individuality*. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall
- Corneau, Guy. (1995). *Frånvarande fäder. Förlorade söner*. Ystad: Centrum för Jungiansk Psykologi
- Greenwald, Anthony & Banaji, Mahzarin. (1995). *Implicit Social Cognition*. Psychological Review. 1995, vol 102, no 1, 4-27.
- Hamberg, Katarina. (2000). *Könet i hjärnan*. Läkartidningen, 2000:45:5130-5136.
- Hammarström, Anne. (2001). *Medicinen har mycket att lära av genusvetenskapen*. Läkartidningen, 2001:11:1222-1227
- Hellsten, Tommy. (2002). *Ju mindre du gör desto mer får du gjort*. Örebro: Cordia.
- Johannisson, Karin. (1994). *Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de-siecle*. Södertälje: Norstedts Förlag
- Johansson, Ulla. (1997). *Om makt och kön-spåren av offentliga organisationers omvandling*. SOU 1997:83. Stockholm: Fritzes
- Kimura, Doreen. (2001). *Kön och kognition*. Lund: Studentlitteratur
- Koskinen, Lennart. (1996). *Vildmannen och vargkvinnan*. Falun: Bokförlaget Rabén Prisma
- Laqueur, Thomas. (1994). *Om könets uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium
- Löfwendahl, Peter. (2003). *Psykologin evolverar. Från behaviorism till psykosyntes*. HumaNova
- Magnusson, Eva. (2003). *Genusforskning inom psykologin – bidrag till psykologisk teori och praktik*. Bollebygd: Högskoleverket
- Mead, Margaret (1935/1968) *Kvinnligt, manligt, mänskligt. En undersökning av tre primitiva samhällen*. Stockholm: Aldus/Bonniers
- Moxnes, Paul. (1999). *Hjältar, häxor, horor - och andra djuproller i mänskligt samspel*. Falun: Natur och Kultur
- Muhonen, Tuija. (1999). *Kvinnor, karriär och familj*. Lund: Lunds Universitet
- Onsell, Birgitta (red.). (1999). *Någonting annat har funnits...* Bjärnum: Carlsson Bokförlag
- Pajkull, Maria. (1998). *Finn din inre ledare*. Västerås: ICA bokförlag

- Pettersson, Lena. (1996). *Ny organisation, ny teknik, nya genusrelationer*. Linköping: Linköpings Universitet
- Perwin, A. Lawrence & John, P. Oliver. (1997). *Personality. Theory & research*. R.R. Donnelly & Sons, Inc. USA
- Puranen, Bi. (1994). *Att vara kvinna är ingen sjukdom*. Smedjebacken: Norstedts Förlag
- Risberg, Gunilla. (2000). *Så skapas "kvinnligt" och "manligt"*. *Användbara teorier i undervisning av blivande läkare i fråga om könets betydelse*. *Läkartidningen*, 2000:46:5335-5340
- Ritzer, George. (1996). *Sociological theory*. Singapor: McGraw-Hill Companies
- Roman, Christine. (1994). *Lika på olika villkor*. Stockholm: Stehag
- Romare, Ingela. (2003). *Öppen Dialog 2003-05-08*. Föredrag på HumaNova, Malmö
- Schultz Larsen, Ole. (1997). *Psykologiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur
- Smith, Ronald E. (1993). *Psychology*. St Paul/MN: West Publishing Company
- SOU. (1998). *Statens Offentliga Utredning 1998:6*. Kvinnomaktutredningens slutbetänkande. Stockholm: Fritzes
- Stainton Rogers, Wendy & Stainton Rogers, Rex. (2002). *Genuspsykologi. Kön och sexualitet*. Lund: Studentlitteratur
- Starbird, Margaret. (1998). *The Goddess in the Gospels. Reclaiming the Sacred Feminine*. Vermont: Bear & Company
- Tatham, Peter. (1994). *Den nya manligheten*. Ystad: Centrum för Jungiansk Psykologi.
- Thurén, Britt-Marie. (2002). *Genusforskning inom socialantropologin – antropologiska bidrag till genusforskningen*. Bollebygd: Högskoleverket
- Woodman, Marion. (1994). *Den misshandlade brudgummen*. Ystad: Centrum för Jungiansk Psykologi.